

Установа адукацыі
«Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.С. Пушкіна»

ЖАНРАЎТВАРАЛЬНАЯ РОЛЯ АНТРАПОНІМАЎ У ГІСТАРЫЧНАЙ ПРОЗЕ БЕРАСЦЕЙСКІХ ПІСЬМЕНІКАЎ

Вучэбна-метадычны дапаможнік

БрДУ імя А.С. Пушкіна
2013

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 1 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выход

УДК 811.161.3'373.2
ББК 81.2Бел-3
Б93

*Рэкамендавана рэдакцыйна-выдавецкім саветам
установы адукацыі
"Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.С. Пушкіна" Аўтар*

С.Ф. Бут-Гусаім,
*кандыдат філалагічных навук, дацэнт
кафедры беларускага мовазнаўства і дыялекталогіі
установы адукацыі
"Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.С. Пушкіна"*

*Рэцэнзенты:
доктар філалагічных навук, прафесар установы адукацыі
"Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.С. Пушкіна"*

В.І. Сянкевіч
*кандыдат філалагічных навук,
дацэнт кафедры агульнага і рускага мовазнаўства
установы адукацыі
"Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.С. Пушкіна"*

Т.М. Лянцэвіч

Бут-Гусаім, С. Ф. Б93 Жанраўтваральная роля антрапонімаў у гістарычнай прозе беларускіх пісьменнікаў : вучэбна-метадычны дапаможнік / С. Ф. Бут-Гусаім ; Брэсцкі дзярж. ун-т імя А. С. Пушкіна. – Брэст : Выд-ва БрДУ, 2013. – 111 с.

*Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі*

Пачатак

Змест

Старонка 2 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

У дапаможніку зроблена спроба комплекснага апісання ўжытых у гістарычнай прозе берасцейскіх аўтараў антрапонімаў, якія з'яўляюцца неад'емным элементам ідэйна-тэматычнага зместу мастацкага тэксту. Апісанне літаратурных антрапонімаў ажыццяўлялася ў рэчышчы лінгвапрагматычнага даследавання мастацкага маўлення. Прызначаецца для студэнтаў ВНУ, выкладчыкаў і шырокага кола чытачоў, якія цікавяцца праблемамі мовы і літаратуры

УДК 811.161.3'373.2
ББК 81.2Бей-3

© Бут-Гусаім С.Ф., 2013
© Афармленне БрДУ
імя А.С. Пушкіна, 2013

*Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі*

Пачатак

Змест

Старонка 3 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

ЗМЕСТ

УВОДЗІНЫ	5
1 Функцыянаванне дахрысціянскіх уласных імёнаў у гістарычнай прозе берасцейскіх пісьменнікаў	10
2 Спецыфіка функцыянавання іменаслову перыяду ўзаемадзеяння кананічных і некананічных імёнаў у гістарычнай прозе пісьменнікаў-берасцейцаў	18
3 Адлюстраванне перыяду манапольнага панавання кананічных імёнаў у гістарычнай прозе берасцейскіх пісьменнікаў	28
4 Адметнасць функцыянавання іменаслову савецкага перыяду ў гістарычнай прозе пісьменнікаў-берасцейцаў	48
5 Функцыі антрапонімаў у гістарычнай прозе берасцейскіх пісьменнікаў	63
6 Курсавыя працы па літаратурна-мастацкай анамастыцы: тэматыка, бібліяграфія, метадычныя парады	66
6.1 Нацыянальна-культурная адметнасць антрапанімікону кнігі ўспамінаў Уладзіміра Калесніка “Доўг памяці”	66
6.2 Антрапанімікон рамана Уладзіміра Гніламёдава “Уліс з Прускі”	72
6.3 Антрапанімікон палесся ў рамане Георгія Марчука “Кветкі правінцыі”	78
6.4 Антрапанімічная прастора казак Георгія Марчука	84
6.5 Анымастыкон дзіцячай прозы Раісы Баравіковай	89
6.6 Нацыянальна-культурная адметнасць анаматычнай прасторы апавесці А. Бензерука “Мячы Грунвальда, альбо Дванаццаць абаронцаў караля”	95
ЗАКЛЮЧЭННЕ	100
СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ	103

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 4 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

УВОДЗІНЫ

Берасцейскія аўтары даўно і плённа працуюць у жанры гістарычнай прозы. Зінаіда Дудзюк, Валянціна Коўтун, Алесь Наварыч, Уладзімір Дамашэвіч, Клаўдзія Каліна, Георгій Марчук пастаць даследуюць гісторыю вандровак даўніх славянскіх плямёнаў па Еўропе, адгортваюць невядомыя старонкі біяграфій слаўных продкаў (Еўфрасіні Полацкай, Льва Сапегі, Цёткі), паволаму асэнсоўваюць падзеі Айчынай вайны 1812 года, паўстання пад кіраўніцтвам К. Каліноўскага, Першай і Другой сусветных войнаў. Адметнасцю мастацкага асэнсавання даўніны ў гістарычнай прозе з’яўляецца ўзнаўленне не столькі самой гісторыі, колькі “*чалавека ў віхурах яе, у паўсядзённых сутыкненнях з праблемамі свайго часу*” [107, с. 98]. Ажыўляючы далёкія постаці слаўнай беларускай мінуўшчыны, пісьменнікі ўмела выкарыстоўваюць вобразна-выяўленчыя магчымасці ўласных імёнаў, якія з’яўляюцца каштоўным помнікам матэрыяльнай і духоўнай культуры беларусаў. У анамастычных даследаваннях не раз заўважалася, што імёны маюць важнае значэнне не толькі як матэрыял мовы, але і “як помнік поглядаў, паняццяў і ўяўленняў народных, у імёнах нярэдка адлюстравана характар і дух народа лепш, чым ва ўсіх іншых гістарычных помніках; у гэтым выпадку ўласныя імёны служаць скарачонай гісторыяй унутранага быту і духу народнага, і нярэдка, дзе маўчаць хронікі і гістарычныя помнікі, там пачынае гаварыць слова” [42, с. 29].

Вывучэнне анамастыкоў мастацкіх твораў — адна з найбольш складаных праблем беларускай лінгвістыкі. Такія даследаванні даюць цікавы матэрыял для назіранняў над асаблівасцямі індывідуальна-аўтарскай моватворчасці. І гэта актуальна пры сучаснай антрапацэнтрычнай арыентацыі лінгвістаў, іх імкненні вывучаць мову праз прызму чалавека і яго інтэнцыі. Акрамя таго, літаратурна-мастацкая анамастыка як сфера ўзаемадзеяння мовазнаўства і літаратуразнаўства адпавядае імкненню сучаснай лінгвістычнай навукі аналізаваць моўныя факты ў аспекце міждyscyплінарных сувязяў.

Сучасная беларуская анамастыка — гэта шырокая галіна лінгвістыкі, якая мае фундаментальную навуковую базу: манаграфіі (М. В. Бірыла [8; 9; 10], А. К. Усціновіч [88], В. В. Шур [99, 103, 105], Т. А. Карніеўская [42], Г. М. Мезенка, В. М. Ляшкewіч, Г. К. Семьянькова [61]), слоўнікі (М.Р. Суднік [79], А. Чыж [97], С. Барыс [2], А. К. Усціновіч [90], І. Я. Яшкін [110]), навучальныя дапаможнікі (Г.М. Мезенка [75,76], В. М. Емельяновіч [35], В. В. Шур [101,102,106], А.Ф. Рогалеў [75,76], Г.М. Дзеравяга [40]), навукова-папулярныя выданні (У. А. Івашка [39], У. С. Ліпскі [50]). У даследаваннях, дзе прадстаўлены агляд развіцця айчынай анамастыкі (працы Г. М. Мезенка [62], М. Кандрацока [43]), згадваецца каля пяцісот работ беларускіх анамастаў.

Сучасную навуку пра ўласныя імёны нельга ўявіць без паэтычнай літаратурна-мастацкай анамастыкі, якая стала арганічнай часткай і спецыяльным раздзелам анамастыкі ў цэлым. У выступ-

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 5 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

ленні на Міжнароднай канферэнцыі “Беларуская анамастыка: гісторыя і сучаснасць” 20 красавіка 2010 года прафесар В. В. Шур адзначыў: “У наш час без перабольшвання можна гаварыць пра асобны, новы навуковы напрамак у беларускім мовазнаўстве ў даследаванні анамастыкону, аспекты якога пачалі аналізавацца не толькі ў артыкулах, але і ў манаграфіях, падручніках” [100, с. 24]. Мастацкая літаратура з’яўляецца адной з важных сфер функцыянавання розных відаў уласных імён. Імя ў мастацкім тэксце — больш складаная адзінка, чым звычайны онім. Асаблівая прырода ўласных імён мастацкага твора вымагае выкарыстання асаблівага тэрміна для іх называння. Апошнім часам у лінгвістыцы і літаратуразнаўстве (працы А. Ф. Рогалева [75,76], В. В. Шура [103, 104, 105], В. І. Фаняковай [92], Э. Б. Магазаніка [57], І. М. Петрачкавай [69,70], Г. М. Дзеравяга [40], Н. В. Падольскай [72]) усё часцей ужываецца тэрмін *паэтонім*. “*Паэтонім* — імя ў мастацкай літаратуры, якое мае ў мове твора, акрамя намінатыўнай, характарыстычную, стылістычную і ідэалагічную функцыі. Як правіла, адносіцца да катэгорыі выдуманых імёнаў. Але часта пісьменнікам выкарыстоўваюцца рэальна існуючыя імёны ці камбінацыя тых і іншых” [72, с. 116]. Трапіўшы ў мастацкі тэкст, імя, як правіла, ускладняе сваю зместавую структуру, набываючы дадатковыя сэнсавыя адценні за кошт пашырэння асацыятыўных сувязей. Дзякуючы гэтаму паэтонімы не проста *вылучаюць, ідэнтыфікуюць* аб’екты навакольнага свету, а *характарызуюць, ацэньваюць* з’явы, выказваюць аўтарскія адносіны да аб’ектаў характарыстыкі, дапамагаюць пісьменніку стварыць *мастацкія вобразы*.

Як вядома, любы мастацкі твор прадстаўляе чытачу карціну чалавечага жыцця і людскіх узаемаадносін. Таму найгалоўнейшае месца ў анамастычнай прасторы мастацкага палатна належыць *антрапонімам*. Менавіта на іх прыпадае найбольшая сэнсавая і эмацыянальная нагрузка ў творы. Антрапанімічная лексіка ў мастацкай літаратуры айчыннымі лінгвістамі пачала разглядацца нядаўна. А. Ф. Рогалеў у дапаможніках для студэнтаў “Анамастыка мастацкіх твораў” [76] і “Імя і вобраз” [75] на матэрыяле анамастыкону рускай класічнай літаратуры і фальклору прааналізаваў ролю паэтонімаў (найперш, антрапонімаў) як сродкаў стварэння мастацкіх вобразаў. І.М. Петрачкава ажыццявіла комплекснае апісанне анамастыкону рускай прозы XX стагоддзя [69,70]. У адзначаных працах прадстаўлена класіфікацыя паэтонімаў з пункту гледжання ступені семантычнай актыўнасці. У шматлікіх артыкулах, а таксама ў манаграфіях В. В. Шура “Анамастычная лексіка ў беларускай мастацкай літаратуры” [98], “Онім у мастацкім тэксце” [103], “Уласнае імя ў мастацкім тэксце” [105] асэнсоўваецца роля онімаў, у тым ліку асабовых імён, прозвішчаў, мянушак у тэкстаўтварэнні і камунікацыі. Семантыка ўласнага імені з пункту гледжання рацыяналістычнай, міфалагічнай, рэлігійнай і паэтычнай свядомасці была асэнсавана ў працах І.Э. Ратнікавай [73] і А.Ф. Рогалева [74].

Антрапонімы як вобразна-выяўленчы сродак у структуры мастацкіх твораў беларускай класікі

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

◀ ▶

◀▶

Назад

На ўвесь экран

Выхад

былі разгледжаны В.А. Ляшчынскай [56], А.К. Усціновіч [88], Г.І. Басавай [3,4], Г.М.Саланковай [78], Л.І. Яўдошынай [105], В.В. Струкавым [81], Н.П. Лобань [51,52], І.М. Зуевай [38], Г.В. Юдзянкавай [108,109,110]. Ацэначна-характарыстычны аналіз антрапанімікону мастацкіх тэкстаў сучасных беларускіх пісьменнікаў правялі М.М. Макаравіч [58], Г.П. Валынец [13], І.М. Цярэнцьева [96].

Адзначым, што анамастыкон гістарычнай прозы берасцейскіх аўтараў Зінаіды Дудзюк, Валянціны Коўтун, Алеся Наварыча, Клаўдзіі Каліны, Уладзіміра Дамашэвіча, Георгія Марчука застаецца амаль не вывучаным. Жанрава-тэматычная і моўная адметнасць творчасці пісьменнікаў берасцейцаў была прааналізавана ў працах Дз. Бугаёва [12], І.Ф. Штэйнера [98], М. Вясялукі [14], А. Кузьмянок [46], В. Локун [53], Г. Лысай [54], В. Я. Ляшук, Г. М. Снітко [55], Г.М. Дашкевіч [24], Л. Дранько-Майсюка [25], С.В. Грымута [20], У.А. Лебедзева [47], Р. Гарэліка [16]. Некаторыя даследчыкі (Г. Лысая, А. Кузьмянок) зрабілі асобныя трапныя заўвагі пра ўжыванне імён, прозвішчаў, мянушак персанажаў у кантэксце гістарычнай прозы берасцейскіх аўтараў.

У лінгвістыцы пакуль адсутнічае комплекснае апісанне антрапанімікону гістарычнай прозы берасцейскіх пісьменнікаў. Навізна нашай працы заключаецца ў тым, што ў сферу навуковых ведаў уведзіцца новы, не даследаваны да гэтага часу матэрыял. Актуальным, на нашу думку, з’яўляецца аналіз літаратурных антрапонімаў у рэчышчы лінгвапрагматычнага даследавання маўлення. В.Звягінцаў пісаў: “Пад прагматыкай трэба разумець гістарычныя, культурныя, нацыянальныя ўмовы і ўсю сукупнасць чалавечых ведаў і вераванняў, у межах якіх адбываецца функцыянаванне мовы і якія робяць уплыў на выкарыстанне мовы і на адносіны да яе” [36, с. 8]. Усведамленне мовы як асяроддзя, якое ўвасабляе ў сабе матэрыяльную і духоўную культуру народа, прыводзіць да неабходнасці апісання нацыянальна-культурнай спецыфікі лексічных адзінак, у тым ліку і ўласных імёнаў. Кожная гістарычная эпоха фарміруе сваю сістэму каштоўнасцяў, адлюстраваную ў іменаслове. Анамастычныя даследаванні Г.М. Мезенка [61], А.Ф. Рогалева [74], В.В. Шура [101,102,103,104,105], В.І. Сянкевіча [86], Г.М. Басавай [3], Ю.А. Гурскай [21], Л.І. Зубковай [37], Я. Станкевіча [80] даказваюць неабходнасць паглыбленага вывучэння антрапонімаў на шырокім культурна-гістарычным фоне.

“Пры вывучэнні мастацкага маўлення ў сферу прагматыкі ўключаецца разгляд адносін пісьменніка да рэчаіснасці, а таксама адносін чытача да тэксту і да мастацкага твора ў цэлым” [86, с. 4]. У стварэнні “анамастычнага свету” мастацкага палатна надзвычай адчувальны “чалавечы фактар”. Так, на выбар імён персанажаў уплываюць мастацкі густ пісьменніка, яго жыццёвы вопыт, светапогляд, перакананні, пазіцыя ў грамадскім жыцці і інш. Ды і чытачом літаратурныя антрапонімы ўспрымаюцца праз прызму ўласнага “я”. У працах па літаратурна-мастацкай анамастыцы не раз адзначалася суб’ектыўнасць асацыяцый, якія могуць нараджацца пры асэнсаванні чытачом імён літаратурных герояў. Э. Магазанік адзначае: “Часам аўтар не імкнуўся надаць таму

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 7 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

ці іншаму ўласнаму імені ні рэчыўнага, ні эмацыянальнага “сэнсу”, чытач жа “значэнне” ў імені бачыць. Але калі для такога чытацкага ўспрымання ёсць нейкія — няхай і слабыя — падставы, пры ўмове, што чытацкае “асэнсаванне” імені не прырэчыць сутнасці створанага вобраза, то з такім чытацкім “самавольствам” можна згадзіцца” [57, с. 51]. Як бачым, антрапанімікон мастацкага твора нельга вывучаць без звароту да прагматычнага кантэксту.

Мэта нашага даследавання — комплекснае апісанне ўжытых у гістарычнай прозе берасцейскіх пісьменнікаў антрапонімаў, якія з’яўляюцца неад’емным элементам ідэйна-тэматычнага зместу мастацкага тэксту. Для дасягнення пастаўленай мэты неабходна вырашыць наступныя задачы:

- вылучыць антрапонімы, выкарыстаныя ў гістарычнай прозе пісьменнікаў-берасцейцаў;
- устанавіць спосабы ўтварэння паэтонімаў, якія валодаюць рознай ступенню семантычнай актыўнасці;
- ахарактарызаваць ролю структурных кампанентаў (кораня і афіксаў) літаратурных антрапонімаў і ўплыў кантэксту на фарміраванне плана зместу і стылістычнай афарбоўкі паэтонімаў;
- вызначыць функцыі антрапонімаў у гістарычнай прозе берасцейскіх пісьменнікаў;
- выявіць асноўныя заканамернасці ў выбары і стварэнні сучаснымі пісьменнікамі антрапанімічных сродкаў у жанры гістарычнай прозы.

Прадметам мастацкага аналізу ў гістарычнай прозе з’яўляюцца розныя перыяды айчыннай гісторыі, кожнаму з якіх адпавядае свой іменаслоў. Разглядаючы антрапанімікон гістарычнай прозы берасцейскіх аўтараў, мы імкнуліся асэнсаваць адметнасць мастацкага выкарыстання онімаў, якія адпавядаюць наступным этапам гісторыі ўсходнеславянскай антрапаніміі:

1. “З самай старажытнай пары да канца X стагоддзя — дахрысціянскі перыяд усходнеславянскай антрапаніміі, да хрышчэння Кіеўскай Русі князем Уладзімірам”;
2. “З XI да XVII стагоддзя — перыяд барацьбы спрадвечна славянскіх імёнаў з візантыйска-грэчаскімі і пераходу да сістэмы кананічных імёнаў”;
3. “З пачатку XVIII стагоддзя да 1917 года — перыяд манапольнага панавання кананічных імёнаў і шырокага распаўсюджвання на ўсе слаі грамадства трохчленнай формулы іменавання чалавека”;

*Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі*

Пачатак

Змест

Старонка 8 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

4. “Савецкі перыяд (з 1917 года па цяперашні час) — перыяд дэкананізацыі, дэкрысціянізацыі трыдцыйнага іменніка, поўнага зацвярджэння як юрыдычна абавязковай адзінай трохчленнай формулы іменавання” [11, с. 96–97].

Мэта і спецыфіка матэрыялу прадвызначылі выбар аналітычна-апі-сальнага і параўнальна-супастаўляльнага метадаў у якасці асноўных.

Матэрыялам для даследавання паслужылі творы З. Дудзюк (аповесць-хранограф “Славянскія князі”, раманы “Велясіты”, “Тод 1812”, зборнікі эсэ “Шляхамі адвечнага слова”, “Нямеранае багацце”, гістарычны нарыс “Леў”), В. Коўтун (раманы “Пакліканя” і “Крыж міласэрнасці”), А. Наварыча (раман “Літоўскі воўк”), Г. Марчука (раман “Без ангелаў”), К. Каліны (аповесці “Крылаты конь”, “Бурштынавыя пацеркі”), У. Дамашэвіча (аповесць “Кожны чацвёрты”).

*Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі*

Пачатак

Змест

Старонка 9 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

1 Функцыянаванне дахрысціянскіх уласных імёнаў у гістарычнай прозе берасцейскіх пісьменнікаў

Прадметам мастацкага аналізу ў гістарычным прыгодніцкім рамане Зінаіды Дудзюк “Велясіты” стала адна з невядомых старонак даўняй славянскай гісторыі. Пісьменніца ўзнаўляе падзеі IX-X стагоддзяў н.э. — процістаянне старажытнай славянскай дзяржавы Велясіці Візантыйскай імперыі. У аповесці-хранографі “Славянскія князі” і зборніку эсэ “Шляхамі адвечнага слова” З. Дудзюк, абапіраючыся на звесткі, пакінутыя старажытнымі гісторыкамі, адшуквае даўнія сляды славянскіх плямёнаў — смалян, магілян, селічаў, рачан, лісчан, сапаў, люцічаў і многіх іншых — у помніках культуры чалавецтва. У зборніку эсэ “Нямеранае багацце” З. Дудзюк тлумачыць паходжанне найстражытнейшых антрапонімаў, вывучае сканцэнтраваную ў імёнах герояў легенд, міфаў, паданняў і казак культурна-гістарычную інфармацыю — захаванае і перададзенае ад продкаў да нашчадкаў нямеранае духоўнае багацце славянскіх народаў. Аўтарка не толькі малое драматычныя падзеі і постаці мінулага. Яна тонка перадае асаблівасці светаадчування і мыслення старажытных славян. Вырашэнню гэтай мастацкай задачы спрыяе ўмелае выкарыстанне вобразна-выяўленчых магчымасцяў уласных імёнаў, найперш — антрапонімаў.

У згаданых творах Зінаіды Дудзюк было зафіксавана 273 імені (246 мужчынскіх, 27 жаночых).

Да ўвядзення хрысціянства імёны славянаў з’яўляліся празваннямі-характарыстыкамі, якія акрэслівалі фізічныя, разумовыя, маральныя якасці чалавека, паказвалі на парадак з’яўлення дзіцяці ў сям’і, на час, жаданасць або нечаканасць нараджэння дзіцяці. У адным са старажытных азбукоўнікаў гаворыцца: “Первых родов и времен человецы... до некоего времени даяху детем своим имена, якоже отец и мать отрочати изволят: или от взора и естества, или от вещи, или от притчи. Такожде и словене предже их крещения даяху имена детем своим сице: Богдан, Божен, Первой, Второй, Любим и ина такова. Добра же суть и та” [83, с. 42]. “Назвіско”, “рекло”, “назвіще”, “прозвание” (так называліся язычніцкія імёны-мянушкі) акрэслівалі індывіда паводле знешняга выгляду, фізічных недахопаў (*Беззуб, Безнос, Брухан, Глазатай, Головач, Горбач*), уласцівасцяў паводзінаў (*Баламут, Быстрой, Неупокой, Несмеян, Плакса*) і інш. [11, с. 98-99].

Імёны, што функцыянуюць у творах, складаюць **антрапанімічную прастору** мастацкага тэксту. Тэрмін антрапанімічная прастора азначае “сукупнасць усіх антрапонімаў, якія ўжываюцца ў мове пэўнага этнасу ў пэўны гістарычны перыяд” [94, с. 131]. Пісьменніца ў антрапаніміконе сваіх твораў па-мастацку прэзентуе рэальны свет, рэчаіснасць. Таму антрапанімічная прастора мастацкага тэксту з’яўляецца адлюстраваннем пэўнай этнамоўнай антрапанімічнай прасторы, якая аб’ектыўна склалася і існуе ў тую ці іншую гістарычную эпоху. Ствараючы антрапанімічны свет свайго твора, аўтарка выбірае адпаведныя **этасу**: месцу, часу, этнакультурнаму рэгіёну, у якім

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

◀ ▶

Старонка 10 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

разгортваюцца падзеі, — онімы.

Творы З. Дудзюк цікавыя і адметныя спалучэннем свету рэальных падзей і постацяў айчынай гісторыі са светам падзей і персанажаў, народжаных уяўленнем аўтаркі. Таму ўсе зафіксаваныя ў творах антрапонімы мы можам падзяліць на дзве групы. Па-першае, гэта імёны рэальных гістарычных асобаў, па-другое, гэта празванні персанажаў, створаных фантазіяй пісьменніцы.

Значную частку антрапанімікону гістарычных твораў складаюць імёны рэальных гістарычных дзеячаў, валадароў тагачасных дзяржаў свету: славянскіх князёў *Вакаміра, Драгавіта, Мусокія, Пірагаста, Людавіта*, імператара Вялікай Рымскай імперыі *Карла*, булгарскага хана *Крума*, візантыйскіх базілеўсаў *Канстанціна, Льва, Нікіфара*, базілісы *Ірыны*, папы *Льва III*, патрыярха *Мікалая III*, каліфа *Гаруна-аль-Рашыда* і інш.

З. Дудзюк не раз выкарыстоўвае прыём актуалізацыі ўнутранай формы імені рэальнай гістарычнай асобы. Напрыклад, князь Велясіці мае імя Вакамір. Кантэкст рамана “Велясіты” напаяўняе гэтае найменне глыбінным сэнсам. Празванне валадара велясітаў утрымлівае інфармацыю пра даўнія вандроўкі славянскіх плямёнаў па Еўропе і Азіі. Сын князя наведваў мёртвы горад у далёкай пустыні, дзе яму расказалі пра тое, што “*ў такім горадзе была пабудавана вежа, на якой прымацаваны вялізны празрысты крыштал, праз які чараўнікі разглядалі зорнае неба і чыталі боскія тайны лёсаў. Гэты крыштал называўся вокам свету [міру]. Мір на славянскіх мовах азначае не толькі згоду, адсутнасць вайны, але і свет. Выходзіць, што і продкі славян ведалі пра гэта цудоўнае вока*” [28, с. 17]. Згодна з традыцыяй таго часу асабовыя імёны палітычных дзеячаў ужываліся ў некалькіх фармальных разнавіднасцях. Так, рамеі [візантыйцы] называлі князя **Акамірам**: “*магчыма, першыя тры літары ім нагадваюць слова “аква” – вада*” [27, с. 24].

Нашы продкі разумелі імя матэрыяльна, як неад’емную частку іменаванага, верлі ў тое, што імя прадвызначае жыццёвы шлях чалавека. Вера ў сувязь імені чалавека і яго лёсу выявілася ў звычайі надаваць немаўляці імя боства, якое будзе ахоўваць носьбіта празвання ад небяспекі. Так, князь **Веляслаў** быў названы ў гонар **Вялеса**: “*Ён носіць імя бога, які спрадвеку апекуецца іхнім родам і гаспадаркаю*” [27, с. 21]. У цяжкія хвіліны жыцця **Веляслаў** просіць падтрымкі і спрыяння ад па-кравіцеля шляхоў і падарожных, магутнага чараўніка **Вялеса**: “*Магутны Вялесе і духі продкаў, звяртаюся да вас з просьбай. Дапамажыце мне ва ўсіх задумах і здзяйсненнях, дайце мудрасці і сілы*” [27, с. 53]. Сляды пакланення нашых продкаў язычніцкім багам можна знайсці і ў сучасным антрапаніміконе. У зборніку эсэ “Нямеранае багацце” З. Дудзюк заўважае, што “*на Берасцейшчыне даволі пашыраныя прозвішчы Вялясевіч, Валасевіч, Волас, Валаско, Власюк, Волах, Валашанюк, Валошка, Валочык, Валашчук, Волх, што паказвае на магчымую прыналежнасць уласнікаў гэтых прозвішчаў да племя, якое пакланялася Вялесу*” [32, с. 22-23].

Пісьменніца адзначае, што імёны бостваў ляжаць у аснове найменняў магутных правадыроў

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 11 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

славянскіх плямёнаў: “Хоць у гістарычных крыніцах гэта імя запісана як **Ардагаст**, хутчэй за ўсё, па-славянску яно гучала як **Радагост**, або **Радагосць**. Слова Ардагаст дзеліцца на дзве часткі: арда (змененая “рада”) і гаст (сэнсава адпавядае слову “госць”). Прынамсі, **Радагостам** называўся галоўны бог паморскіх славян. У якасці антрапоніма гэтае імя было распаўсюджана ў старажытнабалгарскай, старых чэшскай і польскай мовах” [33, с. 214]; “**Вышан** — князь славянскага племені абадрытаў. Магчыма, імя магло гучаць як **Вышань**, бо так называўся адзін з галоўных язычніцкіх багоў, у якім увасабляўся дух Усявышняга” [33, с. 246].

“Слова імя ўзыходзіць да індаеўрапейскага *mnen- з *enmen-, якое тлумачаць як утварэнне ад *en “унутры”, “у” + -men (суфікс). Адсюль — найстаражытнейшая семантычная інтэрпрэтацыя імені як таго, што ўкладваецца, накладваецца, ускладаецца” [74, с. 23]. Стваральная прырода называння праяўлялася ў функцыянаванні так званых **імянаў-пажаданняў**, якімі нібыта накрэсліваўся лёс старажытных валадароў: “**Валук** — князь венедаў. Імя гэтае паходзіць ад слова “**ўладыка**” і азначала ў славян вярхоўнага **кіраўніка, правадыра** ці **князя**. Магло паходзіць імя і ад слова “**вялікі**”, якое, магчыма, уваходзіла ў склад княжацкага тытула” [33, с. 235]. Выклад рэальных гістарычных падзей у аповесці-хранографе “Славянскія князі” раскрывае сакральны сэнс імя славянскага князя **Людавіта**: “**Л**” — першая руна імя **Людавіта**. З гэтай руны пачыналіся галоўныя словы ў жыцці славян: **Лада, Лёля, людзі, любоў, лёс, лук, ляда, лён**. Як быццам сам Хорс прыклікаў **Людавіта** да дзейнасці і абароны свайго роду і племені. Менавіта **Людавіт** павінен бараніць веды і веру продкаў, чаго б гэта яму ні каштавала” [33, с. 255-256]. Кантэкст аповесці паказвае ажыццяўленне князем **пажадальнай** сутнасці гаваркога імені: “**Людавіт** да канца змагаўся за веру сваіх продкаў і ахоўваў племя ад чужога ўплыву, разумеючы, што праз здраду веры продкаў згубіць племя сябе, сваё імя і твар, а людзі разбрыдуцца па свеце і рассеюцца ў асяроддзі чужых плямёнаў, як пясчынкі ў пустыні” [33, с. 255-256].

3. Дудзюк адзначае, што ў славян былі пашыраны засперагалыныя імёны, якія, маючы адмоўны сэнс, павінны былі адхіліць беды, хваробы і смерць: “Нябул — славянскі князь, імя якога паходзіць ад дзеяслова “не быў” і з’яўляецца ахоўным ад злых духаў, дарэчы, на палескім дыялекце гэтыя словы вымаўляюцца як “не буў”” [33, с. 241].

Імёны палітычных і рэлігійных дзеячаў, як адзначае В. Шур, выкарыстоўваюцца як **сродак сацыяльнай тыпізацыі**. “Яны дазваляюць надаць падзеям і фактам, што адлюстроўваюцца ў творы, рысы праўдападобнасці, мастацкай пераканальнасці” [104, с. 25].

У даўніх імёнах, якія данеслі да нас казкі і легенды, фіксуюцца ўяўленні нашых продкаў пра будову сусвету. Сусвет уяўляўся старажытным славянам як адзінства неба, зямлі і свету падземнага. З зямлі можна было падняцца да неба і трапіць у царства памерлых. Вось зямлі пранізвала сусвет і звязвала неба, зямлю і апраметную ў адно цэлае. Вось зямлі было Сусветнае Дрэва Жыцця,

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 12 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

гара або камень. Галоўным героем беларускай казкі “*Сіняя Світа Навыварат Сшыта Саламяны Каўпак*” з’яўляецца чараўнік, які можа мяняць свой выгляд як заўгодна. Каб абхітрыць цара, чараўнік ператвараецца ў звяроў, рыбу, іголку і просіць дапамогу ў птушкі Нагай, якая жыве на тым свеце. **Сіняя Світа Навыварат Сшыта** пераходзіў з таго свету ў гэты, мяняючы абліччы. Письменніца тлумачыць сакральны сэнс імені гэтага персанажа: “*Сіняя Світа Навыварат Сшыта* — гэта не што іншае, як неба. Мы бачым вонкавы бок неба, а герой казкі ведае яго з сярэдзіны, з левага боку. **Саламяны Каўпак** -- другая частка імя -- гэта таксама намёк на нябесны купал ці, можа, нават на сонца. . . Галоўны персанаж казкі не проста чалавек, гэта хутчэй пасланец неба, каб пазмагацца з зямным царом-чарадзеям, перамагчы яго ды ажаніцца з ягонай дачкою, яднаючы зямлю і неба. Гэтак неба яднаецца з зямлёю праз Вечнае Дрэва Жыцця, каб прадоўжыць існаванне свету” [33, с. 22-23].

Што да імёнаў персанажаў, створаных фантазіяй письменніцы, то найменні гэтыя адлюстроўваюць мадэлі іменавання, якія існавалі ў старажытных славянскіх дзяржавах. У.А. Ніканаў пісаў: “Уласнае імя існуе толькі ў грамадстве і для грамадства; яго і дыктуе няўмольна выбар іх, якім бы індывідуальным ён ні ўяўляўся” [67, с. 158]. Імёны ў старажытным грамадстве былі сацыяльна інфарматыўнымі. Так, героі рамана “Велясіты” якія з’яўляюцца прадстаўнікамі вышэйшых саслоўяў, маюць складаныя імёны: княгіня *Міраслава*, вядун *Святаслаў* і інш. У такіх імёнах адлюстравана найстаражытнейшая традыцыя **імяслаўя**. Празванні ўтрымлівалі пажаданне чалавеку стаць вялікім, магутным, моцным, слаўным валадаром або святаром. Імёны прадстаўнікоў ніжэйшых саслоўяў уяўляюць сабой празванні-мянушкі, якія адлюстроўваюць знешнасць (*Агнян, Злаціца, Лілея*), характар чалавека (*Радуня, Весяліна, Гарызд, Храбр*), абставіны нараджэння (*Обрыч* быў народжаны ад *обра* — прадстаўніка цюркскага племені – славянскай жанчынай), адносіны да дзіцяці ў сям’і (*Любim*). Апатрапеічнае (ахоўнае) імя *Неўдах* (Нешчаслівы) павінна было адпужаць духі няўдачы ад чалавека.

Героі рамана “Велясіты” князі Драгамір і Веляслаў падарожнічаюць па свеце, наведваючы Візантыю, каралеўства франкаў, мусульманскія краіны. Інфармацыю пра нацыянальную прыналежнасць персанажаў-іншаземцаў — візантыйцаў (*Эцый, Памфіл, Галерый, Стаўрокій, Мікандр*), франкаў (*Атальберт, Рамгуальд, Альда, Радэр*), арабаў (*Забайда, Муса, Зелімахан*) — нясуць іх імёны.

З пункту гледжання літаратурна-мастацкай (паэтычнай) анамастыкі, многія з імёнаў персанажаў, створаных фантазіяй аўтаркі, з’яўляюцца **гаваркімі онімамі**.

Празванні эпізядычных герояў, як правіла, можна лічыць **прамагаваркімі паэтонімамі**. Такія імёны маюць празрысты сэнс, яны характарызуюць прама, непасрэдна, з’яўляючыся свайго роду ярлыкамі, этыкеткамі, якія прадвызначаюць характар успрымання і адэнкі героя. В. Фаня-

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 13 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

кова адзначае: “Гэтыя онімы падобныя да масак героя ці злачынцы ў сярэдневяковым тэатры, па якіх глядач адразу ведаў: хто перад ім” [92, с. 44]. Антрапонімы гэтага тыпу дазваляюць ярка, коратка і дакладна намаляваць цэласны вобраз.

Так, гаваркое празванне **Весяліна** трапна акрэслівае характар дзяўчыны: “*Імя Аманавай сястры, пэўна, далі нездарма. Была яна сапраўды нейтаймаваная весялуха, увесь час ці нешта спявала, ці прытупвала, ці смяялася без дай прычыны*” [27, с. 74].

Імёны галоўных герояў гістарычнай прозы Зінаіды Дудзюк можна аднесці да **ўжкоснагаваркіх онімаў**. Паэтонімы гэтага тыпу пазбаўлены зададзенасці і прасталінейнасці прамагаваркіх онімаў. Такія антрапонімы маюць “зацемненую” ўнутраную форму, для высвятлення якой патрэбны кантэкст. Сэнс гэтых празванняў раскрываецца праз спасціжэнне мастацкіх характараў, створаных пісьменнікам. Э.Б. Магазанік адзначаў: “Такія імёны – не шылда, якая загадзя тлумачыць чытачу тое, з кім ён мае справу, а акампанемент, які гучыць толькі для чулага вуха. Спасцігнуўшы падтэкст такога празвання, расшыфраваўшы знакі аўтарскай характарыстыкі героя, мы ўзбагацім сваё ўспрыманне мастацкага твора” [57, с. 30].

Адна з галоўных гераінь твора носіць імя **Радуня (Радасць)**, якое адпавядае знешняй і ўнутранай сутнасці прыгажуні, што падарыла князю Вяяславу **радасць** першага кахання, пайшла з ім у палон, ратавала словам і лекамі параненага Драгаміра: “*Вяяслаў зноў пабачыў яе, маладую, светлую, закаханую... Яму так яскрава ўявіліся шэрыя Радуніны вочы, доўгая русыявая коса, усмешлівыя вусны і ямачкі на шчоках, што, здалося, працягнулі руку – і яна апынецца ў абдымках, доверлівая і свавольная, пляшчотная і недасяжная, як тая першая вечаровая зорка*” [27, с. 22]. Станоўчая экспрэсія ўзмацняецца за кошт ужывання памяншальна-ласкальнай формы імені: “*Дзякую табе, Радунька. Ты свецішся, нібы сонца. І мне светла, таму што ты побач!*” [27, с. 59]. Імя **Гаразд** уяўляе сабой лаканічную характарыстыку здольнага, скрытнага, кемлівага хлопца: “*Гаразда ратавала тое, што ён з маленства быў прывучаны да цяжкай сялянскай працы. У чатырнаццаці гадоў нароўні са сталымі мужчынамі спраўляўся на сенакосе і не дазваляў сабе адставаць*” [27, с. 74].

Пісьменніца фіксуе даўні звычай нашых продкаў набываць новае імя пры пераходзе ў іншы ўзроставаы, сацыяльны статус. Аўтарка адзначае, што ў старажытнасці людзі былі ўпэўнены ў **пераўтварэнні** чалавека, які набывае новае празванне. Імя дачкі хазарскага кагана, прыгажуні **Багдагуль**, адзначае ‘кветка, дадзеная Богам’: “*над ім [іменем] ляталі рознакаляровыя матылі і спявалі птушкі. Яно мела бязмежную прастору мары і надзеі, дзе над белаю юртаю ззяла золатам сонца і сінела неба, а іхнім адлюстраваннем цвілі на зямлі блакітныя і жоўтыя кветкі*” [27, с.28]. Страціўшы волю, **Багдагуль** губляе і імя, становячыся пасля хрышчэння **Ірынай**. Імя, што ў грэчаскай мове азначае азначае ‘мір’, нібыта накрэсліла лёс прыгажуні, якая стала заложні-

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 14 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

цай **міру** паміж Візантыяй і цюркскімі плямёнамі: “*Я страціла вольную прастору. Мяне прывезлі ў каменны палац, дзе ўсё ілжыва блішчыць пазалотаю, але гэта толькі залатая клетка, дзе я вымушана дзень і ноч змагацца за сваё спакойнае існаванне ў жыцці*” [27, с.28]. “*Багдагуль і яе дзядзьку давялося адмовіцца ад сваіх шматлікіх хазарскіх багоў, прыняць хрысціянства, змяніць імёны. Яна стала называцца **Ірынай** у гонар умацавання міру паміж хазарамі і візантыйцамі. Дзядзька ўзяў сабе такое ж імя, якое насіў базілеўс Канстанцін*” [27, с.29]. Сын хазарскага кагана, трапіўшы ў Візантыю, прымае хрышчэнне і бярэ імя візантыйскага базілеўса Канстанціна. Герой заўважае: “*Я ператхрысціўся, прыняў новае імя. Ува мне нічога не засталася хазарскага*” [27, с.29].

Сын князя **Веляслаў** трапляе ў палон і праходзіць цяжкія выпрабаванні, каб вярнуць найдаражэйшую каштоўнасць – **волю**. Набываючы яе, юнак бярэ новае імя: “*Самая галоўная рэч на гэтым свеце – воля. Толькі з ёю ты належыш сам сабе, а без яе чалавек ператвараецца ў жы-вёлу, з якою можна зрабіць што заўгодна. Заві мяне проста в. Я – гэта **Воля**. Калі няма **Волі**, няма і мяне*” [27, с. 16]. Вандруючы па мусульманскіх краінах разам з сябрам і палечнікам Мусой, славянскі князь атрымлівае імя **Хасан Сахр (Прыгожы Сокал)**. **Сакалібамі (сокаламі)** мусульмане называлі славян, а азначэнне ў саставе імені перадае знешнюю і ўнутраную прыгажосць маладога чалавека. Адзначым, што імёны народнасці і чалавека **Сокал** маюць татэмістычнае на-паўненне: на ранніх этапах развіцця ўсходнеславянскай імяннай сістэмы найменні плямёнаў былі непасрэдна звернуты да свету прыроды, часткай якой былі і людзі. Продак-татэм персаніфікаваў сабой чалавечы калектыў і як бы існаваў ў кожным яго члене, што выражалася ў імёнах. У эт-ноніме і антрапоніме **Сокал** адпостраваны водгалас уяўленняў пра татэмнага продка славянскага племені. Письменніца заўважае, што назва продка-татэма стала асновай імені князя **Дзярвана**: “*Дзярван – князь сорбай, або сербай. Этымалогія імя праглядаецца лёгка, яно аднокарэннае са словам “дрэва” або “дзірван”*” [33, с. 235].

Дахрысціянскія імёны часта ўтвараліся на базе найменняў раслін і жывёл. Я. Станкевіч адзна-чаў **дэзыдэратыўны (пажадальны)** характар такіх імёнаў: “*Даючы такія й падобныя імёны, бацькі імёнамі выказвалі свае зычэнні дзецяняці, зычлілі, каб сын быў дужы, як мядзведзь, тур, вол; хітры, як ліс; адважны, як арол, сакол; цьвярды, як дуб; каб дачка была любовая, як зязюля; харошая, як ластаўка, краска, кветка*” [80, с. 96]. На старонках твораў З. Дудзюк многа паганскіх імёнаў, утвораных на базе найменняў жывых істот. Носьбіты такіх празванняў нібыта роднасныя тым жывёлам, птушкам і раслінам, назвы якіх сталі асновай гаваркіх імёнаў. Так, ад-на з герайн рамана “Велясіты”, прыгажуня, якая паланіла сэрца княжыча Волі, мае імя **Лілея**, утворанае ад назвы пяшчотнай і прыгожай кветкі. Нездарма сябар Волі Муса гаворыць: “*Тут жышчыны цвітуць, як кветкі*” [29, с. 113]. У аснове язычніцкага імені княгіні **Дубраўкі** ляжыць апелятыў са значэннем “*лес са значнай колькасцю дубоў і маладога дубняку*”. **Дуб** у славян-

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 15 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

скай міфалогіі – сімвал вечнага жыцця. Верхняя частка дуба сімвалізуе свет вечнасці, а карані адпавядаюць зоне захавання продкаў. Каля каранёў знаходзіцца ўваход у Трыдзвятае царства – царства смерці. “*Дубравы* старажытнымі славянамі лічыліся свяшчэннымі, былі звязаны з культурам продкаў, уяўляліся месцам, дзе захоўваліся душы дзядоў” [6, с. 147]. Імя *Дубраўка* адпавядае надзвычайным здольнасцям жанчыны, якая тонка адчувае нябачны свет духаў і можа адкрываць будучыню ў прарочых снах. Страціўшы мужа-князя, *Дубраўка* самаахвярна кідаецца ў пахавальны агонь, каб суправаджаць Вакаміра ў царства памерлых. Асновай імені Салавей становіцца найменне птушкі, высока цанёнай за дасканалы спеў. Чалавек з такім імем атрымлівае ў спадчыну ад продка-татэма якасць цудоўна гаварыць і зачароўваць сваімі прамовамі супляменнікаў: “*Захаваліся звесткі пра найгародскага паганскага валтва, які так прыгожа і ўзнёсла ўмеў гаварыць пропаведзі, што за гэта быў празваны людзьмі Салаўём. Калі ж пачалося прымусовае хрышчэнне найгародцаў, Салавей сабраў сваіх адданых вернікаў і пачаў помсціць князям. Ці не пра яго пасля была складзена быліна, якая называлася “Салавей-разбойнік”*” [34, с. 5].

Імёны ў старажытным грамадстве былі паказчыкамі роднасці і сваяцтва. У адпаведнасці са звычаем *суіменавання*, прадстаўнікі адной сям’і мелі імёны, якія ўтрымлівалі агульны структурны кампанент. Так, каваль, які стаў князем велясітаў, носіць імя *Радаслаў*, ягоны брат названы *Радамірам*, а дачка мае імя *Радуня*. Князь волатаў празываецца *Драгавітам*, а ягоныя ўнукі маюць імёны *Драгамір* і *Сіладраг*. Кампанент *Драг* – у перакладзе са старажытнаперсідскай мовы, як адзначае З. Дудзюк у аповесці-хранографі “Славянскія князі”, азначае “*другі, іншы, варажы*” [33, с. 248]. Кантэкст твораў пісьменніцы ажыўляе этымалагічную семантыку празванняў князёў: плямёны, узначаленыя імі, былі “*варожыя франкам і іх саюзнікам, сустракалі іх вайною, даймалі і трывожылі*” [33, с. 249].

Старажытныя людзі былі ўпэўнены ў тым, што дух памерлага жыве ў яго імені. Нованароджаная лічылі адным з памерлых членаў роду, які нарадзіўся зноў. Таму імя продка, які такім чынам нібыта працягваў сваё існаванне, давалі дзіцяці. Гэты звычай адпостраваны ў рамане “Велясіты”. Так, Радуня назвала сваіх сыноў імёнамі бацькі, братоў, сябра і каханага, праз гэта ўваскрашаючы людзей, якіх любіла: “*У мяне сям’я, пяцёра сыноў. Старэйшага завуць Веляславам, як і князя, наступнага Радаславам, як і майго бацьку, Любаграя і Міраслава назвала ў гонар майх братоў. Самы меншы Драгамір. Нашу я вас усіх у маім сэрцы*” [29, с. 123].

Імёны старажытнымі славянамі даваліся не толькі дзецям, але і дарослым з нагоды розных выпадкаў. Імя-празванне грамадска-побытавага характару сустракаецца і на старонках рамана “Велясіты”: “*У нас адзін хлопец быў, ды такі няўдалы. Сабраўся ён аднойчы з мужчынамі сена касіць. Абед узяў, але ж такі цяжкі, што ледзь валачэ, і думае, дурненькі, што маці нешта смачнае напакавала. Ужо і мужчыны пасмейваюцца, гледзячы на яго, распытваюць, што ён у торбу на-*

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 16 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

ладаваў. А ён плячыма паціскае: маўляў, што далі, тое і буду есці. Як прыйшла пара абедаць, разгарнуў сваю торбачку, а там адна соль. Гэта бацька купіў ды паставіў у куточак, а гэты ёлупень падумаў, што абед, ну і было рогату. З таго часу яго завуць **Салёны**” [28, с.13].

Такім чынам, у творах Зінаіды Дудзюк па-мастацку адлюстраваны не толькі іменаслоў дахрысціянскай пары, але і адчуванне старажытным чалавекам свету праз імя – неад’емны складнік асобы, які праграмуе лёс, звязвае з татэмным продкам, абараняе чалавека ад злых сіл, аб’ядноўвае з сям’ёй, родам, племенем. З пункту гледжання літаратурна-мастацкай анамастыкі, большасць антрапонімаў, ужытых у кантэксце прааналізаваных твораў пісьменніцы, з’яўляюцца **ўскоснагаваркімі паэтонімамі**. Дэфінітыўная сутнасць такіх найменняў раскрываецца ў кантэксце твора, які стварае ўяўленне пра носьбітаў гаваркіх імёнаў.

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 17 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

2 Спецыфіка функцыянавання іменаслову перыяду ўзаемадзеяння кананічных і некананічных імёнаў у гістарычнай прозе пісьменнікаў-берасцейцаў

У духоўнай культуры многіх народаў са старажытных часоў галоўную ролю адыгрывала рэлігія як светапогляд і светаадчуванне, сукупнасць вераванняў і маральных уяўленняў. “Імёны людзей найцяснейшым чынам звязаны з рэлігіяй перш за ўсё таму, што кожнай рэлігіі адпавядае пэўны маральны кодэкс, які дае ацэнку навакольнаму свету. Усё, што атрымлівала станоўчую ацэнку, так ці інакш уключалася ў склад асабовых імёнаў” [82, с. 176].

З канца X стагоддзя антрапанімічная сітуацыя на ўсходнеславянскіх тэрыторыях істотна змянілася. Пад уплывам царквы сталі распаўсюджвацца прадугледжаныя царкоўным календаром хрысціянскія імёны. “Асноўным пры звароце да хрысціянскага імені сталі подзвігі хрысціянскіх святых з адпаведным імем, іх маральная характарыстыка” [82, с. 177]. Але хрысціянскія імёны не маглі спачатку скласці канкурэнцыю родным для славян імёнам. Утвораныя ад агульных назоўнікаў грэчаскай, лацінскай і іншых моў, хрысціянскія празванні ўспрымаліся як незразумелыя, цяжкія для вымаўлення, таму да XVII стагоддзя не спынялася выкарыстанне мірскіх імёнаў.

Кіруючыся прынцыпам адпаведнасці структуры і сэнсавага напаўнення найменняў персанажаў імянным формам апісанага часу, аўтары мастацкіх твораў гістарычнай тэматыкі, падзеі якіх разгортваюцца ў XI-XVII стагоддзях, арыентуюцца на асаблівасці іменаслову перыяду ўзаемадзеяння кананічных і некананічных імёнаў

Далёкае XII стагоддзе – час жыцця і духоўнага подзвігу Апякункі зямлі беларускай **Еўфрасініі Полацкай** – стала прадметам мастацкага асэнсавання ў рамане-жыцці Валянціны Коўтун “Пакліканья”. У гэты перыяд фарміраваўся падмурак новага светаўспрымання, ствараліся перадумовы сцверджання духоўнасці і маральнасці чалавека. Аўтарка аналізуе “працэс засваення нашымі продкамі новых маральна-этычных хрысціянскіх арыенціраў, сцвярджэння на нашай зямлі Веры ў Чалавека светлага, “пакліканага” і “абранага”” [53, с. 191]. Дух далёкай мінуўшчыны Валянціна Коўтун здолела перадаць дзякуючы ўмеламу выкарыстанню інфармацыйнай нагрузкі старажытнага іменаслову.

У прааналізаваным рамане зафіксавана 76 мірскіх імёнаў, 93 хрысціянскія імені, 10 празванняў-мянушак, 10 патронімаў.

Падзеі і факты, адлюстраваныя ў рамане-жыцці, выглядаюць пераканальнымі, дзякуючы таму, што на старонках твора прыгадваюцца імёны рэальных гістарычных асоб: славянскіх князёў (кіеўскіх князёў **Яраслава Мудрага**, **Мсціслава**, полацкіх князёў **Рагвалода**, **Святаслава**, **Усяслава Чарадзея**, смаленскага князя **Яраполка**, менскага князя **Расціслава** і інш.), валадароў іншых дзяржаў свету (шведскага караля **Олафа**, візантыйскага імператара **Мануіла**, ім-

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 18 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

ператрыцы Марыі, прынцаў *Алексіса, Андронікуса*, цюркскіх ханаў *Баняка і Шалудзяка*), рэлігійных дзеячаў мінулага (візантыйскіх патрыярхаў *Лукі Хрысаверга, Фоція*, мітрапаліта полацкага *Дыянісія*, мітрапаліта кіеўскага *Кліма Смаляціча*, летапісца *Нестара*).

У XII стагоддзі ў Полацкім княстве ўмацоўвала свае пазіцыі хрысціянская рэлігія, складаным чынам узаемадзейнічаючы з язычніцкімі культурамі. Многія рэальныя гістарычныя асобы – князі і члены іх сем’яў – побач са старымі, язычніцкімі, мелі і хрысціянскія імёны, што адлюстравана ў рамане-жыцці. Бацька Еўфрасінні завецца *Святаславам* (язычніцкімі імёнамі-пажаданнямі з кампанентам *-слаў* здаўна называліся полацкія князі) і *Георгіем* (грэцк. “земляроб”) [2, с.23]. Князёўны *Прадслава, Звеніслава, Гардзіслава*, стаўшы манахамі, прымаюць хрысціянскія імёны *Еўфрасіння* (грэц. “радасць”) [2, с. 59], *Еўпраксія* (грэц. “добрачыннасць”) [2, с. 59], *Еўдакія* (грэц. “славутая”) [2, с. 59]. Майстар-ювелір, стваральнік славутага крыжа, увайшоў у гісторыю пад двума імёнамі – хрысціянскім *Лазар* (яўр. ‘*Богу памочнік*’) [2, с. 31] і язычніцкім *Богша* (скарачэнне ад язычніцкага імені *Багуслаў* або *Багуміл*).

У XII стагоддзі функцыянуе такі кампанент антрапанімічнай лексікі, як *патранімічнае іменаванне*, утворанае ад імені ці мянушкі бацькі або продкаў па бацькаўскай лініі. “*Патронімы* не проста выражалі адносіны роднасці, яны выконвалі юрыдычную функцыю, абазначаючы спадчынінікаў уладарных асобаў” [74, с. 41]. Формулы наймення ‘імя+патронім’ ужываюцца на старонках рамана-жыцця: “*Полаччына адкрыта загаварыла пра Васільку Святаславіча*” [45, с. 134]. “З дапамогай *патроніма* ў форме множнага ліку ўстанаўліваліся родавыя сувязі паміж бацькам, сынамі і братамі” [21, с. 15]: “*А Еўфрасіння ўжо абыходзіла капліцу, якую Глебавічы збудавалі яшчэ ў даўнія леты*” [45, с. 145].

Многія князі ўвайшлі ў гісторыю пад прызваннямі-мянушкамі. Такія формы наймення выкарыстаны ў творы В. Коўтун: “*Цемнабровая княгіня Сафія трымалася паважна, як і належала дачцэ вялікага кіеўскага князя Яраслава Мудрага*” [45, с. 33]; “*Брачыслаў урэшце спамогся ўзяць пад апеку новыя гарады, успадчаныя пасля сынам ягоным Усяславам, званым у народзе Чарадзем*” [45, с. 16]. Усяслаў памяркоўна ставіўся да язычнікаў, таму яго прызванне ўжываецца ведунам Вікулам ў ласкальнай форме (князь *Чарадзеюшка*), перадаючы станоўчую ацэнку валадара.

На старонках твора сустракаем імёны персанажаў, народжаных уяўленнем аўтаркі. Гэтыя найменні адпавядаюць мадэлям называння, што бытавалі ў славянскіх княствах у тыя часы. Прадстаўнікі княскіх родаў насілі імёны-кампазіты, якія, згодна з традыцыяй *імяслаўя*, накрэслівалі *слаўны* жыццёвы шлях магутных непераможных валадароў. Так, імя *Дабраслаў*, утворанае на базе словазлучэння ‘*добрая слава*’, прадвызначыла лёс высакароднага княжыча, які ахвяруе ўласным жыццём дзеля любай дзяўчыны. Прызванне *Барыслаў* адпавядае сутнасці хітрага і за *славу* і ўладу, гатовага для памнажэння багацця на здраду і нават братазабойства.

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 19 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

У адпаведнасці з традыцыяй таго часу князі, героі рамана, надзелены, апроч імёнаў, празвананямі-мянушкамі, напр: “*Малады Рагвалод у запале гневу ўпершыню назваў Барыслава “Запалоцкім кукушоном”*”. Мянуска ў асяроддзі месцічаў адразу ж прыжылася: запалоцкае падвор’е было абкружана вялікімі, перапоўненымі зязюліным кукаваннем дубровамі” [45, с. 44]. Празванне гэтае замацавалася за князем і таму, што ён меў шматлікіх пазашлюбных дзяцей, ад якіх пазбаўляўся рознымі шляхамі.

Язычніцкія імёны-характарыстыкі маюць прадстаўнікі розных слаёў грамадства: магутныя, моцныя, як дубы, ваяводы названы *Вялішынам* і *Вышатам*, манастырскі вартаўнік мае імя *Агмень*.

Імёны-пажаданні праграмавалі лёс нашых продкаў. Так, невыпадкова вяшчун Вікула дае прыёмнаму сыну імя *Валодша*. Малады вяшчун – нашчадак *валадара*, пазашлюбны сын князя Барыслава. *Валодша* становіцца сапраўдным *валадаром* душаў язычнікаў. Не падпарадкоўваючыся царкве, ён адстойвае старую веру ў язычніцкіх багоў, ад *улады* якіх так цяжка вызваліцца палачанам. Паказальным у гэтым сэнсе з’яўляецца дыялог *Валодшы* з ігуменняй Еўфрасінняй: “*Чаму ж тады ў сілу майго Айца не верыш, Які дзень і ноч стварыў?! Адзін Гасподзь у нас*”. – “*Пярун у нас адзін! Ды і цяпер многія з тваіх да вогнішча Перуновага прыходзяць. Удзень да цябе ў царкву, ночаю – да мяне ў лес*” [45, с.132]. Вяшчун таксама *авалодвае* сэрцамі жанчын (у тым ліку і дачкі менскага князя Вольгі), якія мелі няшчасце пакахаць яго. *Валодша* адчувае сябе *валадаром* самой Прыроды: “*Я песні спяваю, я з птушкамі, са зверам гаманю. Носіцеся, а дагнаць – не дагоніце. Я ж – як вецер у полі. Як дождж у лесе. Хачу – і променем стану. Я – як ноч, як дзень*” [45, с. 132].

Некаторыя прадстаўнікі вышэйшых саслоўяў маюць хрысціянскія імёны грэчаскага, лацінскага, старажытнаўрэйскага паходжання: ваявода *Дзяменцій* (лац. ‘*тугадум*’) [2, с. 24], баярын *Міхал* (яўр. ‘*той, хто як Бог*’) [2, с. 35]. Людзі духоўнага звання таксама носяць хрысціянскія імёны: чарнарызіцы *Яўлампія* (грэц. ‘*з добрым святлом*’) [2, с. 73], *Куліна* (грэц. ‘*арліная*’) [2, с. 62], *Еўпраксія* (грэц. ‘*дабрачыннасць*’) [2, с. 59], *Антонія* (грэц. ‘*набыццё ўзамен*’) [2, с. 15], *Еўдакія* (грэц. ‘*славетая*’) [2, с. 59], дзясак *Піліп* (грэц. ‘*той, хто любіць коней*’) [2, с. 38], пісец *Даніла* (яўр. ‘*Божы суддзя*’) [2, с. 25], святар у цямніцы айцец *Яўлампій* (грэц. ‘*з добрым святлом*’) [2, с. 73], інак лаўры Пячэрскай *Лаўрэнцій* (лац. ‘*лаўровы*’) [2, с. 31], лекары *Раман* (лац. ‘*рымлянін*’ або грэц. ‘*моцны*’) [2, с. 40], *Агапій* (грэц. ‘*каханы*’) [2, с. 12].

Адаптуючыся да славянскіх моў, хрысціянскія імёны сталі ўтвараць размоўна-бытавыя і ацэначныя формы. Так, памяншальныя формы (дэмінітывы) сталі выкарыстоўвацца для наймення дзяцей, што знайшло адлюстраванне ў раманах: “*У школу Данілы хадзіў светлавокі Міхалка, сын баярына з Бельчыцаў*” [45, с. 21]; “*Каля маці Сафіі, якая ўжо ледзь стаяла на нагах, за спадніцу*

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 20 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

трымаўся Давыдзік” [45, с. 124]. Ёсць на старонках твора і даўняя граматычная форма клічнага склону імені, якая з’яўляецца адным са сродкаў моўнай характарыстыкі персанажаў: “*Ты не заставайся тут, Міхале, запалоцкія вяртаюцца*” [45, с. 61].

Сталеючы, мяняючы свой статус і пераканні, персанажы мяняюць і формы імёнаў. Так, вучань школы пісца Данілы, баярскі сын *Міхалка*, ператвараючыся ў мужа ваяра, становіцца *Міхалам*, а калі герой, перанёшы цяжкія жыццёвыя выпрабаванні, прыходзіць да веры, прымае сан, становіцца ігуменам, папличнікам Еўфрасінні, то ў адносінах да яго, людзі выкарыстоўваюць форму звароту *айцец Міхал*.

Письменніца адлюстроўвае даўнія ўяўленні пра *стваральную* сутнасць называння, што знаходзіць выражэнне ў звычаі набываць новае імя, ва ўпэўненасці ў *пераўтварэнні* чалавека, які прымае новае празванне. Так, князёўна *Звеніслава* (імя-пажаданне праграмавала *звонкую* (гучную) *славу* дачкі князя Барыса) прымутова прымае каталіцкую веру, ратуючыся ад хваробы ў замку Эльблонгу. Дзяўчына пачынае насіць імя *Тэрэса* (грэчк. ‘*паляваць, лавіць*’) [2, с. 69]. Новае імя нібыта накладвае на князёўну новую жыццёвую місію: “*паляваць*” за біярмійскім скарбам, схаваным на Полаччыне, і перадаць скарб гэты ў Гольмгард: “*Цяпер ты па-сапраўднаму Тэрэса, а не Звеніслава. Вялікая місія ўскладзена на цябе, Тэрэса. Будзь заўсёды лепшай, разумнейшай, хітрэйшай, багацейшай за іншых! Не прыходзь да Госпада ў зрэб’і. Недзе на Полаччыне золата гольмгардскае. І каралі багатыя. Знойдзеш – пасланцам майм перадасі. Храм новы ў Гольмгардзе збудуем. Хіба не высакародна?!”* [45, с. 31].

Ярка прадстаўлена ў кантэксце твора хрысціянская канцэпцыя імені, якая пачынае ўкараняцца на славянскіх землях. У адпаведнасці з хрысціянскай формулай “*на імені і жыцце*”, “мы носім імёны святых, якія пражылі сваё жыццё і ажыццявілі на зямлі сваё прызначэнне, мы ім прысвечаны, як храмы прысвячаюцца таму ці іншаму святому. Гэтыя святые не толькі з’яўляюцца нашымі малітоўнікамі, заступнікамі і абаронцамі, але і ў пэўнай меры і вобразам таго, кім мы маглі б быць. Паўтарыць нічыё жыццё нельга, але навучыцца ад жыцця таго ці іншага чалавека, святога жыць больш годна сябе і больш годна Бога – можна” [63, с. 177]. Так, князёўна Прадслава падчас пастрыжэння ў манахіні прымае імя святой *Еўфрасінні Александрыйскай*. У V стагоддзі святая *Еўфрасіння* (імя паходзіць ад грэчаскага слова ‘*радасць*’) [2, с. 52], дзяўчына з багатай сям’і, адмаўляецца ад шлюбу і прымае пострыг, прысвячаючы сябе Богу і служэнню людзям. Жыццёвы шлях, накрэслены *Еўфрасінняй Александрыйскай*, праходзіць і полацкая святая. Дачка магутнага князя “*адсекла ад сябе грахі зямныя мячом, але не з жалеза, а – з духу*”, жыццёвым подзвігам сцвярджаючы евангельскія ідэалы “не забі”, “не праціўся злу” і адвечную ісціну: “*толькі любоў можа процістаяць злу, бо ласкай Боскаю напоўнена зямля, любоўю Ягонаю. Як і кожны з нас*” [45, с. 18].

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 21 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

Паплечнік Еўфрасінні кмет **Сава** носіць імя хрысціянскага святога. Воін-пакутнік **Сава** (імя паходзіць ад эфіёпскага слова ‘чалавек’) [2, с. 54] у III стагоддзі ахвяраваў жыццё за веру ў Хрыста. Кмет **Сава**, якога ігумення не раз параўноўвае з хрысціянскім святым, абараняе праваслаўную абіцель ад язычнікаў і ўрэшце аддае жыццё, ратуючы ігуменню Еўфрасінню.

Князёўна **Звеніслава**, прайшоўшы праз хрышчэнне ў каталіцкім манастыры з імем **Тэрэса**, праз няшчасны шлюб з магутным князем і горкае каханне да Барыслава, ачысціўшыся ад граху, становіцца манахіняй **Еўпраксіяй** (імя паходзіць ад грэчаскага слова ‘дабрачыннасць’) [2, с. 59]. Святая XI стагоддзя **Еўпраксія** пакутавала падчас нешчаслівага шлюбу з магутным каралём і, вызваліўшыся ад грахоў, прыняла пострыг, стала ігуменняй. Гэты шлях быў паўтораны **Звеніславай-Тэрэсай-Еўпраксіяй**. Яна пасля доўгіх пакут і выпрабаванняў пераадоўвае ў сабе **Тэрэсу**-паляўніцу за скарбам: “**Еўпраксія** *пазірае на гальку шырока расплюшчанымі вачыма. Вусціна ўжо зрабілася, глыбака на душы. Ведае – няма болей у ёй Тэрэсы. Зліліся палавінкі. Палавінкі душы. Мінулася бяда. Вызваленне*” [45, с. 244]. **Еўпраксія** ўсведамляе жыццёвае прызначэнне, выказанае празорлівай ігуменняй Еўфрасінняй: “*Ідзі і навучай. Дадзена ўбачыць табе было страсці пякельныя, якія распознаеш ужо. І скруціш галовы змяіныя, і станеш настаўніцай вялікай. Аднакутавала! Вяртайся ў Полацк, да дзяцей веры нашай*” [45, с. 245]. Менавіта **Еўпраксія** становіцца пасля смерці Еўфрасінні полацкай ігуменняй і змагаркай за веру Хрыстову.

Святы, чьё імя носіць вернік, з’яўляецца анёлам-ахоўнікам чалавека. Калі ж чалавек трапляе пад уладу д’ябла, анёл адступае ад яго і чалавек страчвае імя. Так, прыгажуня **Веранія** (грэч. ‘якая прыносіць перамогу’) [2, с. 57], трапіўшы да Барыслава, спакусніка жанчын, які штурхае яе да грахоў, страчвае імя, адракаючыся ад мінулага жыцця: “*Завуць як?*” – “*Забылася. Раней – Веранія. А цяпер забылася. І ты мяне забудзь*” [45, с. 54]. Паказальным з’яўляецца наступны эпізод рамана. Калі Еўфрасіння, падарожнічаючы па Галілеі, сустракаецца з жанчынай, апантанай злым духам, чытае над хворай малітвы, душа жанчыны вызваляецца ад нячытага і яна ўспамінае сваё імя: “*Але чым болей Еўфрасіння малілася, тым цяжэй становілася дыхаць. Еўфрасіння ўжо амаль задыхалася ад спёкі, апантаная нечакана прархрытэла ў забыцці: “Ал. . . ма!” Гэта было добра – тое, што хвора я імкнулася вымавіць сваё імя. Значыць, душа вызвалялася*” [45, с. 214]

Як бачым, праз імёны персанажаў Валянціна Коўтун умела перадае дуалізм вераванняў той пары, калі хрысціянства ўзаемадзейнічала на нашых землях з язычніцтвам. Асабліва ўвага звернута ў рамана-жыцці на хрысціянскую традыцыю бачыць у імені формулу асобы, накрэсленую праведным жыццём святога. З пункту гледжання паэтычнай анамастыкі, большасць імёнаў персанажаў рамана з’яўляюцца **сваванагаваркімі паэтонімамі**, іншамоўныя асновы якіх утрымліваюць характарыстыку істотных рыс мастацкага вобраза.

Энцыклапедыяй старабеларускага іменаслову XVI-XVII стагоддзяў з поўным правам можна

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 22 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

назваць гістарычны нарыс Зінаіды Дудзюк “Леў”. На старонках твора зафіксаваны 164 ўласныя асабовыя імені (141 мужчынскае і 23 жаночыя), 31 патронім, 11 мянушак, 68 прозвішчаў.

Асаблівасцю нарыса як літаратурнага жанру з’яўляецца тое, што ў такім творы апісваюцца сапраўдныя факты і рэальныя людзі. Асэнсаванне пісьменніцай падзей слаўнай мінуўшчыны адбылося на аснове разгляду каля 40 крыніц: прац рускіх, беларускіх, польскіх, украінскіх гісторыкаў і тэкстаў дакументаў – Статута Вялікага Княства Літоўскага і “Архива Посольского приказа 1626 года”. У нарысе мы сустракаемся выключна з імёнамі рэальных гістарычных асобаў эпохі Льва Сапегі. У цэнтры твора – чалавек, чый унёсак у развіццё палітычнай, прававой і рэлігійнай культуры Вялікага Княства Літоўскага складана пераацаніць. Леў Сапега дапрацоўваў, рэдагаваў і выдаў за свае сродкі Статут Вялікага Княства Літоўскага, прыклаў шмат намаганняў, каб была перапісана і захавана Літоўская метрыка – асноўная першакрыніца па гісторыі сярэднявечча Беларусі, за свой кошт будаваў каталіцкія і праваслаўныя храмы, выдаткоўваў сродкі на ўтрыманне войска і будаўніцтва замкаў. Імя Сапегі – **Леў** – з’яўляецца загалоўкам твора, становячыся ключавым словам усяго літаратурнага тэксту. Загалолак “**Леў**” указвае на аўтарскую ацэнку грамадскага дзеяча, выражае галоўную ідэю мастацкага твора. Імя героя выяўленча награнае. Яно ўтворана ад наймення звера, які з’яўляецца ў сусветнай культуры сімвалам мужнасці, вярхоўнай улады, высакародства, гонару, велікадушша і міласці. Сімвалічны сэнс імені славутага продка раскрываецца праз псіхалагічную характарыстыку, апісанне маральных рыс героя, яго ўчынкаў і дзеянняў. Паэтонім **Леў** семантычна збліжаецца са словам-этымонам леў, ужытым сімвалічна, і становіцца гаваркім іменем: “*Трэба ў першую чаргу схіліць галаву і з глыбокай пашанай у голасе адзначыць Льва Сапегу, ваяводу віленскага, вялікага правадыра войска Вялікага Княства Літоўскага, гэтага волата-Атланта, які ўтаймаваў шведскага льва разам з усходнім заваёўнікам. Леў годна і мудра выконваў абавязкі перад сумленнем і перад Айчынай. Гэты высакародны Леў жыў дзеля Радзімы. Колькі разоў ні пачынаў ён рыкаць, столькі ж разоў напалоханыя гэтым рыкам ворагі Айчыны кідаліся найцёккі. . . Ён здабыў на арэне Марса сваім пераможным, вартым кароны чалом трыўмфальныя лаўры, якія выпусцілі атэжылыкі і прараслі, палітыя крывёю ворагаў. І тым, што шматразова знішчаў ворагаў Айчыны, ён стварыў найлепшыя панегірык для пераймальнікаў сваёй славы” [31, с. 188].*

Перадаючы падзеі жыцця галоўнага героя, пісьменніца звяртаецца да постацяў мінуўшчыны і зазірае ў будучыню. Таму на старонках твора мы сустракаем **імёны-сучаснікі, імёны-рэтраспекцыі і імёны-праспекцыі** [69, с. 122].

Гаворачы пра станаўленне Льва як асобы, аўтарка прыгадвае імёны славутых мысліцеляў мінуўшчыны – **імёны-рэтраспекцыі: Цэзар, Авідзій, Цыцэрон, Вергілій, Гарацый, Марцыял, Плутарх, Платон, Люцый, Анэй, Сенека, Еўрыпід**. Думкі і перакананні гэтых вучоных

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 23 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

і палітыкаў сфарміравалі светапогляд Сапегі.

Да *імёнаў-сучаснікаў* адносяцца празванні валадароў свету (рускіх цароў *Барыса Гадунова*, *Івана Грознага*, польскіх каралёў *Жыгімонта III*, *Жыгімонта Вазы*, *Стэфана Баторыя*, каралеў *Барбары Радзівіл*, *Боны Сфорца*, герцага *Карла Судэрманладскага*, шведскіх каралёў *Іаана*, *Густава Адольфа*), удзельнікаў паўстання пад кіраўніцтвам *Багдана Хмяльніцкага* (казацкага атамана *Заруцкага*, казакоў *Ф. Гаркушы*, *І. Залатарэнкі*, *Лабады і Налівайкі*), рэлігійных дзеячаў (папы *Клімента VII*, заснавальніка праваслаўнай царквы ў Жыровічах *Аляксандра Солтана*, віленскага епіскапа *Бярнарда Мацялеўскага*).

Гаворачы пра духоўную спадчыну Сапегі, аўтарка прыгадвае *імёны-праспекцыі*, што належаць дзяржаўным людзям, вайскоўцам, пісьменнікам, вучоным, якія годна працягвалі высакародную справу Льва: *Марцін Матушэвіч*, *Міхал Карповіч*, *Юльян Нямецвіч*, *Казімір Лышчынскі*, *Плацыд Янкоўскі*, *Пётр Скарга*, *Ян Уладзіслаў Пачобут-Адлянціцкі*.

З X-XI стагоддзяў на нашых землях суіснавалі каталіцкая і праваслаўная вера. Пазней з'явіліся і прыхільнікі пратэстантызму. Таму на старонках нарыса сустракаюцца імёны праваслаўных, каталікоў і пратэстантаў. Значная частка шляхты ў XVI-XVII стагоддзях належала да каталіцкай царквы, некаторыя прыкнুলі да пратэстанцкай веры. Прыхільнікі адзначаных накірункаў хрысціянскай веры насілі рымска-каталіцкія імёны: *Ян Станіслаў*, *Казімір Лявон* Сапегі, *Ян*, *Альберт Войцех*, *Юрый Станіслаў*, *Барбара* Радзівілы, *Юзаф Ігнаці* Крашэўскі і інш. Многія каталікі мелі два імені. Напрыклад, кароль Рэчы Паспалітай *Жыгімонт Аўгуст* меў спадчыннае імя *Жыгімонт*, якое атрымліваў старэйшы сын сям'і, і імя *Аўгуст*, што дала сыну маці, каралева Бона, у гонар першага рымскага імператара. Маці хацела, каб сын стаў такім жа вялікім і магутным, як славуты валадар. Абаронца праваслаўя *Афанасій Філіповіч* і арганізатар і натхняльнік Брэсцкай уніі *Іпацій Пацей* носяць візантыйска-праваслаўныя імёны. На старонках нарыса ўжыта і *язычніцкае імя* для наймення прадстаўніка ніжэйшага саслоўя – слугі: “*Пакаёвы слуга самазванца Хвалібог бажыўся, што труп, выкінуты на Чырвоную плошчу, зусім не падобны на цара*” [31, с. 91].

Адаптаваўшыся да словаўтваральнай сістэмы славянскіх моў, хрысціянскія імёны (грэчаскія, лацінскія, старажытнаўрэйскія паводле паходжання) сталі ўтвараць шматлікія размоўна-бытавыя і эмацыйна-ацэначныя формы. Выкарыстоўваюцца такія формы і ў нарысе З. Дудзюк. Так, пяшчоту, любоў да дзяцей і жонкі Льва, выражаюць памяншальна-ласкальныя формы іх імёнаў. Заўважым, што такія формы – сродак характарыстыкі самога Льва Сапегі, які, як і ўсякі моцны, мужны чалавек, здольны на глыбокае пачуццё любові: “*Чытаючы даверлівыя і адкрытыя лісты канцлера да жонкі, можна пераканацца, як паважліва і з любоўю ставіўся ён да гэтай маладзенькай жанчыны, звяртаючыся да яе з пяшчотай і замілаваннем: “мая наймілейшая Гальшусенька”*;

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 24 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

“пацеха мая”, “сэрца маё”, а таксама пачціва, як да каралевы: “ваша міласць” [31, с. 60]; “Асабліва клапаціўся Леў пра дачку **Ганусечку**, якая сумавала па бацьку, схуднела і не хацела есці” [31, с. 130].

Вядома, што ў сферы апелятываў “памяншальна-ласкавыя суфіксы служаць сродкам вар’іравання моўнай экспрэсіі. Праз іх пасрэдніцтва выражаецца ўся складаная гама эмоцый і суб’ектыўных ацэнак” [15, с. 63]. Тэзіс пра шматзначнасць эмацыянальна-ацэначных форм можа быць аднесены і да антрапанімічнага матэрыялу. У гэтым выпадку надзвычай моцнай з’яўляецца залежнасць успрымання экспрэсіўнай афарбоўкі формы ад узросту, паводзін носбіта імені, аўтарскіх адносін да героя. Напрыклад, розныя эмацыяна-экспрэсіўныя адценні выражаюць формы імёнаў з суфіксам -к-. Праз іх можа перадавацца ласка і пяшчота да дзіцяці: “*Памерла жонка Льва Сапегі Дарота, асіраціўшы двухгадовага сына Яна Станіслава і дачку ад першага шлюбу **Баську**, якую яна прасіла перадаць на выхаванне сястры*” [31, с. 49]. Гэтая форма імені выражае пагарду і непавагу да цара-самазванца: “*Гісторыкі ў сваіх фантазіях даходзілі да таго, што бралі на сябе смеласць сцвярджаць такі неверагодны факт, быццам **Грышка Атрэп’еў** нават прыязджаў у Маскву з пасольствам Сапегі у 1600 годзе*” [31, с. 85].

Адлюстраваны ў творы і стары звычай змены асобай імені падчас прыняцця манаскага сану. Чалавек пры гэтым нібыта памірае для мірскага жыцця і набывае новае імя: “*Маці Дзімітрыя, царыца **Марыя** Нагая, у манастве **Марфа**, прызнала свайго сына і ставілася да яго з вялікім замілаваннем і любоўю*” [31, с. 82], “*Ксенія Гадунова была накіравана ў манастыр і пастрыжана ў манашкі пад імем **Вольгі***” [31, с. 86].

У часы Сапегі як у Рэчы Паспалітай, так і ў Маскоўскім княстве выкарыстоўваліся **імёны па бацьку**, або **патронімы**, што “ўзыходзяць да старажытнага наймення, якім называлі чалавека па імёнах яго продкаў па мужчынскай лініі” [60, с. 57]. Такія формы ўжываліся ў вышэйшых сляях грамадства і не толькі ідэнтыфікавалі асобу, але і сцвярджалі яе статус як спадчынніка валадарных асоб: “*І калі звярнуцца да тэмы героя свайго часу, дык постаць **Льва Іванавіча Сапегі** і цяпер з’яўляецца добрым прыкладам служэння народу, захавання мовы і гістарычнай спадчыны*” [31, с. 7], “*У 1536 годзе Сапега быў зноў уключаны ў склад пасольства, якое ўзначаліў **Нікадзім Янавіч Цеханавецкі***” [31, с. 28]. Выкарыстоўваліся на нашых землях і найменні дачкі па бацьку: “*Ганна **Сапэжанка** Радзівіл памерла якраз у той час, калі бацька ваяваў са шведамі*” [31, с. 145]; “*Ганна **Ягелонка** таксама прагнула бачыць на троне свайго любімага пляменніка **Жыгімонта Вазу***” [31, с. 42]. Такія празванні называліся прадстаўніцы вышэйшых саслоўяў.

У гісторыю ўвайшлі празванні-мянушкі многіх славытых людзей, што зафіксавана ў нарысе. Так, кароль Рэчы Паспалітай **Жыгімонт Стары** атрымаў мянушку за тое, што задоўга да смерці хацеў перадаць свайму нашчадку вялікае княжанне. Так, яшчэ ў 1522 годзе паны-рада пра-

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 25 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

галасавалі за ягонага сына, якога таксама звалі *Жыгімонтам*, як за будучага гаспадара. Кожны старэйшы сын знакамітай дынастыі Радзівілаў насіў імя *Мікалай*. У гісторыю прадстаўнікі гэтай сям’і ўвайшлі пад прызваннямі-мянушкамі. Мянушкі *Мікалая Радзівіла Рудога і Мікалая Радзівіла Чорнага* былі атрыманы за колер валасоў. А *Мікалай Крыштоф Сіротка* атрымаў мянушку ў дзяцінстве пасля здарэння, калі кароль Жыгімонт Аўгуст так назваў немаўля, якое плакала, застаўшыся без нагляду слуг і бацькоў.

У XVI–XVII стагоддзях знатныя роды ў Маскоўскім княстве і Рэчы Паспалітай ужо мелі прозвішчы -афіцыйныя іменаванні, што перадаюцца ў спадчыну і ўказваюць на прыналежнасць чалавека да пэўнай сям’і. Так, на старонках нарыса згадваюцца князі *Адам Вішнявецкі, Васіль Масальскі, Юрый Хварасцінін*, ваяводы *Юрый Мнішак, Міхайла Шэйн, Марцін Курч*, баяры *Леў Пляшчэў, Мікіта Вельямінаў*, кашталяны *Мацей Ленка, Станіслаў Дзялынскі*, падкаморы *Станіслаў Цікоцкі, Міхал Францкевіч*. Некаторыя героі нарыса, якія належалі да шляхецкага саслоўя, маюць дваіныя і нават трайныя прозвішчы: князеўна Багдана *Друцкая-Сакалінская-Канопля*, баярын Міхаіл Глебавіч *Салтыкоў-Марозаў*, астраном Ян Уладзіслаў *Пачобут-Адлянціцкі* і інш. В. Шур адзначае: “З’яўленне дваіных ці нават траіных прозвішчаў у XVI–XVIII стагоддзях сярод шляхты не было рэдкасцю. Найчасцей шляхецкі гонар, маёмасны статус станавіліся прычынаю таго, што пры заключэнні шлюбу ніводзін з маладых не хацеў развітвацца са сваім прозвішчам, у выніку чаго з’яўляліся прыдомкі” [101, с. 63]. Выхадцы з ніжэйшых саслоўяў на гэтым этапе гісторыі прозвішчаў не мелі. Так, пакаёвы слуга Грышкі Атрэп’ева згадваецца толькі пад імемем *Хвалібог*.

У ліку прозвішчаў герояў нарыса 3. Дудзюк можна выдзеліць *патранімічныя*, якія “маюць значэнне “сын, нашчадак пэўнага бацькі”, імя бацькі адлюстравана ў каранёвай частцы прозвішча” [74, с. 61]. Такія прозвішчы ўтвараюцца ад мірскіх і хрысціянскіх імёнаў продкаў пры дапамозе суфіксаў: -оў-, -аў, -еў-, -ін-, -овіч-, -авіч-, -евіч- і інш: *Тацішчай, Гадуноў, Пляшчэў, Вельямінаў, Марозаў, Хадкевіч, Галіцын, Шэйн, Валовіч, Глябовіч, Карповіч, Нямцэвіч, Філіповіч, Францкевіч*. Ужываліся на нашых землях у часы Салегі і непатранімічныя прозвішчы, якія “не з’яўляюцца найменнямі па бацьку і характарызуюць у тых ці іншых адносінах самога родапачынальніка прозвішча” [74, с. 62]: *Гаркуша, Лабада, Сапега, Солтан, Радзівіл, Скарга, Пачобут, Курч* і інш. У аснове беларускіх прозвішчаў былі як хрысціянскія (*Філіповіч, Карповіч, Францкевіч*), так і мірскія імёны, якія акрэслівалі фізічныя асаблівасці чалавека, яго маральныя якасці, сацыяльны статус, род заняткаў (*Хадкевіч (хадко, ходка ‘той, што ходзіць’*) [9, с. 32], *Гадуноў (гадун – рэг. ‘падгадаванае дзіця’*) [9, с. 94], *Гаркуша* (рус. ‘крыкун, гарлапан; гаротнік, бядняк’) [9, с. 105], *Залатарэнка, Налівайка* (укр. ‘налівайчык, той, хто налівае’) [9, с. 296], *Тацішчай, Солтан* (цюркск. ‘султан’) [9, с. 387]). Вылучаюцца прозвішчы,

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 26 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

утвораныя ад назваў раслін і іх частак (*Лабада* (рус. *лобода* ‘*лебяд*а’) [9, с. 238], Хварасцінін), найменняў прадметаў побыту (*Галіцын* (рус. *голицы* ‘*скураныя рукавіцы*’) [9, с. 98], назваў частак цела чалавека (*Шэін*), найменняў абстрактных паняццяў (*Скарга, Салтыкоў* (*салтык* рус. ‘*узор, прыклад*’ відаць, з каз. *салдык* ‘*франтаватасць, мода*’) [9, с. 363], ад тапонімаў (*Трубяцкі, Масальскі, Шуйскі, Лышчынскі*).

Такім чынам, у нарысе “Леў” пісьменніца, распавядаючы пра лёс Сапегі, яго сучаснікаў і нашчадкаў, прадставіла адпаведны этап гісторыі айчыннага іменаслову. У творы зафіксавана значная перавага хрысціянскіх асабовых імёнаў, якія развіваюць сістэму размоўна-бытавых і эмацыйна-ацэначных формаў, ужыванне імёнаў па бацьку (патронімаў) і прозвішчаў, якія выконвалі не толькі намінацыйна-ідэнтыфікацыйную, але сацыяльную і юрыдычную функцыі, абазначаючы нашчадкаў заможных родаў. На старонках твора зафіксаваны таксама мянушкі – дадатковы сродак ідэнтыфікацыі і характарыстыкі асоб, у тым ліку і прадстаўнікоў царскіх, княскіх, шляхецкіх родаў.

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 27 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

3 Адлюстраванне перыяду манапольнага панавання кананічных імёнаў у гістарычнай прозе берасцейскіх пісьменнікаў

Значныя змены ў айчынным іменаслове адбываюцца ў XVIII стагоддзі. У гэты перыяд мірскія імёны ўжо выйшлі з ужытку, пакінуўшы сляды ў прозвішчах. На Беларусі былі замацаваны дзве кананічныя іменаслоўныя сістэмы – праваслаўная і рымска-каталіцкая. Кананічныя імёны былі прыстасаваны да фанетычнай і марфалагічнай сістэм беларускай мовы. У выніку фанетыка-марфалагічных працэсаў былі ўтвораны размоўна-бытавыя і азначныя формы імёнаў, якія абслугоўвалі розныя сферы грамадскіх і асабістых адносінаў. Фарміруецца арсенал структурных тыпаў і словаўтваральных мадэляў беларускіх прозвішчаў. Прозвішчныя празванні паступова распаўсюджваюцца ў асяроддзі гарадскіх мяшчан, духавенства, сялян. У розных сацыяльных колах працягваецца функцыянаванне неафіцыйных азначна-характарыстычных празванняў – мянушак. У грамадскім жыцці і ў літаратуры выкарыстоўваюцца псеўданімы. Як бачым, сама гісторыя іменаслову дае багаты матэрыял для адбору і абагульнення найбольш цікавых і характэрных выпадкаў ужывання антрапонімаў. У мастацкай літаратуры гэтая магчымасць рэалізуецца ў найбольш згущанай, па-мастацку завершанай форме. Выкарыстанне розных разрадаў антрапанімічнай лексікі – адзін з эфектыўных і дзейсных сродкаў характарыстыкі персанажаў гістарычнай прозы З. Дудзюк, А. Наварыча, В. Коўтун.

Адным з творчых дасягненняў Зінаіды Дудзюк з'яўляецца раман “Год 1812”. У творы ўзнаўляецца адна з драматычных старонак айчыннай гісторыі. Аўтарка па-мастацку аналізуе жыццё беларусаў: вайскоўцаў, шляхты, святароў, сялян, – якія перажылі трагедыю Айчыннай вайны 1812 года. А. Наварыч у рамане “Літоўскі воўк” прапануе арыгінальны погляд на падзеі паўстання пад кіраўніцтвам К. Каліноўскага. Пецябургскі і віленскі перыяды жыцця і творчасці Цёткі (пачатак XX стагоддзя) узнаўляюцца ў рамане В. Коўтун. “Крыж міласэрнасці”. Пісьменнікі паказалі мноства чалавечых лёсаў, стварылі яркія вобразы розных людзей: сялян, шляхты, святароў, пісьменнікаў, навукоўцаў, вайскоўцаў. Аналіз уласных асабовых імёнаў, выдзеленых з адзначаных твораў берасцейскіх аўтараў, паказаў, што пісьменнікі рэалістычна падышлі да падбору найменняў сваіх герояў. Антрапонімы, выкарыстаныя ў творах З. Дудзюк, В. Коўтун, А. Наварыча, належаць да нацыянальнай беларускай іменаслоўнай сістэмы. Выдзеленыя 395 асабовых імёнаў, якія функцыянуюць ў 477 разнастайных варыянтах, нясуць інфармацыю пра беларускае лінгвакультурнае асяроддзе XIX–пачатку XX стагоддзяў. У беларускай мове гэтага перыяду захавалася тэндэнцыя да большай разнастайнасці мужчынскіх імёнаў у параўнанні з жаночымі: мужчынскія прадстаўлены 314 прыкладамі, жаночыя – 81. Антрапанімікон прааналізаваных твораў на 98 % прадстаўлены запазычанымі імёнамі, якія ўвайшлі ў айчынны іменаслоў разам з прыняццем хрысціянства. Так,

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 28 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

з *грэчаскай* мовы (51 % ад ужытых імёнаў) былі запазычаны імёны *Аляксандр, Аляксей, На-стася, Андрэй, Лявон, Панас, Спірыдон, Генадзь, Аксана* і інш, з *лацінскай* (каля 19 %) *Канстанцін, Наталля, Караліна, Мартын, Кастусь* і інш. Са *старажытналяўрэйскай* (каля 19 %) у беларускі іменаслоў ўвайшлі імёны *Іван, Марыя, Міхась, Гаўрыла, Варлаам, Восіп* і інш. Адзначаюцца імёны *славянскага* паходжання (2 %): *Казімір, Станіслаў, Ла-дымір* і інш. Група імёнаў, *запазычаных з іншых моў*, складае 9 % ад агульнай колькасці імёнаў. Напрыклад, са старажытнаперсідскай мовы праз грэчаскую прыйшло імя *Дар'я*, з сірыйскай праз грэчаскую *Марфа*, са старанямецкай праз англійскую *Рычард*, з егіпецкай *Сідар*, з нямецкай *Артур, Людовік*.

Сродкам адлюстравання гістарычнага каларыту ў рамане З. Дудзюк “Год 1812” з’яўляюцца імёны правіцеляў тагачасных дзяржаў свету (французскага імператара *Напалеона*, рускага цара *Аляксандра Пятровіча* і інш.), палітыкаў (рэфарматара *Сперанскага*, графаў *Румянцава, Шувалава, Нарышкіна*), палкаводцаў (*Кутузава, Даву, Панятоўскага, Нея, Жэрара* і інш.), рэлігійных дзеячаў (архіепіскапа *Грыгорыя Каніскага*, мітрапаліта кіеўскага *Самуіла*, пісьменніка *Феафана Пракаповіча*, архіерэя *Панаса Вальхоўскага*, мітрапаліта кіеўскага *Самуіла* і інш.), дзеячаў культуры (віленскіх акцёраў *Вароўскага, Жулкоўскага*). Дзейнымі асобамі рамана “Крыж міласэрнасці” з’яўляюцца пісьменнікі і публіцысты пачатку ХХ стагоддзя (*Алаіза Пашкевіч, Эліза Ажэшка, Вацлаў Іваноўскі, Янук і Антось Луцкевічы, Карусь Каганец*), дзеячы навукі, адукацыі, юрыспрудэнцыі (прафесары *Лесгафт і Юхневіч*, адвакат *Коні*). На старонках рамана “Літоўскі воўк” прыгадваюцца імёны паўстанцаў *Кастуся Каліноўскага, Зыгмунта Серакоўскага, Валерыя Урублеўскага*, мінскага губернатара, маршалка шляхты *Аляксандра Лапы*, імператара *Аляксандра II*, губернатара *Мураўёва* і інш. Рэальныя дзеячы айчынай мінуўшчыны – гэта гістарычны “кантэкст” мастацкага палатна, жывое асяроддзе, найбольш выразны і праўдзівы фон дзеяння.

Як вядома, уласныя асабовыя імёны з’яўляюцца адным з найважнейшых сродкаў стварэння нацыянальнага, рэгіянальнага, гістарычнага каларыту. У разгледжаных раманах знаходзім многа надзвычай прыгожых беларускіх імён, многія з якіх цяпер архаізаваліся, выйшлі з актыўнага ўжытку, напр.: *Мацей, Самусь, Захар, Архіп, Домна, Гаўрыла, Панас, Ціт, Яўсей, Яз-эп, Сымон, Лаўрэн, Сайка, Ахрэм, Мальвіна, Халімон, Пранук, Даніла, Ціт, Мітрафан, Піліп, Кастуся* [З.Дудзюк “Год 1812”]; *Дамісія, Лёдзя, Магнусь, Лявон, Ендрусь, Цімафей, Цыцылія, Арыстоклі, Казімір, Ежы, Яўхім, Купрыян, Адэлаіда, Аўдоця* [А. Наварыч “Літоўскі воўк”]; *Уляна, Стафанія, Мартын, Ёсіп, Рамуальд, Вацак, Караліна, Уршуля, Магдалена, Сымон, Юзік, Вітольд* [В. Коўтун “рыж міласэрнасці”] і інш.

Героямі гістарычнай прозы з’яўляюцца не толькі беларусы, але і прадстаўнікі іншых нацыя-

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 29 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

нальнасцяў. Сведчаннем іх нацыянальнай прыналежнасці з’яўляюцца імёны: французскае (*Ната-лі*), яўрэйскія (*Масей, Шлэма, Шмуїла, Юдаль, Рыўка, Ёсель*), польскія (*Вітак, Олек, Магдалена*), італьянскае (*Наталь*), літоўскія (*Уршуля, Сцяпонас, Ёнас*).

Пісьменнікі апісваюць жыццё беларускіх сялян на Палессі і на Віленшчыне. Таму натуральна і арганічна ўплятаюцца ў моўную тканіну твораў формы імёнаў, якія адлюстроўваюць рысы народна-дыялектнай мовы: замену гука [ф] гукамі [п], [т], [х]: *Панас, Піліп, Тодар, Трахім, Пракоп, Халімон, Тымух*, наяўнасць прыстаўнога [г] (*Галена*). Вельмі многа ў творах формаў клічнага склону антрапонімаў. Гэтыя формы шырока выкарыстоўваюцца ў гаворках, напр.: *“Давай, Піліпе, напрацуў яшчэ трохі”* [30, с. 101]; *“Ну, табе, Панасе, не дагодзіш”* [30, с.111]; *“Дамісю, родная, бяда, – прашаптай Бароўскі. – То прыехалі забіраць нашага Людовіка”* [66, с. 58]; *“Дзякуй, Сымоне, дзякуй, што адведаў ты мяне хоць перад смерцю”* [44, с. 16]. Падобныя формы антрапонімаў – адзін са сродкаў стварэння мясцовага каларыту.

Перадаючы тонкія адценні чалавечых узаемаадносінаў, пісьменнікі ўмела выкарыстоўваюць прагматычны патэнцыял уласных асабовых імёнаў. А.В. Супяранская адзначае: “У залежнасці ад сацыяльнага асяроддзя адзін і той жа чалавек завецца мноствам спосабаў, і кожная форма яго называння сацыяльная. Памяншальныя, ласкальныя, зневажальныя і іншыя відазмяненні ўласнага імя трэба разумець як розныя прыстасаванні яго да адценняў чалавечых адносінаў, як акліматызацыю імені ў розных асяроддзях” [84, с. 18]. Напрыклад, разнастайным граням асобы славутай паэтки Алаізы Пашкевіч, галоўнай гераіні рамана В. Коўтун “Крыж міласэрнасці”, – клапатлівая дачка і сястра, сяброўка, паплечніца, таварыш па барацьбе, паэтка, настаўніца, падазроная ў падрыўной дзейнасці – адпавядаюць афіцыйныя, поўныя, скарачаныя, эмацыйна-экспрэсіўныя формы імені: *Алаіза, Ліза, Лізанька*, паненка *Алэйзія, Алаізія*, фрэкен *Алаіза*, мадэмуазэль *Алаіза, Алаізія Сцяпанайна Пашкевіч, Алаіза Пашкевічанка* і інш.

Нацыянальная спецыфіка беларускага іменаслову праяўляецца падчас выкарыстання імёнаў як этыкетных знакаў – “сацыяльна зададзеных і нацыянальна спецыфічных сродкаў рэгулявання паводзінаў людзей у сітуацыях устанаўлення, падтрымання і размыкання кантакту камунікантаў у адпаведнасці з іх статуснымі і асабістымі адносінамі” [93, с. 283-284]. Так, формай звароту да суразмоўніка і сродкам выказвання павагі да чалавека ў асяроддзі шляхты былі спалучэнні імёнаў з паказчыкамі сацыяльнага рангавання, напр.: *“Пане Купрыяну! Выбачце. . . Чым жа пана так угнявілі?”* [64, с. 70]; *“Пан Міхал? – дзівілася Марыля. – Як вы тут апынуліся?”* [30, с. 58]. У асяроддзі расейскіх чыноўнікаў і вайскоўцаў выкарыстоўваюцца формы звароту *“імя + імя па бацьку”*, напр.: *“Вымушаны звярнуцца да вас, Дзмітрый Аляксандравіч, на дазвол на выезд з Магілёва”* [30, с. 75]; *“Цудоўна, Павел Ніканавіч, – адказаў Катухоў”* [30, с. 6]. Заўважым, нават 16-гадовага юнака Вадзіма Лавашова, сына расійскага генерала, хатні настаўнік называе па імені

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 30 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

па бацьку: “*Дайце мне, **Вадзім Паўлавіч**, адпрацаваць свой заробак*” [30, с. 18].

Сродкам сацыяльнай дыферэнцыяцыі з’яўляюцца ў рамане З. Дудзюк “Год 1812” і формы імёнаў па бацьку. Так, прадстаўнікі вышэйшых саслоўяў ідэнтыфікуюцца праз спалучэнне імені з формай імені па бацьку на **-іч -віч** (рус. отчество), напр.: **Якуб Вацлававіч, Спірыдон Сідаравіч**. Сяляне – праз форму на **-оў, -еў** (рус. полуотчество), напр.: **Самуць Антонаў Буйніч**.

Удзельнікі паўстання 1863 года выкарыстоўваюць формы звароту, прынятыя ў асяроддзі французскіх рэвалюцыянераў, напр.: “*Грамадзянка **Аксана**, – пачуўся голас Буевіча. – Давядзецца табе самой ці з надзейнымі людзьмі хаваць тое, што я табе перадам*” [65, с. 18]; “*Нашых людзей, **грамадзянін Урбановіч**, трэба як след апрацуць, абуць, зразумела, забяспечыць правянтам*” [65, с. 74].

У народным асяроддзі сродкам выказвання павагі маладзейшага да старэйшага, да шанаванага чалавека з’яўляюцца вакатывы **дзядзька, цётка** ў спалучэнні з асабовым іменем: “*Да Самуся падбег Сахвейчын брат Назарка: “Дзядзька Самуць, там французы”*” [30, с. 212]; “*Можна ты, дзядзька Лайрэн, што парайш?*” – спытаў Самуць” [30, с. 199].

Формы звароту **айцец, бацюшка** ў спалучэнні з іменем ўжываюць вернікі, якія лічацца духоўнымі дзецьмі святара: “*Так цяжка было развітвацца з вамі, айцец Юстын, – сказаў Насевіч. – Вы былі мой самы любімы настаўнік*” [30, с.63]; “*Дзверы ў старожцы заўсёды адамкнёныя, айцец Сергій*” [44, с. 376].

Імя здаўна служыла сведчаннем веравызнання чалавека. У раманых берасцейскіх аўтараў адлюстравана канфесійная дыферэнцыяцыя антрапонімаў. Гісторыкі адзначаюць, што ўжо з другой паловы Х стагоддзя на Беларусі суіснавалі заходні (рымскі, каталіцкі) і ўсходні (візантыйскі, праваслаўны) абрады. Таму побач з праваслаўнымі (візантыйска-грэчаскімі) імёнамі ўжываліся і рымска-каталіцкія, якія прыйшлі з лацінскай мовы праз польскую. Напрыклад, у рамане З. Дудзюк знаходзім выкарыстанне як праваслаўных, так і каталіцкіх формаў імёнаў. Каталіцкія формы онімаў, якія склаліся пад уплывам польскай мовы, носяць прадстаўнікі вышэйшага шляхецкага саслоўя, напр: **Якуб** Гжыбоўскі, **Рычард і Тамаш** Дабжынскія і інш. Згаданым формам імёнаў супрацьпастаўляюцца антрапонімы, носьбітамі якіх з’яўляюцца праваслаўныя святары (**Феафілакт, Варлаам**), расійскія вайскоўцы і чыноўнікі (магілёўскі губернатар **Дзмітрый** Аляксандравіч Талстой, маёр Спірыдон Сідаравіч Катухоў). Сяляне названы размоўна-бытавымі формамі кананічных праваслаўных імёнаў: **Саўка, Сахвейка, Пракоп, Панас, Піліп**.

Мадыфікацыі онімаў перадаюць тонкія нюансы чалавечых узаемаадносін. У гістарычнай прозе берасцейскіх аўтараў знаходзім багаты россып марфалагічных, лексічных і фанетычных варыянтаў імён, напр.: **Сафія – Сахвейка, Іван – Ян – Янка, Мацей – Мацейка, Домна – Домначка, Язэп – Язэпка, Марылька – Марыльчка** [З. Дудзюк “Год 1812”]; **Вольга – Волечка – Воль-**

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 31 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

ка, Ганначка – Ганулька, Марылька – Марылечка, Іяан – Ясь – Яська – Ясюлечка, Станіслаў – Стась – Стасік [А. Наварыч “Літоўскі воўк”]; Жэня – Жэнечка, Караліна – Каралінка, Анеля – Анелька, Кацярына – Кэтрын, Віктар – Віктор, Дамінік – Дамчык, Вітольд – Вітак – Вітусь, Гаўрыла – Гаўра, Марыя – Маня – Марысь, Антоць – Антосік [В. Коўтун “Крыж міласэрнасці”] і інш. Гэтыя варыянты імён – спосаб адлюстравання статусу асобы ў соцыуме і выражэння шырокага спектра пачуццяў у адносінах да носьбіта імені.

Айцец Павел Фларэнскі пісаў: “Імёны гнуткія і ёмістыя, здольныя змясціць самыя розныя прыватныя абставіны, у якіх жыве асоба” [91, с. 190]. Дыяпазон пачуццяў, што выражаюцца з дапамогай такіх формаў, вельмі шырокі. Гэта пяшчота, сяброўская фамільярнасць, насмешка, іронія, спачуванне. Т. Піваварчык адзначае: “Ласкаваасць лічыцца адметнасцю не толькі міжасабовых, але і сацыяльных адносінаў беларусаў. Актыўнасць ласкавых стэрэатыпаў можна расцэньваць, з аднаго боку, як пэўную кампенсацыю за адсутнасць сацыяльнага рангавання. З другога боку, гэта можна лічыць выяўленнем знакамітай талерантнасці беларусаў” [71, с. 39]. У маўленні персанажаў гістарычнай прозы берасцейскіх аўтараў шырока ўжываюцца формы суб’ектыўнай ацэнкі антрапонімаў. Утвараюцца гэтыя формы з дапамогай суфіксаў *-к-, -аньк-, -усь-, -цусь-, -ачк-, -ук-, -юк-, -чук-, -ік-* і інш. Успрыманне экспрэсіўнай афарбоўкі формы імені залежыць ад узросту, паводзінаў носьбіта імені, аўтарскіх адносінаў да героя. Напрыклад, розныя эмацыйна-экспрэсіўныя адценні выражаюць памяншальна-ласкавыя формы онімаў. У творах пісьменнікаў-берасцейцаў адлюстравана народная традыцыя называць дзяцей і падлеткаў формамі, якія выражаюць ласку і пяшчоту, напр.: “*Данілка і Назарка сядзелі на стромным беразе Дняпра*” [30, с. 24]; “*Алаіза так недаравальна даўно не наведвалася дадому, не бачыла бацькоў, сястрычак Зосю і Каралінку*” [44, с. 151]. Розныя эмацыйна-ацэначныя адценні маюць памяншальна-даскальныя формы імёнаў, ужытыя ў адносінах да дарослых людзей. Найболей насычаны пачуццямі любові і захаплення імёны каханых: “*Марылечка, сонейка, памажы мне*” [30, с. 234]; “*Марыя! Марыся! Марылька! І якая прыгожая. . . Шляхцянка!*” [65, с. 51].

Удзячнасць і сімпатыю да гераіні рамана “Крыж міласэрнасці”, санітаркі, якая заўсёды была апорай для дактароў і падтрымкай для хворых, выражае форма яе імені *Жэнечка*: “*Жэнечы было пад пяцьдзясят, але выглядала яна маладзейшаю – была маленькая з бледным гладкім тварам, вёрткая і шустрая, як сінічка*” [44, с. 148].

Адценне насмешкі, фамільярнасці мае варыянт імені *Стасік*, якім называецца сталы чалавек, што так і не стаў апорай блізкім людзям у жыцці: не скончыў гімназію, не мае аўтарытэту сярод сялян, якія выдаюць *Стасіка* ўладам пасля заклікаў рэвалюцыянера-няўдаліцы да паўстання. *Стасік* уцёк з атрадаў паўстанцаў, шукаючы прытулку ў старой палюбоўніцы. Апісанне ўчын-

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 32 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

каў героя, характарыстыка яго маральнага аблічча, прыметнікі-азначэнні *дурнаваты, прышаломкаваты*, ужытыя ў спалучэнні з імем *Стасік*, напаўняюць паэтонім адмоўнай экспрэсіі: “*Прышаломкаваты Станіслаў – малады пан, на якога людзі там, на далёкім Палессі, казалі, як на дзецюка, – Стасік*” [64, с. 43]; “*Меншага, дурнаватага Стасіка, я добра ведаю. Гады два, мусіць, прайшло, як паварочваў людзям копы. На што яму былі твая копы? Гарцаваў перад дзейкамі на кані, боўдзіла*” [65, с. 45].

Форма імені з’яўляецца сродкам сацыяльнай характарыстыкі асобы. Паказальнымі ў гэтым сэнсе з’яўляюцца назіранні за імёнамі герояў рамана “Літоўскі воўк”. Так, дачка шляхціча Налёткі-Чарняўскага носіць імя *Вольга*, а служанка ў доме Бувічаў празываецца *Волькай*.

У гістарычнай прозе адлюстравана традыцыя ўжывання ў народнай мове форм суб’ектыўнай ацэнкі імён у намінацыўнай функцыі, у якасці нейтральных найменняў людзей, напр.: “*Саўка загінуў у змаганні з французам*” [30, с. 266]; “*Летась гэтак жа на стайні засеблі да смерці Юрку Дразда*” [30, с. 291].

Паслядоўнае ўжыванне ў мастацкіх творах берасцейскіх аўтараў розных варыянтаў імені героя выконвае функцыю перадачы дынамікі вобраза. Так, чытаючы раман “Літоўскі воўк”, мы назіраем за сталеннем *Яся Кавальца*, які з хлапчука-летуценніка ператвараецца ў мужнага і мудрага мужчыну. Змена форм іменавання героя сведчыць пра сталенне чалавека: “*Тут і сам вырас, як тое Божае проса. Быў Ясюлечкам, мамчыным выпесткам, потым стаў Ясюком, далей – Яськам. Цяпер вырабіўся на Яся*” [64, с. 68].

Новы этап у жыцці чалавека, змяненне яго светапогляду можа суправаджацца зменай імені. Расказваючы пра лёс архіерэя Варлаама, З. Дудзюк у рамане “Год 1812” акцэнтуюе ўвагу чытача на тым, што прыняцце новага імені падчас пастрыжэння ў манахі азначала перастварэнне чалавека, які памірае для мірскага жыцця, чалавечых пачуццяў і захапленняў: “*Не дадзена ім ведаць пра жыццё Варлаама да пастрыжэння, як блукала ягоная душа ў вар’яцкім тумане закаханасці, як рвалася на часткі з-за таго, што паненка, у якую ён закахайся, аказалася заручаная. Праўда, тады ён насіў іншае імя і ўсё тады было інакшым. Пастрыжэнне ў манахі стала яго новым нараджэннем, давлялося задушыць у сабе парыванні, мроі і надзеі і пачаць новае жыццё дзеля Бога і людзей. Для таго і даецца чалавеку магчымасць пакаяцца, каб не толькі дачакацца даравання ад Бога, а здолець дараваць сабе сваю недасканаласць, памылкі, крыўды, нянавісць*” [30, с. 46].

В. Шур адзначае: “Адсутнасць уласнага імя ў кантэксце для ідэнтыфікацыі літаратурнага персанажа, які прысутнічае ў творы, – гэта сродак і сведчанне негатыўнага стаўлення аўтара да ўчынкаў такіх дзейных асоб” [104, с. 44]. Дадамо: гэта важны штрих да характарыстыкі ўзаемаадносін герояў. Так, адным з персанажаў рамана З. Дудзюк “Год 1812” з’яўляецца маёр царскай арміі Катухоў – дробязны кар’ерыст, аматар любоўных прыгод, які бязлітасна ламае жыццё маладзенькай

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 33 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

губернанткі. Амаль ніхто з герояў не называе Катухова па імені, большасць персанажаў абыходзяцца звароткам-указаннем вайсковага звання. Так, Ева Гжыбоўская падчас сватання да яе Катухова ўжывае безаблічны зварот “пан маёр”. Рэзка адмоўнае стаўленне да мужчыны дзяўчына пераносіць і на яго імя: “*Большага гора прынесці мне ўжо нельга, як толькі аддаць замуж га гэтага невыноснага чалавека! Ты толькі ўслухайся ў яго імя! Спірыдон Сідаравіч!*” [30, с. 28].

П. Фларэнскі адзначаў: “Імя ёсць выяўленне ў слове пачатку асобы, найпяшчотнейшая, а таму найбольш адэкватная плоць асобы” [91, с. 7]. Той, хто пазбягае ўжываць імя чалавека, не выражае ў адносінах да аб’екта называння шчырых пачуццяў, не суперажывае, не спачувае яму, не прызнае асобнай каштоўнасці індывіда. Цікавымі ў гэтым сэнсе з’яўляюцца назіранні за ўжываннем антрапонімаў у рамане “Літоўскі воўк” А. Наварыча. Адзін з герояў твора, стары пан Ежы Урбановіч, падчас допыту служанкі жонкі, якую падазрае ў здрадзе, пазбягае ўжываць імя здрадніцы: “*Каму яна пісала?*”. Гэтае “яна”, а не **пані Аксана** было Ганне, як удар пугаю. **Яна** – значыць блудніца, лярва і г.д. *Заўжды выхаваны і прыстойны пан Урбановіч дайшоў да крайнасці, пераступіў мяжу гнэчнасці. І пойдзе яшчэ далей*” [64, с. 51].

Муж і жонка Урбановічы не з’яўляюцца духоўна блізкімі людзьмі, паміж імі няма глыбокіх і сапраўдных пачуццяў, што адлюстроўваецца ў формах звароту: “*Зноў, пане, мне быць адной? – перабіла мужа Аксана. Яна заўжды так звярталася да мужа. Не на “вы” і не на “ты”, а толькі “пан”. Аканом ваяваў-ваяваў з гэтым звароткам і стаміўся. Сам на людзях называў жонку **пані Урбановіч***” [64, с. 48].

Шматлікія даследчыкі анамастычнай лексікі характарызуюць уласнае імя як “гіпертрафіравана намінатыўную” (А.А. Рэфармацкі), “пазбаўленую значэння (семантыкі)” (М.І. Талстой) моўную адзінку, якая ўтрымлівае інфармацыю пра нацыянальную прыналежнасць і грамадскі статус асобы. Ужыванне імені на старонках мастацкага твора мадыфікуе як зместавую прыроду, так і функцыі онімаў. Літаратурныя ўласныя імёны (паэтонімы) не толькі сацыяльна і нацыянальна характарыстычныя, але і сэнсава напоўненыя і канатацыйна насычаныя моўныя адзінкі. Большасць асабовых імёнаў – словы, запазычаныя з грэчаскай, лацінскай, старажытнаўрэйскай і іншых моў. “Зацёмненая” ўнутраная форма імёнаў можа ўтрымліваць цікавую інфармацыю пра літаратурнага персанажа. Зразумела, не кожны чытач задумваецца над этымалогіяй імені героя. Між іншым, этымалагічная семантыка антрапоніма дазваляе раскрыць важныя грані мастацкага вобраза. Праसочым гэта на прыкладзе сэнсава нагружаных імёнаў персанажаў рамана З. Дудзюк “Год 1812”.

Так, невыпадкова, на нашу думку, адзін з галоўных герояў рамана “Год 1812” названы **Рычардам**. Паходзіць імя з англійскай мовы і азначае ‘*смелы*’ [2, с. 13]. Найменне гэтае можа быць аднесена да **імёнаў-рэмінісцэнцый**, выкарыстанне якіх заснавана на “перанясенні пэўных рыс асобы, названай імем-арыгіналам, на іншы персанаж, у адносінах да якога наўмысна выкары-

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 34 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

стоўваецца імя вобраза-“першакрыніцы” [70, с. 11]. **Рычард** – імя легендарнага англійскага караля, з якім каханая дзяўчына параўноўвае хлопца. Як вядома, **Рычард Львінае Сэрца**, натхніўшыся мэтай вызваліць хрысціянскія землі ад мусульманскага ўладарання і здабыць найгалоўнейшую хрысціянскую святыню Крыж Гасподні, здзейсніў адзін са знакамітых крыжовых паходаў. “*Казачны рыцар*” **Рычард Дабжынскі** таксама кіруецца *высакароднай ідэяй* – “адрадіць душу Вялікага Княства Літоўскага, каб народ успомніў славу сваіх продкаў, адчуў сябе здаровым і вольным” [30, с. 141]. Прыгадаем, што **Рычард Львінае Сэрца**, страціўшы папличнікаў, адарваўшыся ад сям’і, правёўшы на чужыне большую частку жыцця, так і не дасягае жаданай мэты. **Рычард** Дабжынскі, як і легендарны кароль-рыцар, пакінуўшы радзіму, сям’ю, каханую дзяўчыну, перажывае страшнае расчараванне. Герой з горыччу пачынае разумець, што вайну ў складзе напалеонаўскага войска нельга назваць нацыянальна-вызваленчай, бо прынесла гэта вайна забойствы і насілле, што чыніліся на Беларусі салдатамі французскага імператара.

У грамадстве таго часу жыла хрысціянская мадэль успрымання імені як “духоўнай субстанцыі, што ўздзейнічае на носыбіта, фарміруючы асаблівы псіхафізіялагічны склад, як сакральнай сутнасці, здольнай падпарадкоўваць, накіроўваць і забяспечваць дапамогу вышэйшых сіл” [73, с. 104]. Так, імя адной з галоўных герайн рамана, сялянкі **Сахвейкі**, мае глыбінны сэнс, акрэслены празорлівым старцам: “*Сафія – гэта азначае мудрасць, вечную нявесту Слова Божскага, святую і адзіную. Яна ўспрымаецца як анёл-ахоўнік, як вобраз Божы ў чалавеку*” [30, с. 310]. Імя было сугучным унутранай сутнасці простаі сялянскай дзяўчыны, якая, прайшоўшы цяжкія жыццёвыя выпрабаванні (страту бацькоў падчас вайны, здраду каханага), захавала чысціню душы, любоў да чалавека і набыла **мудрасць** – усведамленне неабходнасці кожнаму з нас пры любых умовах жыць па Божых законах.

Імя аднаго з герояў рамана – магілёўскага архірэя **Варлаама** паходзіць з халдзейскай мовы і азначае ‘сын Божы’ [2, с. 58]. Семантыка зараджанага станоўчай энергіяй імені адпавядае характару героя. Апісанне ўнутранага свету і трагічнага лёсу персанажа напаўняе паэтонім станоўчай экспрэсіяй. Чыстым, “божым” чалавекам з’яўляецца святар. “*Сваё служэнне Богу архірэй бачыў у тым, каб рабіць добро людзям. Кожны раз, калі надавалася такая нагода, разгладжваліся маршчыны, душа напайнялася цяплом, вочы свяціліся прыязнасцю і ласкавасцю. Архірэі быў упэўнены, што самы вялікі скарб на зямлі – жывая душа чалавека, а ўсё астатняе толькі ўмоўнасць*” [30, с. 99]. **Варлаам** сумленна і з любоўю выконвае пастырскі і настаўніцкі абавязак: духоўна падтрымлівае вернікаў, дапамагае семінарыстам стаць сапраўднымі святарамі. Калі беларускія землі заваёўваюць войскі Напалеона, **Варлаам** вымушаны прыйсці да цяжкага рашэння: прыняць прысягу на вернасць французскаму імператару. Гэта дазволіла захаваць жыцці праваслаўных вернікаў, зберагчы храмы і царкоўную маёмасць. Варлааму, як і сыну Божаму, здраджваюць вучні (дзяк

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 35 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

Спратаноўскі і іераманах Эраст), абвінавачваючы ў імкненні ўзначаліць ўласную царкву ў Рэчы Паспалітай. Архірэі быў пакараны расійскім ўладамі: асланы ў далёкі манастыр простым інакам. **Варлаам**, бласлаўляючы волю Божую, пакорліва прымае гэтае рашэнне. Нават ідучы на месца ссылкі, ён аддае свой праявнт галоднай сялянскай сям’і.

Адна з гераінь твора носіць імя **Сынклета**, якое паходзіць ад грэчаскіх слоў “высакародная, тая, што нясе святло” [77, с. 55]. На нашу думку, этымалагічнае значэнне імені з’яўляецца своеасаблівай гранню ў характарыстыцы персанажа. Жыццё бабулі **Сынклеты**, простаі сялянкі, з’яўляецца ўзорам самаахвярнага служэння людзям. Старая жанчына не пабаялася даць адпор французам, якія намерыліся былі абрававаць вёску, калі сяляне працавалі ў полі. **Сынклета** забірае да сябе ў хату дзяцей памерлых аднавяскоўцаў – Сахвейку і Назарку. Падчас эпідэміі гнілой гарачкі самаахвярна даглядае хворых і памірае ад гэтай хваробы: “**Сынклета** варыла ўзвары, паіла хворых, але нішто не памагала. Смерць ужо без вайны працягвала касіць людзей. Вясною злегла і Сынклета, але ў сваю хату не вярнулася, а засталася разам з хворымі. Там і памерла. Сахвейка разумела, што бабуля пастаралася зрабіць усё, каб дзеці заставаліся жывымі. І пасля смерці бабуля працягвала рабіць добро, аддаўшы сваю хату і ўсё, што мела, сіротам” [30, с. 306].

У гістарычнай прозе берасцейскіх пісьменнікаў шырока прадстаўлены **анімы-вобразы**, выкарыстанне якіх заснавана на метафарычным пераасэнсаванні ўласных асабовых імён. У аснове **анамастычнай метафары (антанамазіі)** – імкненне аўтараў да супастаўлення з мэтай больш яркай і лаканічнай характарыстыкі героя. Найбольш трапна творца можа выразіць думку, параўнаўшы чалавека з вядомай гістарычнай асобай або літаратурным персанажам, якія сталі ўвасабленнем пэўных чалавечых якасцей і імёны якіх могуць сказаць чытачу больш, чым шматслоўныя гістарычныя і літаратурныя экскурсы. І.А. Ганчароў ў сувязі з гэтым пісаў: “Каму якая справа была б, напрыклад, да звар’яцелых Ліра і Дон-Кіхота, калі б гэта былі партрэты дзівакоў, а не тыпы, г.зн. люстэркі, якія адлюстроўваюць у сабе бясконцыя падабенствы – у старым, новым і будучым чалавечым грамадстве” [19, с. 108]. У аснове характарыстыкі Рамана Малецкага (ён забіў стрыечнага брата, каб завалодаць грашмыма рэвалюцыянераў) імя біблейскага героя: “**Ён – Каін, які на следстве ўжо прызнаў сябе вінаватым у забойстве Тамашэйскага менавіта з-за грошай**” [44, с. 341]. Маладога жаніха графіні Гальштамт, які далучыўся да рэвалюцыйнай дзейнасці, акрэслівае характарыстыка-параўнанне з дзеячам Вялікай французскай рэвалюцыі: “**Цяпер для моладзі галойнае – сацыялістычныя ідэі ў разнастайных формах, што адмаўляюць і расхітваюць асновы ўласнасці на прынцыпах рымскага права. Ён – Рабесп’ер, які аддаў нішто самы каштоўны дар Божы – сваё жыццё**” [44, с. 316]. А незвычайную прыгажосць сялянкі Хрысці, гераіні рамана А. Наварыча “Літоўскі воўк”, можна паказаць праз характарыстыку-метафару, аснову якой складае імя багіні прыгажосці і каханьня: “**Хрысця – німфа, якую паслаў мне Бог, ранішняя кветка,**

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 36 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

Афрэдыта” [64, с. 69].

Імёны-вобразы не проста раскрываюць грані характару героя, паказанага праз прызму параўнання з вядомай персонай, але і выражаюць эмацыйныя адносіны да прадмета характарыстыкі, ацэньваюць яго.

Як бачым, сэнсава напоўненыя і канатацыйна насычаныя ўласныя асабовыя імёны з’яўляюцца сродкам стварэння запамінальных мастацкіх вобразаў у гістарычнай прозе берасцейскіх аўтараў.

Сродкам перадачы гістарычнага каларыту і стварэння партрэтаў людзей мінулага ў гістарычнай прозе з’яўляюцца прозвішчы. У разгледжаных творах А. Наварыча, З. Дудзюк, В. Коўтун было зафіксавана 208 прозвішчаў.

Як вядома, антрапанімічная прастора мастацкага твора – гэта адлюстраванне антрапанімічнаму пэўнай мовы. У творах берасцейскіх пісьменнікаў можна выдзеліць, па-першае, прозвішчы, утвораныя ад каляндарных імён, па-другое, прозвішчы, што ўзніклі ад мірскіх імён апелятыўнага паходжання. Прозвішчы першай групы ўтвораны галоўным чынам пры дапамозе суфіксаў *-овіч-, -евіч-* (*Рыгаровіч, Яцкевіч, Якімовіч, Апанасовіч, Урбановіч, Пацкевіч, Юхневіч, Ігнатовіч*); *-оў-, -аў-,* (*Апалонаў, Піманаў, Іваноў, Ніканаў, Раманаў, Сазонаў*); *-ск-* (*Анджэўскі, Іваноўскі, Тамашэўскі*).

Прозвішчы другой групы ўтварыліся ад апелятываў як лексіка-семантычным спосабам (*Дрозд, Дзяркак*), так і з дапамогай розных суфіксаў (*Дураў*). У аснове гэтых прозвішчаў ляжаць былыя мянушкі апелятыўнага паходжання, што называюць асобу па розных прыкметах: па сацыяльным становішчы, роду заняткаў, нацыянальнасці (*Кавалевіч, Кавалец, Тацішчаў, Папоў*); па фізічных і маральных якасцях (*Гуляеў (Гуляй – ‘разгульны, гуллівы’) [9, с. 19], Гмырак (Гмыра – ‘буркун’) [9, с. 18], Калмач, Някрасава, Галавін, Малецкі*). Адзначым таксама прозвішчы, утвораныя ад мянушак – назваў птушак, жывёл, раслін, з’яў прыроды (*Квяткоўскі, Казлоўскі, Чыж, Дрозд, Барановіч, Мамантаў, Рэйн, Мураўёў, Гжыбоўскі, Ажасоўскі*), ад назваў прадметаў побыту, пабудоў, страў (*Лавашоў, Верашчака, Катухоў, Баршчэўскі, Дзяркак*). Складанасуфіксальным спосабам утвораны прозвішчы *Пабеданосцаў*, Багуслаўскі. Асобна вылучым групу прозвішчаў тапанімічнага паходжання: *Цвярскі, Мірскі, Мяшчэрскі*.

Заўважым, што сродкам сацыяльнай характарыстыкі персанажа можа служыць форма прозвішча. Так, у айчыннай літаратуры склалася традыцыя ўжывання прозвішчаў на *-скі/-цкі* як паказчыкаў прыналежнасці носьбітаў такіх найменняў да вышэйшага шляхецкага саслоўя. Гэтую традыцыю працягваюць і сучасныя берасцейскія аўтары. Напрыклад, амаль усе прадстаўнікі шляхты ў раманах З. Дудзюк “Год 1812” маюць прозвішчы на *-скі/-цкі*: *Дабжынкі, Ажасоўскі, Гжыбоўскі, Далецкі, Маеўскі, Вальхоўскі, Ляснеўскі*. Расійскія чыноўнікі і вайскоўцы маюць патранімічныя прозвішчы з суфіксамі *-оў, -еў, -ін*: *Лавашоў, Катухоў, Шувалаў, Нарыш-*

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 37 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

кн. У прадстаўнікоў сялянства працэс складвання прозвішчаў працягваўся і ў XIX стагоддзі. Так, у рамане “Год 1812” сустрэліся толькі 3 прозвішчы сялян. Аўтарка прыгадвае Юрку *Дразда*, пакаранага панам. Письменніца расказвае гісторыю ўзвышэння і атрымання прозвішча выхадцам з сацыяльных нізоў: “Я ў такіх гаворках зайсёды згадваю *Цяплова*, пра якога мой дзядзька любіў расказваць, – самавіта сказаў Рыгаровіч. – Гэты ішчасліўчык нават прозвішча не меў. Ягоны бацька быў апальшчыкам Аляксандра-Неўскай лаўры, вась архірэй і даў сыну апальшчыка прозвішча Цяплов. Гэтаму бязроднаму Цяплову пачасціла быць выхаванцам Феофана Пракаповіча, які звярнуў увагу на здольнага вучня і дапамог яму выехаць у Германію, каб ён там змог працягваць вучобу” [30, с. 94]. У штодзённых зносінах сяляне не выкарыстоўвалі прозвішчы як сродак называння чалавека. Прозвішча аднаго з герояў твора – селяніна Самуся – гучыць толькі падчас запісу хлопца ў рэкруты: “Самусь рапуча падышоў да вайскоўца, сказаў: “Запішыце мяне. *Самусь Антонаў сын Буйніч*”. Вайсковец чыкнуў па паперы гусіным пяром, крыкнуў: “Запісаны! Чарку навабранцу!” [30, с. 300].

Паказчыкамі высокага саслоўнага статусу з’яўляюцца дваіныя прозвішчы. Праўда, пад пяром пісьменнікаў такія онімы могуць выступаць сродкам насмешкі з нібыта высакароднага, а на самай справе нікчэмнага персанажа. Так, у рамане “Літоўскі воўк” адзін з герояў, “панцырны баярын, шляхціч”, носіць прозвішча *Налётка-Чарняўскі*. Першая частка прозвішча паходзіць ад язычніцкага празвання-мянушкі *Налётка*, якое “атрымліваў агрэсіўны, гарачны чалавек, крыўдзіцель, злодзей, што “налятаў” на іншых” [9, с. 45]. Сэнс прозвішча аднавідае ўнутранай сутнасці героя – гарачлівага шляхцюка: “Вочы ягоныя свяціліся ня добра. Здавалася, толькі стрэл змусіў зірнуць яго на жандара. <...> Цяпер ягоная рука трымалася за эфес шаблі, вочы глядзелі напружана, недаверліва, шалёна і злосна” [65, с. 48]. Сэнсавая нагрузка асновы другой часткі прозвішча *Чарняўскі* суадносіцца з семантыкай слова *чэрнь* ‘просты народ, людзі, якія ў буржуазна-дваранскім асяроддзі належалі да непрывіліяваных слаёў грамадства’ [87, с. 752]. Нягледзячы на высакароднае паходжанне, *Налёткі-Чарняўскія* нічым не адрозніваюцца ад простых сялян. Шляхцюкі жывуць у звычайнай вясковай хаце, самі робяць чорную працу. Падчас знаёмства з *Налёткам-Чарняўскім* шляхцюка, босага, на возе, нагружаным гноем, жандарскі афіцэр прымае за звычайнага халопы.

Атмасфера сапраўднасці падзей ствараецца за кошт уяўлення ў моўную тканіну гістарычных твораў рэальных, існуючых у пэўным рэгіёне прозвішчаў. Так, раман “Літоўскі воўк” уводзіць чытача ў адметны свет палескага жыцця, пагружаючы ў мясцовую экзотыку, знаёмячы з палешукамі, носьбітамі своеасаблівага светабачання і каларытнай мовы. Падчас апісання шляхецкага сходу чытачы знаёмяцца з яго ўдзельнікамі, носьбітамі прозвішчаў, якія захаваліся на Палессі і зараз: *Вярэніч, Бут-Гусаім, Некрашэвіч, Вабішчэвіч, Апанасовіч, Казлякоўскі, Пра-*

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 38 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

тасавіцкі, Квяткоўскі, Палюховіч, Бурда, Ліпскі, Дубойскі і інш.

Дзейнымі асобамі рамана З. Дудзюк “Год 1812” з’яўляюцца Янка **Насевіч** і Іван **Рыгаровіч**, прозвішчы якіх створаны шляхам відазмянення прозвішчаў прататыпаў герояў – стваральніка аднаго з першых беларускіх слоўнікаў Івана **Насовіча** і збіральніка старадаўніх актаў Івана **Грыгаровіча**. Чытач з’яўляецца сведкам пачатку навуковай дзейнасці славетных беларусаў: “*Янка Насевіч пачаў запісваць прымаўкі і прыказкі, прыпеўкі і выслоўі ў сялян. Іншы раз і сам хадзіў у вёскі да старых людзей, гутарыў з імі пра мінулае жыццё і часам здзіўляўся, якую жывую і добрую памяць мелі неадукаваныя мужыкі, як складна ўмелі гаварыць. Запісаў назбіраўся цэлы сшытак, Янка з асалодаю перачытваў іх, хацелася сабраць усю мудрасць занябанага народа і надрукаваць вялікую, вялікую кнігу, каб засталася яна, як скарб нашчадкам. **Рыгаровіч** пад кіраўніцтвам графа Румянцава ўжо збіраў старадаўнія акты, якія сведчылі пра багатую і насычаную гісторыю ліцвінаў” [30, с. 281].*

Ведаючы, што прозвішча з’яўляецца яркім пасведчаннем сацыяльнага статусу асобы, аўтары гістарычных твораў выкарыстоўваюць такі прыём, як **набілізацыя** – “акulturванне ўласных імёнаў з мэтай стварэння сарказму, іроніі, камізму” [105, с. 80].

У рамане “Крыж міласэрнасці” сродкам характарыстыкі мастака-прыстасаванца, які стаў “паллякам”, змяніў перакананні, каб зрабіць кар’еру і зарабіць больш грошай, становіцца свядомае змяненне формы імені і прозвішча: “*Пад дзівосным пэндзлем **Антося Валэйкі** ўсё ажывала. І такія родныя нашы краявіды, і такія выразныя беларускія тэты, што сэрца не магло не адклікнуцца на праявы вышэйшага характава. . . Цяпер гэта зусім не той найўны і ўзвышаны рамантык **Антось**, а ўжо – не смейся! – **Антоні Валэйко. Не беларус**, якім заўсёды называўся ў грамадзе, а катэгарычна – **толькі паляк**. Болей таго, свядома **перахрысціўся**, з’ездзіўшы ў Львоў. Як усё проста, аказваецца. А проста таму, што нашага мастака запрасілі ў Вену пісаць партрэты сямейнікаў, можа, якіх стрыечных, графа Патоцкага. І вось стрэлкі жыццёвага компаса імгненна крутнуліся да новых ідэалаў” [44, с. 292]. **Набілізацыя** ў творы В. Коўтун з’яўляецца адным са спосабаў саркастычна-з’едлівай ацэнкі чалавека, які здрадзіў сяброўству, каханню, праваслаўнай веры, змяніўшы такія важныя складнікі чалавечай асобы, як імя.*

У рамане З. Дудзюк “Год 1812” **набілізацыя** – варыянтнасць беларускіх прозвішчаў як сродак “акulturвання” онімаў – выкарыстоўваецца як мастацкі прыём для лаканічнай характарыстыкі прыстасаванцаў, якія адракаюцца ад Айчыны, мовы, этнасу: “*Бяда, што наш народ хворы на бяспамяцтва. Учора нашу краіну звалі Літвой, сёння Беларуссю. Сваю мову памянхлі мы спачатку на польскую, цяпер – на расійскую. Забыліся смак роднага слова на вуснах! Усе гэтыя **Гжыбоўскія, Ажахоўскія, Дабжынскія**, напэўна, і не здагадаюцца, што некалі былі яны **Грыбоўскімі, Арахоўскімі, Дабрынскімі**” [1812, 65].*

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 39 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

Імкнучыся далучыцца да шляхты, продкі герайні рамана “Літоўскі воўк” пані Цэцылі змянілі гукавое аблічча прозвішча і далучылі да яго асновы анамастычны фармант – суфікс -іч-, паказчык прыналежнасці да высокага саслоўя: “*Ды якая пані Цэцыля полька, калі зроду тут сядзіць? І прозвішча нават ніякае ў яе не **Урбановіч**, але **Гурбановіч**. Ці не з тых, колішніх літоўскіх татарай? Спачатку “іч” прыляпілася, потым лацінскае “h” адпала. Бо так на польскіх Урбанаў падобна*” [64, с.40].

Прозвішчы ў літаратуры не столькі ідэнтыфікуюць, колькі характарызуюць, ацэньваюць, выражаюць эмоцыі і пачуцці аўтара і герояў. У прозвішчах адлюстроўваецца бачанне пісьменнікам сваіх персанажаў, іх характару, дзеянняў, учынкаў. Гэтыя тыпы антрапонімаў дапамагаюць аенсаваць сутнасць створаных пісьменнікамі вобразаў і глыбей зразумець ідэйную задуму аўтара.

Найбольш ярка функцыя мастацка-вобразнай характарыстыкі персанажа выконваецца **прамагаваркімі прозвішчамі**. Маючы празрыстую ўнутраную форму, прамагаваркія антрапонімы характарызуюць персанажаў непасрэдна, простацінейна, з’яўляючыся свайго роду этыкеткамі, ярлыкамі, якія прадвызначаюць характар успрымання і ацэнкі чытачом літаратурнага героя. Э.Б. Магазанік параўноўвае такія онімы з шылдамі, якія “загадзя ўказваюць чытачу на тое, з кім ён мае справу” [57, с. 30].

Напрыклад, сэнс прозвішча героя рамана “Год 1812” **Дабжынскі** асацыятыўна звязваецца са значэннямі прыметніка **добры** ‘чулы да людзей, спагадлівы, сардэчны; цалкам станоўчы па сваіх якасцях, такі, як патрэбна; які карыстаецца славай, варты славы’ [87, с. 181]. Найменне персанажа твора адпавядае характару героя, даючы станоўчую ацэнку мужнаму воіну і патрыёту, які жыццё прысвячае высакароднай ідэі адраджэння Айчыны: “*Цяпер душа Вялікага Княства Літоўскага перасялілася ў паднявольны край, які названы Беларуссю. Доўга яшчэ гэтай нованароджанай адміністрацыйнай адзінцы давядзецца падрастаць у зрэбных пялюшках сталай Расіі, пакуль яна сама здолее нарадзіць свядомых грамадзян, якія захочуць бачыць яе вольнаю і незалежнаю. Мы не маем права ісці на кампраміс, не павінны азірацца на іншых, а мусім рабіць тое, што патрэбна нам для захавання уласнай душы, мовы, культуры*” [30, с. 274]. **Дабжынскі** – пяшчотны сын, мужчына, верны свайму каханню. Нават у ваенным паходзе, у якім маладому чалавеку так проста паддацца спакусе лёгкага рамана, герой застаецца верным сваёй дзяўчыне. Рычард **Дабжынскі** – далікатны і чулы чалавек. Бачачы падчас вайны пакуты салдата, былога семінарыста Панаса Паланейчыка, які не здольны на забойства, Дабжынскі ўтрымлівае жаўнера ад такога ўчынку. Паланейчык прызнаецца: “*Рычард, я ж і сам ніводнага маскаля не забіў, а выжыў толькі дзякуючы табе, што ты пасылаў мяне то параненых адносіць, то сцяг вартаваць*” [30, с. 274].

Ускоснагаваркія прозвішчы не надзелены такім прамым, яўным, відавочным характары-

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 40 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

стычным зарадам, як прамагаваркія. Дэфінітыўная сутнасць гэтых паэтонімаў раскрываецца ў кантэксте, які стварае разгорнутае ўяўленне пра носьбітаў онімаў гэтага тыпу. Значымасць ускоснагаваркіх прозвішчаў спасцігаецца праз асэнсаванне мастацкіх характараў, створаных пісьменнікам.

У прозвішчы персанажа рамана З. Дудзюк дзяка *Спратаноўскага* – указанне на *спрытнасьць* – ‘*уменне знаходзіць выйсце з любога становішча, прадпрымальнасць; уменне ўладжваць асабістыя справы, пранырліваць*’ [87, с. 621]. Увайшоўшы ў давер да магілёўскага архіерэя Варлаама, ягоны вучань *Спратаноўскі* становіцца распарадчыкам царкоўных фінансаў і карыстаецца сваёй пасадай для паляпшэння ўласнага дабрабыту. Падчас знаходжання ў Магілёве напалеонаўскіх войскаў *Спратаноўскі* даведваецца, дзе знаходзяцца схаваныя архіерэем царкоўныя скарбы, і спрабуе выкрасці іх. Пацярпеўшы няўдачу ў гэтай справе, спрытны і пранырлівы святар выходзіць сухім з вады. Пасля вяртання расійскіх уладаў *Спратаноўскі* лжэсведчыць супраць свайго настаўніка, гаворачы пра тое, што Варлаам імкнуўся стварыць новую царкву ў межах адроджанай Рэчы Паспалітай. Як бачым, гаваркое прозвішча трапна выражае сутнасць характару літаратурнага героя – спрытнага прайдзісвета.

У прозвішчы *Паланейчык* (яго мае персанаж рамана “Год 1812”) выражаюцца звесткі пра характар чалавека, які знаходзіцца ў *палоне* ілюзій. Герой спадзяецца, што войскі Напалеона прынясуць вызваленне ад расійскай няволі і адраджэнне Вялікага Княства Літоўскага: “*Я так чакаў французай-вызваліцеляў, а прыйшлі рабаўнікі-забойцы, каб напоўніць свае кішэні крадзенымі грашыма, нягледзячы на чужыя слёзы і пакуты. Чаму гэтак кожны раз здараецца на нашай зямлі, што шчырыя вызваліцелі знішчаюць і няволяць народ? Можна, мы не вартыя лепшых адносінаў да сябе з-за таго, што ўвесь час спадзяёмся на іншых і спрабуем жыць чужым розумам?*” [30, с. 198]. Трагічна складаецца лёс чалавека, які жыве ў *палоне* высокіх ідэалаў патрыятызму. Закончыўшы семінарыю, Панас *Паланейчык* запісваецца ў войска Напалеона, пасля паражэння якога накіроўваецца дадому і замярзае ў дарозе зусім блізка каля роднай хаты.

Значэнне прозвішча адной з герайн рамана “Літоўскі воўк” Аксаны *Вабішчэвіч* асацыятыўна звязваецца з семантыкай слоў *вабіць* ‘*захапляючы, зачароўваць сваім выглядам, прыцягваць да сябе*’ [87, с. 102], *вабны* ‘*які зачароўвае сваім выглядам, прывабны*’ [87, с. 102]. Кантэкст спрыяе сэнсаваму напаўненню гаваркога антрапоніма, які мае адабральнае значэнне. Аўтар не раз спыняе ўвагу чытача на прыгажосці Аксаны. Так, у гутарцы палешукоў гучыць наступная ацэнка знешнасці персанажа: “*Вунь Аксанка Вабішчэвічава. . . То ў яе і хвігура! Як у таго гіпсавага статуя ў ваявана Шаламіцкага пасярод саду. І хвігура, і ногі – усё як трэба. . .*” [64, с. 77]. Па-юнацку закаханы ў жонку пан Урбановіч з захапленнем думае пра Аксану, параўноўваючы яе з багіняй: “*О, матка Боская, гэта ж шамаціць адзенне. А тут такая сукенка. І як яна сядзіць на ёй, пад-*

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 41 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

крэслівае стрункасць паставы... **Венера!**" [65, с. 12]. Імкнучыся дабіцца прыязнасці прыгажуні, Урбановіч прымыкае да паўстанцаў Каліноўскага.

Адзін са шляхоў узнікнення **ўскоснагаваркіх прозвішчаў** – метафарызацыя. Письменнікі ўтвараюць антрапонімы лексіка-семантычным спосабам ад апелятываў, метафарычных значэнні якіх з'яўляюцца азначнай характарыстыкай пэўных якасцяў асобы. “Метафара накладвае вобраз, сфарміраваны адносна аднаго класа аб'ектаў, да прадстаўнікоў другога класа: вобраз ваўка – да чалавека, вобраз будынка – да грамадства” [1, с. 153]. Метафары “жывёла (птушка) → чалавек” маюць азначнае значэнне. Хоць самі назвы жывёл і птушак азначкі не ўтрымліваюць, але адпаведныя прыметы жывых істот, калі яны прыпісваюцца асобе, набываюць азначны сэнс.

У аснове прозвішча **Чыж**, якое мае герой рамана “Крыж міласэрнасці”, ляжыць назва маленькай птушкі. Вобраз хуткага, гарачнага рэвалюцыянера-прамоўцы, які “*пастаяннага месца жыхарства не мае*”, пераязджае з аднаго горада ў другі, спрытна ўцякаючы ад паліцыі, асацыятыўна звязваецца з вобразам няўлоўнай вяртлявай птушкі. Хуткі, імклівы **Чыж**, або **Чыжык**, як прызываюць яго сябры, і падчас выступленняў, дыскусій: “*Прамоўца ён быў смелы, запальчывы і адразу ж браў “пад рабро”*. *Вычэкваў момант, калі ў разгарачаны папярэднікамі натоўп было дастаткова кінуць, як запалку, толькі адну агністую рэліку, і ўсё адразу ўзрывалася. А Чыжык імгненна знікаў*” [44, с. 300]. Імклівы, гарачлівы **Чыж** і ў каханні. То ён шчыра кахае варшаўскую паненку Марыю, “*амаль штодня ўзлятаючы да яе на трэці паверх*” (аўтарка абыгрывае семантыку вербальна не выражанага этымона прозвішча), то разгараецца пачуццём да Алаізы Пашкевіч, то захапляецца братавай жонкай.

У гістарычнай прозе берасцейскіх аўтараў знаходзім прыклады **схаванагаваркіх** прозвішчаў, дыялектныя асновы якіх змяшчаюць у сабе ўказанне на пэўныя якасці персанажа. Да ліку **схаванагаваркіх онімаў** адносіцца прозвішча герояў рамана “Крыж міласэрнасці” **Гмыракаў**. Антрапонім гэты судносіцца з дыялектнай лексмай гмыра, якая мае значэнне ‘пануры, хмурны, пахмурны чалавек, нелюдзім’ [85, с. 43]. Семантыка прозвішча цалкам адпавядае характару членаў сям’і **Гмыракаў**. Старэйшы **Гмырак** грубы і бязлітасны ў адносінах да сына, бацькі і пляменніка. Ад яго можна было пачуць грубыя выкрыкі, напр.: “*Ну што ты пнешся, як чарвяк на ліст*. *Выцягвай, каб табе гізунты павыцягнула*” [44, с. 29]. Ды і руку на сына і пляменніка **Гмырак** мог падняць. Змрочны чалавек, песіміст і малодшы **Гмырак**, які “*амаль штодня крыўдзіўся на бацьку (“б’е па галаве”)*, *жсліўся на дзіравыя мокрыя боты і старую світку, на халодную хату (“сабачая буда, а не хата”)*. *Але найбольш на дзеда Гаўру*. *Быццам бы гэта з-за яго яны жывуць у старой лядоўні*” [44, с. 29]. Можа, закладзеныя ў сям’і якасці – песімізм, панураць – пэўным чынам паўплывалі на лёс Андрэя **Гмырака**. Не вытрываўшы ўціску паліцыі, **Гмырак** становіцца даносчыкам на папличнікаў – удзельнікаў сацыял-дэмакратычнага руху. Так і не здолеў панурлівы

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 42 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

Гмырак абараніць сваё каханне да Алаізы Пашкевіч.

Ужываюцца ў гістарычнай прозе берасцейскіх пісьменнікаў прозвішчы, якія адносяцца да разраду **онімаў-вобразаў**. Яны з'яўляюцца асновай анамастычнай метафары. Так, героя рамана “Крыж міласэрнасці” Сцяпонаса **Каўрыса**, удзельніка рэвалюцыйных падзей 1905 года, у паліцыі характарызуюць праз параўнанне з героем твора А. Дзюма, рамантыкам-мсціўцам Монтэ-Крыста: “Каўрыс – *літоўскі Монтэ-Крыста, які павеў перапінтых сялян у маёнтак Нарышкіна*” [44, с. 400]. Дзякуючы багатаму зместу і кампактнай форме, антрапанімічная метафара выступае трапным сродкам характарыстыкі і ацэнкі персанажа.

Берасцейскія аўтары звяртаюцца ў сваіх творах і да такога складніка антрапанімічнай лексікі, як псеўданімы. Псеўданім – несапраўднае, наўмысна прыдумане прозвішча (або імя і прозвішча адначасова), якім карыстаюцца пісьменнікі, мастакі, палітычныя дзеячы. Так, у рамане В. Коўтун “Крыж міласэрнасці” прыводзяцца псеўданімы Алаізы Пашкевіч **Банадысь Асака** і **Цётка**. Пісьменніца расказвае гісторыю аднаго з псеўданімаў: “*Яшчэ ў Галавічпалі, пачуўшы ад аднаго з яе вучняў: “А цяжка настаўніца не дазволе”, Вацэк Іваноўскі панёс гэтае “цяжка настаўніца” па ўсёй вёсцы. Пасля стаў называць яе проста цёткаю*” [44, с. 182]. З цягам часу згаданае прызванне стала самым вядомым псеўданімам пісьменніцы.

Псеўданімы функцыянавалі і ў асяроддзі царскай паліцыі і ахранкі. Так, агент паліцыі, герой рамана “Крыж міласэрнасці”, укараніўшыся ў асяроддзе рэвалюцыйна настроенай моладзі, падпісваў свае даносы іменем-маскай **Альф**.

На старонках рамана А. Наварыча “Літоўскі воўк” мы сустракаем з адным з псеўданімаў Кастуся Каліноўскага. Падчас паездкі па Заходнім Палессі кіраўнік паўстання прадстаўляецца англійскім гандлёвым агентам **Джэонам Лобстэрам**.

Як бачым, у гістарычнай прозе берасцейскіх аўтараў прозвішчы і псеўданімы выконваюць мастацкую (эстэтычную) функцыю. Гэтая функцыя літаратурных антрапонімаў дазваляе праз іменаванне персанажа выразіць мастацкую і грамадзянскую пазіцыю пісьменнікаў, іх суб'ектыўныя адносіны да героя, да пэўнага тыпу асобы, да жыццёвага факта, падзеі, з'явы, стварыць нацыянальны каларыт.

Выразную культурна-гістарычную спецыфіку мае такі разрад антрапанімічнай лексікі, як мянушкі – дадатковыя неафіцыйныя імёны, якія даюцца чалавеку ў адпаведнасці з яго характэрнымі рысамі, абставінамі жыцця, паводле паходжання і інш. Ацэначна-характарыстычныя прызванні ў кантэксце мастацкіх твораў з'яўляюцца сродкам абмалёўкі не толькі іх носьбітаў, але і соцыуму, у якім ужываюцца такія формы найменняў. Найчасцей гэта асяроддзе вяскоўцаў і моладзі, у якім людзі не так строга прытрымліваюцца этыкетных нормаў, дзе прынята адкрыта, востра, трапна, а часам і крыўдна ацэньваць чалавека.

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 43 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

У прааналізаваных творах выяўлены 32 мянушкі. Паводле прымет, якія становяцца асновай ацэначна-характарыстычнай намінацыі, можна выдзеліць наступныя тэматычныя групы мянушак.

Самымі яркімі, вобразнымі з'яўляюцца мянушкі, якія адлюстроўваюць маральныя ўласцівасці, рысы характару літаратурнага героя. Да мянушак гэтай групы належыць празванне аднаго з персанажаў рамана А. Наварыча “Літоўскі воўк” – разумнага, празорлівага слугі аканома, які дапамагаў свайму пану не толькі весці гаспадарку, але і вырашаць сямейныя праблемы: “**Мондрыкам** фурмана празвалі, бо лічыўся з розумам. За спрыт, талковасць пан Урбановіч трымаў **Мондрыка** пад рукой, і ён яму не столькі прыслугоўваў, колькі быў распарадчыкам. Злыя языкі ўвесь час тарочылі, што ў гаспадарцы ў Манкевічах усё да ладу дзякуючы Мондрыкавай руцэ. За што б ні браўся **Мондрык**, усё выходзіла лепшым чынам” [65, с. 13].

У асяроддзі адукаванай моладзі, семінарыстаў, герояў рамана З. Дудзюк “Год 1812”, бытуюць празванні, утвораныя шляхам метафарычнага ўжывання найменняў персанажаў біблейскай і антычнай гісторыі і культуры. Празванне **Цыцэрон** адносіцца да **паэтонімаў-рэмінісцэнцый**. У аснове мянушкі – метафарычнае выкарыстанне імені рымскага аратара і пісьменніка. Характарыстычнае празванне акрэслівае і ацэньвае таленавітага семінарыста, кніжніка Івана Рыгаровіча, будучага збіральніка старадаўніх беларускіх актаў. Мянушка **Фарысей** утворана шляхам метафарызацыі наймення аднаго з прадстаўнікоў грамадска-рэлігійнай плыні, што ў Евангеллі ахарактарызаваны як крывадушнікі. У пераносным значэнні слова **фарысей** азначае крывадушніка, ханжу. Празваннем **Фарысей** семінарысты “ўзнагародзілі” святара Спратаноўскага, які хітрасцю і пранырлівасцю дабіўся даверу ў архірэя Варлаама, атрымаў высокую пасаду, а пасля адрокся ад свайго настаўніка, ілжэсведчыў супраць яго.

Набожнасць галоўнага героя рамана А. Наварыча “Літоўскі воўк” Яся Кавальца, які ў хвіліны цяжкіх выпрабаванняў звяртаецца да Бога, бачачы ў ім апору і падтрымку, падкрэслівае мянушка **Святун**: “Ясь сядзеў у склепе і безупынна маліўся. З яго толькі пасмейваліся. “Святун, – казалі. – Моліцца. Дзірку ў небе прамоліць” [66, с. 21].

Янук Луцкевіч, герой рамана “Крыж міласэрнасці”, атрымаў характарыстычнае празванне **Археалаг**, бо скрупулёзна вывучаў гісторыю – “любіў дакопвацца, калі і што гэта святкаваў на нашых касцях” [44, с. 107].

Празванне **Кацярына III** атрымала гераіня згаданага твора – адзінокая састарэлая руская дваранка, былая выкладчыца Аляксандраўскай гімназіі, “мілая далікатная асоба, якую нічога, апроч вячэрняга пасьянса, не цікавіла” [44, с. 140]. Мянушка выражае незласлівую насмешку.

Характарыстычныя празванні могуць адлюстроўваць фізічныя ўласцівасці літаратурнага героя. У якасці мянушак гэтага тыпу выкарыстоўваюцца назвы жывых істот або прадметаў побыту. Такія антрапонімы з'яўляюцца слоўным партрэтам, а дакладней – карыкатурай на індывіда, у якой

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 44 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

на першы план выходзіць самая яркая рыса знешнасці чалавека. Гэта той самы выпадак, калі “падобнае можна зноў звесці на што-небудзь падобнае, і першапачатковы прадмет цалкам згубіцца ў падабенстве: гэта тая самая метода, паводле якой чалавечы партрэт шэрагам падобных копіяў зводзіцца на выяву фрукта” [17, с. 106]. Напрыклад, мянушку **Чапля** атрымаў персанаж рамана “Крыж міласэрнасці” хлопчык Мікіта, “тоненькі як сярнічка.. Над яго вострымі плячамі смешна жаўцела вушастая галава. Мікіта ажно згінаўся, па-птушынаму рэзка дыбаючы сярод хаты” [44, с. 39]. У партрэце героя згаданага твора Вацака Іваноўскага, па мянушцы **Куль айсяны**, аўтарка падкрэслівае нязграбнасць, грувацкасць, “моцна выгаралую (“**Чыста куль айсяны!**”) ажно сіваватую галаву” [44, с. 107]. Згаданыя мянушкі выражаюць мяккую незласлівую насмешку.

Яркім, лаканічным партрэтам-замалёўкай знешнасці былога паліцэйскага з’яўляецца характарыстычнае прызванне **Мангол**: “Гэты лысы хворы з карычнева-плямістым шырачэзным чэрапам быў вельмі падобны на мангола” [44, с. 328]. Далейшае развіццё сюжэта напаўняе мянушку адмоўнай экспрэсіяй. Мангол, жорсткі, бесчалавечны, як і колішнія татара-мангольскія заваёўнікі, прычыніўся да масавых расстрэлаў удзельнікаў паўстання 1863 года.

Мянушка можа перадаваць і гастронамічныя схільнасці героя: “*Мартына Тамашэўскага Раман называў **Урзусам** за яго вернасць мінеральнай вадзе “**Урзус**”* [44, с. 346].

У асобную групу мы вылучаем мянушкі, прычынай узнікнення якіх з’яўляюцца пэўныя выпадкі, здарэнні. Так, герой рамана “Літоўскі воук” Лявон Палюховіч быў у ліку тых, хто спрабаваў заклікаць сялян-палешукоў да ўдзелу ў паўстанні пад кіраўніцтвам К. Каліноўскага: “*Лявон Палюховіч меў свае разраўнікі, як ён казаў, з Расеяй-матухнай. Ён называў сябе **генералам** паўстанцакага войска і аб’явіў запис у шэрагі паўстанцаў. “**Генерал**” неяк жэсартам паабяцаў адразу вядро гарэлкі таму, што ўступіць у ягоны атрад*” [65, с. 68]. Як вядома, такія заклікі не знайшлі водгуку ў асяроддзі палешукоў, атрад паўстанцаў так і не быў створаны. Прызванне **Генерал** набыло іранічнае значэнне праз усведамленне несапраўднасці аднаго з вышэйшых вайсковых званняў.

Наступную тэматычную групу складаюць мянушкі, утвораныя як вынік імітацыі чужога маўлення, яго манеры, асаблівасцяў, найбольш паўтаральных слоў і фраз. Гэта своеасаблівыя дэлакутывы – адфразавыя ўтварэнні. Так, селянін Мацей, герой рамана З. Дудзюк “Год 1812”, атрымаў прызванне **Дзебіш** за найбольш паўтаральнае слова, перанятае ў сябра-расейца падчас вайскавай службы: “*Ладымір любіў пры нагодзе і без яе прыгадваць словы “**дзе біш**”. Мацею Буйнічу гэтае расійскае спалучэнне слоў вельмі спадабалася, адразу пачынала здавацца, што пазбаўляешся свайго дыялекту, гаворыш па-расійску, бы пан афіцэр. Ён пачаў, як Ладымір, часта ўжываць яго*” [30, с. 190-191]. Француз, які застаўся ў беларускай вёсцы, ажаніўшыся з сялянкай, атрымаў мянушку **Машэр** за французскі зварот да жонкі “**ма шэр** (мая дарагая)”: “*А ён мне ўсё нешта вярзе **Машэр** ды **Машэр**, мо думае, што мяне Машаю завуць?*” [30, с. 268]. Адметнае вымаў-

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 45 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

ленне слова “*кінжал*”, якое часта ўжываў ва ўспамінах пра падзеі паўстання герой рамана “Крыж міласэрнасці”, стала асновай празвання *Гінжал*: “*У старога Гаўры дзіўная мянушка “Гінжал”. Сам вінаваты. Вярнуўшыся з турмы, яшчэ гадоў дзесяць таму назад, стары пачаў расказваць байкі пра нейкіх “кінжалшчыкаў”, з якімі быў звязаны яшчэ з шэсцьдзесят трэцяга года”* [44, с. 23].

У асобную тэматычную групу мы вылучылі мянушкі, якія ўтрымліваюць інфармацыю пра род заняткаў, прафесію персанажаў або іх продкаў, напр.: “*Гужаеды – мянушка Кавальцоў. Адзін з Ясевых дзядзькоў па праўду паехаў у паўночную сталіцу імперыі, але ніякай праўды – без грошай, без падтрымкі не даб’ўся. Пазнаў ліха. Мусіў быў гарадскім фурманам, якіх на той час дражнілі гужаедамі”* [64, с. 78].

Сямейныя (родавыя) мянушкі выкарыстоўваліся ў асяроддзі сялян, інтэлігенцыі і нават прадстаўнікоў вышэйшых слаёў соцыуму. Утваральнай базай для такіх празванняў служылі імёны, прозвішчы, мянушкі роднасных асоб (бацькі, дзеда, бабулі, жонкі, мужа). У ліку такіх мянушак выдзяляюць *матронімы* – назвы людзей, утвораныя ад імені, прозвішча, мянушкі бацькі: “*Божа міласэрны, Божа міласцівы, паспагадай і моцы дай сябрам: Буйлянцы і міламу Галубку”* [44, с. 481]. Дзеці могуць называцца *матронімам* – празваннем, утвораным ад імені або мянушкі маці. Так, дочки пані *Цэцыліі*, гераіні рамана “Літоўскае воўк”, празываюцца *Цэцыліямі*: “*Пайду з Цэцыліямі сустракаць сонца”* [65. 29]. Ужывальнымі з’яўляюцца і *андронімы* – найменні жонкі, утвораныя ад імені, прозвішча ці мянушкі мужа: “*Яны з Андрэем ехалі ад Броэль-Плятара пасля знаёмства з Радзівіліхай”* [44, с. 78]. Вельмі рэдка муж атрымлівае празванне *гінонім*, суадноснае з мянушкай жонкі: “*Вунь у дубняку відаць тутэйшага прыстава, па мянушцы Вусаціха. У жонкі ягонай пад носам вусікі. Таму і Вусаціха. І ён, прыстаў, Вусаціха, і яна – жанчына, таксама Вусаціха”* [64, с. 83].

Знайшлі адлюстраванне ў гістарычнай прозе і “мянушкі, утвораныя ад *“nomina personalia”*, гэта значыць, ад уласных імёнаў, імёнаў па бацьку і прозвішчаў [5, с. 130]. Так, сімпатую да героя рамана “Крыж міласэрнасці”, маладога рэвалюцыянера, хуткага, імклівага ў публічных выступленнях, ветранага, легкадумнага ў асабістым жыцці, перадае мянушкі *Чыжык*, утвораная ад прозвішча *Чыж*. Добразычлівыя адносіны студэнтаў да выкладчыка выражае празванне *Вас Вас*, утворанае на аснове імені і імені па бацьку: “*Пластычную анатомію вёў сам Вас Вас, прафесар Акадэміі мастацтваў Васіль Васілевіч Матэ”* [44, с. 236].

Аналіз паходжання выяўленых у гістарычнай прозе берасцейскіх аўтараў мянушак паказаў, што большасць характарыстычных найменняў утворана ад агульных назоўнікаў, сярод якіх можна вылучыць наступныя семантычныя групы: 1) назвы асоб па маральных якасцях, прафесіі, занятку, сацыяльным становішчы, нацыянальнасці (*Святун, Археолог, Мангол, Генерал, Фарысей,*

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 46 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

Гужаед), 2) назвы птушак (*Чапля, Чыжык*); 3) назвы прадметаў побыту, напояў (*Куль аўсяны, Урзус*); 4) назвы зброі (*Гінжсал*). Ад уласных назоўнікаў утвораны мянушкі *Кацярына III, Цыцэрон*.

Каля 95 % выяўленых мянушак утворана лексіка-семантычным спосабам, на аснове метафараычнага і метанімічнага пераносаў: *Чыжык, Святун, Археолог, Гінжсал, Генерал, Мангол, Чапля, Урзус* і інш. Каля 5 % мянушак утворана сінтаксічным шляхам у выніку лексікалізацыі словазлучэнняў і сказаў: *Дзе бш, Куль аўсяны*.

Эмацыйна-ацэначная вобразнасць мянушак літаратурных герояў абумоўлена нацыянальнай культурай, наяўнасцю прынятых у грамадстве этычных і эстэтычных нормаў. Нацыянальна-культурная спецыфіка мянушак праяўляецца праз ацэнку дзейнасці чалавека, яго маральнага аблічча, ладу жыцця, учынкаў.

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 47 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

4 Адметнасць функцыянавання іменаслову савецкага перыяду ў гістарычнай прозе пісьменнікаў-берасцейцаў

Насычаная драматычнымі падзеямі айчынная гісторыя XX стагоддзя стала прадметам мастацкага асэнсавання ў гістарычнай прозе берасцейскіх пісьменнікаў Клаўдзіі Каліны, Зінаіды Дудзюк, Уладзіміра Дамашэвіча, Георгія Марчука. У цэнтры мастацкага свету, створанага ў раманах, апавесцях і апавяданнях берасцейскіх аўтараў, – поўныя драматызму і напружання падзеі Першай і Другой сусветных войнаў, а таксама цяжкія дзесяцігоддзі пасляваеннага абнаўлення краіны. Ствараючы карціны мінулага нашай зямлі, пісьменнікі ўмела выкарыстоўваюць прагматычны зарад, нацыянальна-культурную інфармацыю і вобразна-выяўленчыя ўласцівасці ўласных імёнаў.

У XX стагоддзі ў беларускім антрапаніміконе адбываюцца значныя змены. Пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі царква не магла ўплываць на іменаванне грамадзян новай дзяржавы, адбывалася дэкананізацыя іменаслову. Знішчэнне сацыяльнай дыферэнцыяцыі грамадства праявілася ў нівеліраванні сацыяльнага кампанента ў антрапаніміконе. Змяніліся нормы этыкету, дзейным інструментам якога з'яўляюцца ўласныя імёны. Згаданыя змены адлюстраваны ў антрапанімічнай прасторы гістарычнай прозы берасцейскіх аўтараў: у апавесцях “Маці і сын”, “Бурштынавыя пацеркі” Клаўдзіі Каліны, апавесці “Аднарог” Зінаіды Дудзюк, апавесці “Кожны чацвёрты” Уладзіміра Дамашэвіча, рамане “Без ангелаў” Георгія Марчука.

З прааналізаваных твораў намі былі выдзелены традыцыйныя імёны, што носяць прадстаўнікі старэйшага пакалення, якія нарадзіліся да рэвалюцыі і былі названы імёнамі з царкоўнага календара: *Фабіян, Васіліна, Тэафіля, Юстына, Праксэда, Настас, Міхаліна, Уліта, Люк'ян, Юзэфа, Піліп, Матруна, Пракоп, Юльян, Макар, Карней, Тэжля, Параска, Язэп, Фрося, Адолік, Прокл* і інш. Прадстаўнікі новага савецкага пакалення носяць імёны *Алеся, Іна, Павел, Марыя, Уладзік, Ангеліна, Алесь, Юлія, Вольга, Сяргей, Іван, Васіль, Каця, Стэх, Анастасія, Леанід, Алена, Лідзія* і інш. Уладзімірам Дамашэвічам у апавесці “Кожны чацвёрты” фіксуюцца змены, якія адбыліся ў антрапаніміконе беларусаў савецкага часу. Гэтыя змены праявіліся ва ўжыванні штучных імён, утвораных на базе найменняў правядыроў (імя *Нінэль* утворана ад прозвішча *Ленін*), а таксама імён-абрэвіатур (імя *Кім* утворана ад наймення “Камуністычны інтэрнацыянал моладзі”, *Ліна* – ад назвы арганізацыі “Ліга нацый”).

У творах берасцейскіх аўтараў адлюстравана канфесійная дыферэнцыяцыя антрапонімаў. На Беларусі ў савецкія часы побач з праваслаўнымі (візантыйска-грэчаскімі) імёнамі ўжываліся і рымска-каталіцкія, якія прыйшлі з лацінскай мовы праз польскую. Так, паны і сяляне-каталікі, героі апавесці К. Каліны “Крылаты конь”, носяць імёны *Гжэгаж, Здзіслаў, Барбара, Сымон, Тадэвуш, Тамаш, Базыль*. Праваслаўныя сяляне названы імёнамі *Васіль, Марыся, Іван,*

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 48 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

Матруна і інш.

У савецкі час фарміраваліся новыя этыкетныя нормы. Так, да аб'яднання Заходняй Беларусі з Савецкім Саюзам формай звароту да суразмоўніка і сродкам выказвання павагі да прадстаўнікоў вышэйшага саслоўя былі спалучэнні імёнаў з паказчыкамі сацыяльнага рангавання, напр.: “*Я толькі на хвіліначку адышлася, **пані Юзя***” [41, с. 22]; “***Пан Здзіслаў**, шукайце дзяцей*” [41, с. 69]. У савецкія часы падобныя формы звароту як “класавыя” выкараняліся, пра што сведчыць наступны дыялог персанажаў апавесці К. Каліны “Крылаты конь”: “*Дзень добры, **пані Клаўдзія**. . . – першай па даўняй вясковай звычцы, заспяшалася, прывіталася Марчыха. Марчыха, бачачы, што я змаўчала на тую “**пані**”, вінавата ўспамінула. Я нарэшце перастала выгаворваць старым глінічанам за тую “**пані**”. Бо ці ты іх так хутка перайначыш, тых, хто жыў тут да трыццаці дзвятага года, да ўз’яднання Заходняй Беларусі. Тут патрэбен быў час, каб даўнішнія звычкі адышлі, забыліся, начыста сцерліся і больш не ўспаміналіся, і час, напэўна, не кароткі*” [41, с. 3-4]. Нягледзячы на прымусовае ўкараненне новых этыкетных нормаў, традыцыя ўжывання паказчыкаў сацыяльнага рангавання ў дачыненні да прадстаўнікоў шляхты (нават да тых, якія не мелі ні багацця, ні высокіх пасадак і нічым не адрозніваліся ад звычайных сялян) захоўвалася і ў савецкія часы. Інфармацыю пра выкарыстанне традыцыйных форм звароту да шляхціцаў дае дыялог персанажаў рамана “Без ангелаў” Сяргея Бяды і дзёда Адоліка: “*Што вас тут у саракавым не раскулачвалі? **Пан Стась, пан Адолік, пан Вінцусь**. . . Адны **паньы***”. – “*У нас такая завязёнка: што шляхцюк, то і пан, а шляхта на сваім гародзе ровен ваяводзе. Гэта цяпер зброю пазабіралі, а раней мой бацька, дзед зной будуць з хлява на воз кідаць, а пры шаблі на баку, як мае быць. . . На сеймікі ў Гродна ездзілі. . . тады людзей паважалі*” [59, с. 60].

У адпаведнасці з новымі этыкетнымі нормамаі паказчыкам павагі да чалавека з’яўляецца ўжыванне поўнай формы імені ў спалучэнні з іменем па бацьку:

– *Як я бачу, вы вельмі ўзрадаваны, **Юлія Іванаўна**. Не думайце, што вас чакае лёгкая гульня ў вайну.*

***Юлі** падабалася, што ён, малады лейтэнант, гаворыць з ёю на “вы”, гаворыць далікатна, як з роўнай сабе або нават яшчэ вышэйшай за сябе, адным словам, паважае яе асобу” [23, с. 22].*

У якасці неафіцыйнага звароту да немаладога паважанага чалавека нярэдка ўжывалася імя па бацьку: “*Былі мужчыны аднагодкамі, абодвум каціла пад семдзясят, але колішні механізатар Карней Трахімавіч Лясяняк так і застаўся **Карнеем**. А былога настаўніка называлі **Платонавічам**, і, мусіць, мала хто помніў яго імя. А як інакш можна называць настаўніка? Простаму вясковаму чалавеку найбольш ягонае імя падыходзіць” [26, с. 234]. У народным асяроддзі сродкам выказвання павагі маладзейшага да старэйшага, да шанаванага чалавека засталіся вакатывы **дзядзька, цётка** ў спалучэнні з асабовым іменем, пра што сведчыць трапная заўвага пісьменніка*

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 49 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

Уладзіміра Гніламёдава, аўтара рамана “Уліс з Прускі” пра жыццё палескай вёскі ў пачатку ХХ стагоддзя: “Словы “**дзядзьку**” і “**цётку**” (дзядзька і цётка) тут здаўна ўжываліся пры звароце да старэйшага чалавека, і неабавязкова родзіча, і гэта лічылася выяўленнем ветлівасці і прыязнасці. Прускаўцы, як і ўсе ў наваколлі, захавалі **даўняе, родавое адчуванне свайёй крэўнасці**” [18, с. 62]. Ужываюцца такія формы звароту і ў прозе К. Каліны і У. Дамашэвіча: “**Давайце без жарцікаў, дзядзька Мацяс**”, – адказаў яму на гэта Казушчык” [23, с. 111]; “**Дзядзька Васіль, гэта мы, вашы сваякі**”, – загаварыла Юля [23, с. 220]; “**Паслухайце, бабо Праксо! Кіньце на Варку, ці здарова**” [41, с.118].

Пісьменнікі-берасцейцы, па-мастацку прэзентуючы найтанчэйшыя адценні чалавечых узаемаадносінаў, умела выкарыстоўваюць прагматычны патэнцыял уласных асабовых імёнаў. Эмацыйныя, адзначныя і экспрэсіўныя адценні сэнсу антрапонімаў не прывязаны жорстка да пэўнай формы імені. Варыяцыі іменаў маюць толькі патэнцыяльныя мажлівасці для рэалізацыі пэўных канататыўных значэнняў. Успрыманне сэнсу і эмацыйна-адзначнай нагрукі асабовага імя залежыць ад канкрэтнай сітуацыі чалавечых адносінаў, апісаных у творы. Напрыклад, памяншальна-ласкальныя формы імён дзяцей і падлеткаў выражаюць любоў, замілаванасць: “**Верачка, двухгадовая вёрткая дзядзьчынка, захоча патэпаць па хаце, а тут холадна**” [41, с. 24]; “**У яе тады быў маленькі Паўлічак**” [41, с. 40]; “**Немцы забілі самага меншанькага, Петрыка**” [41, с. 41].

Максімальна насычаны любоўю і пяшчотай скарочаныя і памяншальна-ласкальныя формы імёнаў каханых, дарагіх, родных людзей: “**Юля да страты прытомнасці шаптала: “Пятрусь! Пеструсёк! Пятрок! Петрачок, родненькі! Пятро, Пётрачка! Дарагі! Пётра! Пятрухна! Пятрухначка! Пятрушка! Пятрушачка! Петрычак!”** [23, с. 297]. Нярэдка ў сьвядомасці закаханага адбываецца эмацыйнае атаясамліванне імені з яго носьбітам. Любоў, пяшчота, замілаванне да каханага пераносіцца на яго імя, якое становіцца найдаражэйшым словам. Так, імя любімага хлопца найчасцей згадвае Юля Казак, гераіня аповесці У. Дамашэвіча “Кожны чацвёрты”: “Колькі ты разоў назвала маё імя і ўсё па-рознаму? Нешта я не думаў, што яно такое шматскланяльнае. Адкуль ты гэта ўзяла?” – “Адкуль? З галавы. Так я гавару з табою, як адна: называю цябе на розныя лады – і мне робіцца лёгка і добра” [23, с. 206].

Памяншальная форма імені можа выражаць і адмоўнае стаўленне да асобы. Пагардлівыя, зневажальныя адносіны заходнебеларускіх сялян да расейскага цара выражае форма ягонага імені **Мікалашка**: “**Гуты такія... Пры Мікалашцы з жандарамі пілі, цяпер і з палякамі зліжжуцца**” [41, с. 24].

У мастацкім творы нярэдка ажывае этымалагічная семантыка асабовага імя, і яно становіцца гаваркім антрапонімам. Так, галоўная гераіня аповесці Клаўдзіі Каліны “Бурштынавыя пацеркі” носіць кананічнае імя **Надзея**. У аснове імені – агульны назоўнік са значэннем ‘чаканне

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 50 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

чаго-небудзь добрага, упэўненасць у ажыццяўленні чаго-небудзь радаснага' [87, с. 363]. Дзяўчына з гэтым імем – шчыры, светлы чалавек, які не страчвае веры ў людзей. **Надзея**, перажыўшы страшныя страты падчас вайны, верыць, што да шчасця можна прыйсці руплівай працай, добрымі ўчынкамі, спагадай і любоўю да бліжняга. Сур'ёзна працуючы над сабой, **Надзея** ідзе да сваёй мары – стаць опернай спявачкай. Верачы ў сілу кахання, якое можа паставіць на ногі і вярнуць да жыцця чалавека, дзяўчына становіцца жонкай сляпога хлопца і мужа падтрымлівае яго ў жыццёвых выпрабаваннях.

Сэнсавая нагрузка імені гераніна апавядання Клаўдзіі Каліны “Бярэзінка” **Боля** (Баляслава) асацыятыўна звязваецца са словам *боль* ‘адчуванне фізічнай або маральнай пакуты’ [87, с. 91]. Імя **Боля**, на нашу думку, з’яўляецца нібыта прадказальнікам лёсу гераніна, поўнага болю і пакут. Гарбаценькая жанчына-калека ўсё жыццё жыла, пераўзмагаючы боль: “*У яе кароценькай біяграфіі было столькі болю і крыўды: “Мяне маці з печы скінула, каб я забілася. А я не забілася, я засталася вось такою. А маці пайшла і ўтапілася. Не вытрымала ганьбы. І каго цяпер вініць! Тую, што ў зямлі? Ці таго, які, можа, дзе гуляе?”* [41, с. 139]. Нешчасліва склаўся і жаночы лёс **Болі**: муж кінуў яе дзеля першай жонкі, сын, не вытрымаўшы здрады бацькі, аступіўся ў жыцці, трапіў у калонію. Падкошаная ўнутраным болем, Баляслава заўчасна памірае.

Важную інфармацыю пра характар чалавечых узаемаадносінаў нясе факт свядомага неўжывання ўласнага імя. У аповесці “Маці і сын” Клаўдзія Каліна расказвае чытачу гісторыю пра тое, як да сына ў пасляваенныя гады вяртаецца маці, якая кінула дзіця, народжанае ад нямецкага афіцэра. І прыёмная маці, якая выхавала і паставіла на ногі кінутае дзіця, і сам хлопец баяцца сустрэчы з гэтай жанчынай. Адчуждана-насяржаны адносіны да яе перадае той факт, што жанчыну не называюць па імені: “*А тая, другая маці (Хрысціна ніколі не называла яе ні па імені, ні па прозвішчы) пісала тужлівыя лісты, наракала, скардзілася на сваю горкую долю ўдавы, на адзіноту*” [41, с. 17].

Ужыванне розных форм іменавання чалавека з’яўляецца сродкам характарыстыкі не толькі носьбітаў найменняў, але і тых, хто ўжывае гэтыя формы ў сваім маўленні. Цікавымі ў гэтым сэнсе з’яўляюцца назіранні за мовай галоўных герояў рамана “Без ангелаў”. Адны і тыя ж падзеі падаюцца ў творы праз успрыманне жанчынай, Лідай Міхеевай, і мужчынам, Сяргеем Бядой. Письменнік супастаўляе мужчынскі і жаночы погляды на каханне, здраду, чалавека, жыццё. Розніца светаўспрымання і адносін да людзей праяўляецца ва ўжыванні героямі форм іменавання блізкіх, родных, знаёмых. Так, Ліда досыць часта выкарыстоўвае ў маўленні эмацыйна-ацэначныя формы імён мужа, дзяцей, унучкі, сябровак (*Сярожа, Сярожска, Сярожанька, Сярожачка, Сашык, Грынька, Ванька, Марыйка, Ірынка, Шурачка* і інш.). Ужыванне такіх форм – сведчанне эмацыйнасці жаночай натуры, умення і здольнасці Ліды любіць, суперажываць, спа-

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 51 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

чуваць. Амаль не сустракаем мы эмацыйна-ацэначных форм у маўленні Сяргея. Жонку Бяда называе *Лідай*, а ў прысутнасці чужых людзей – *Лідзіяй Іванаўнай*. Зрэдку герой выкарыстоўвае формы *Сашык*, *Грыня* ў адносінах да сыноў, форму *Юрка* ў звароце да былога сябра Караса. Маюць гэтыя формы не ласкальнае, а фамільярна-сяброўскае значэнне. Найчасцей у звароце да адрасата і ў характарыстыцы людзей персанаж выкарыстоўвае або поўныя (*Аляксандр*, *Грыгорый*), або ўсечаныя формы імені (*Ліда*, *Клава*). Заўважым, што нават любімых жанчын Бяда не называе імёнамі, у якіх гучаць замілаванасць, пяшчота. Нярэдка ў звароце да чалавека Сяргей абмяжоўваецца прозвішчам (*Карась*, *Радкевіч*) або мянушкай (*Северны*, *Панскі*). Такім чынам, Г. Марчук тонка перадаў асаблівасць мужчынскай прыроды. Мужчыны не любяць выстаўляць напаказ свае пачуцці і эмоцыі. Акрамя таго, пісьменнік праз такое ўжыванне імён паказвае чытачу: жыццё Сяргея Бяды, падпарадкаванае партыйным, ідэалагічным устаноўкам, прыводзіць да таго, што чалавек чарсцвее, траціць здольнасць да шчырых, эмацыйных адносін да людзей.

Вобразна-выяўленчым сродкам у кантэксце гістарычнай прозы берасцейскіх аўтараў з’яўляюцца прэцэдэнтныя онімы. Імёны вядомых гістарычных асоб, літаратурных і міфалагічных персанажаў могуць выкарыстоўвацца метафарычна. В.Г. Бялінскі пісаў: “Не гаварыце: вось чалавек, які глыбока разумее прызначэнне чалавека і мэту жыцця, які імкнецца рабіць дабро, але пазбаўлены энергіі душы, не можа зрабіць ніводнай добрай справы і пакутуе ад усведамлення свайго бяссілля, – скажыце: вось *Гамлет! Анегін, Ленскі, Таццяна, Зарэчкі, Рэцецілаў, Тугавухайскі*. . . Няўжо ўсе гэтыя ўласныя імёны цяпер ужо не агульныя? І Божа мой! Як многа сэнсу заключае ў сабе кожнае з іх!.. Цэлы свет у адным, толькі ў адным слове” [7, с. 296-297]. Напрыклад, прэцэдэнтны онім *Ірад* з’яўляецца імем цара Іўдзеі, бязлітаснага забойцы дзяцей. У аснове характарыстыкі бесчалавечнага паліцэйскага, які знішчае не толькі партызан, але і бездапаможных жанчын і дзяцей, імя біблейскага цара-злачынцы: “*Не чапай дзіця, ірад!*” – *закрычала гаспадыня і кінулася да паліцыя* [23, с. 10]. Эталонам чыстага, самаахвярнага кахання ў святдомасці чалавецтва стала шэкспіраўская герайна *Джэўльета*. Праз супастаўленне з гэтым персанажам выяўляецца ступень шчырасці сапраўднага пачуцця. Кліліва гучыць метафарычная характарыстыка *Джэўльета*, ужытая ў дачыненні да Любы, аматаркі любоўных прыгод, герайні рамана Г. Марчука “Без ангелаў”: “*Э. . . дык на ёй жа пячатку няма дзе ставіць. А за вайскоўцамі яна аж млее. Знайшоў Джэўльету!*” [59, с. 122]. Анамастычныя метафары дазваляюць ярка і лаканічна ахарактарызаваць персанажаў.

Аналіз другога кампанента формулы іменавання беларусаў праводзіўся на аснове разгляду 103 прозвішчаў у гістарычнай прозе К. Каліны, У. Дамашэвіча, З. Дудзюк, Г. Марчука. 30 % прааналізаваных прозвішчаў складаюць патранімічныя, якія ўтвораны ад імені ці мянушкі продка па мужчынскай лініі пры дапамозе суфіксаў -оў-, -еў-, -ін-: *Васюкоў, Бурмістраў, Точын, Карзухіна, Міхеева, Ракіна*, -іч-, -віч-: *Ярэміч, Нікановіч, Крыловіч, Раковіч, Піліпо-*

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 52 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

віч, Граковіч, -чык-: *Паланейчык, Казушчык*, -эня-: *Сушчэня*, -энка-: *Дарашэнка*. 70 % склалі непатранімічныя прозвішчы: *Квітка, Казак, Караед, Гута, Шалястун, Стаўбун, Лясняк, Варавуля, Бучма, Бяда, Карась, Сярмяжска* і інш. 10 % прозвішчаў утворана ад размоўна-бытавых і эмацыйна-ацэначных формаў кананічных імёнаў: *Ярэміч, Дарашэнка, Нікановіч, Міхеева, Васюкоў, Вальковіч*. 90 % прозвішчаў утворана ад мірскіх імёнаў-мянушак: 1) ад празванняў-характарыстык узросту, знешняга выгляду і фізічных уласцівасцяў: *Малечка, Дзятко* (ад польскага ‘*дзіцятка*’) [9, с. 132]; 2) ад мянушак-характарыстык маральных якасцяў, паводзінаў, разумовых і псіхічных уласцівасцяў: *Шалястун, Карзухіна* (ад *Карзуха* ‘бурклівая старая, сварлівы чалавек’ [95, с. 102]); 3) ад мянушак, утвораных ад назваў прадметаў матэрыяльнай культуры: *Сярмяжска, Стаўбун* (‘глiная банка’) [9, с. 390], *Гута* (‘даўняя назва шклозавода’) [87, с. 162]; 4) ад мянушак, утвораных ад назваў з’яў прыроды, жывёл, насякомых, птушак і іх частак: *Зямелька, Ваўчэцкі, Крыловіч, Граковіч, Мурашка, Зязюля, Ракіна, Карась, Раковіч, Караед*; 5) ад мянушак, утвораных ад назваў раслін: *Квітка, Лясняк* (‘зараснік’) [22, с. 20]); 6) ад мянушак, утвораных ад назваў чалавека паводле яго становішча ў грамадстве: *Казак, Бурмістраў*.

Дзейнымі асобамі гістарычнай прозы з’яўляюцца не толькі беларусы, але і прадстаўнікі іншых нацыянальнасцяў. Так, героі аповесці У. Дамашэвіча “Кожны чацвёрты” – нямецкія салдаты і афіцэры. Прозвішчы гэтых персанажаў указваюць на іх нацыянальную прыналежнасць: *Гундэнзон, Шварц, Фрыдман, Рабэ*.

Многія прозвішчы літаратурных герояў з’яўляюцца ўскоснагаваркімі паэтонімамі. Характарыстыка, змешчаная ў такіх прозвішчах “пазбаўлена зададзенасці, прасталінейнасці. Суб’ектыўныя адносіны аўтараў да герояў выражаюцца ў онімах праз намёк, які чытачу трэба зразумець” [76, с.71]. Раскрыццё “затушаванай”, “зацёмненай” унутранай формы найменняў адбываецца пры дапамозе такіх сродкаў, як псіхалагічная характарыстыка персанажа, апісанне знешняга выгляду, учынкаў героя ў сюжэтным дзеянні. Нярэдка кантэкстам, у якім актуалізуецца ўнутраная форма гэтых прозвішчаў, з’яўляецца тэкст усяго мастацкага твора. Паэтонімы могуць характарызаваць маральныя якасці, рысы характару персанажаў (*Мурашка, Граковіч, Ваўчэцкі*). У канцэнтраваным выглядзе гаваркія антрапонімы могуць накрэсліваць праграму лёсу літаратурнага героя (*Ярэміч, Бяда*), даваць уяўленне пра знешнасць носьбіта прозвішча (*Малечка, Багатырэвіч*).

Прыкладам ускоснагаваркога оніма з’яўляецца прозвішча галоўнай герайні аповесці К. Каліны “Бурштынавыя пацеркі”. У аснове прозвішча Марыі *Зямелькі* – назва “ўсеагульнай крыніцы жыцця, маці ўсяго жывога, у тым ліку і чалавека. Уяўленні аб *зямлі* песна звязаныя з паняццем роду, радзімы, краіны” [6, с. 200]. З глыбокай старажытнасці ў свядомасці нашых продкаў “зямля з’яўлялася крытэрыем чалавечай маральнасці” [6, с. 201]. Марыя *Зямелька*, што паходзіць з ро-

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 53 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

ду *земля* робаў, прытрымліваецца ў жыцці спрадвечных народных маральных законаў і нормаў. Дзяўчына рупліва працуе, імкнучыся стаць музыкантам, удзельнічае ў самадзейных канцэртах для жыхароў разбуранага пасляваеннага горада і параненых вайскоўцаў. Нягледзячы на слабае здароўе, вольны час Марыя прысвячае адказнай працы – догляду “цяжкіх” хворых у шпіталі: “*Кажуць, што на вайне чалавек да ўсяго прывыкае: да посвісту куль, да разрываў снарадаў, да крыві, нават да смерці. Не ведаю, можа, і так. . . Я не магла прывыкнуць да калецтва ў шпіталі. У мяне на чымі балела сэрца, і я прачыналася, піла лякарства, якое зварыла мне бабуля Пракса. Яна ведала маё сэрца, ёй нават не трэба было гаварыць, што ў мяне ные. Старая сказала, каб я не так часта прыходзіла дзяжурыць, а то захварэю. Але я не магла ўжо не хадзіць у шпіталь, гэта было маім абавязкам, нават большым, чым абавязак, – патрэбай”* [41, с. 148]. Менавіта **Зямелька** словам і справай падтрымлівае сяброўку Надзею ў яе цяжкім і адказным рашэнні – стаць спадарожніцай жыцця сляпога хлопца.

Насычана семантычнымі нюансамі прозвішча **Ваўчэцкі**, якое належыць герою апавесці У. Дамашэвіча “Кожны чацвёрты”. У аснове прозвішча ляжыць назва звера, што ў народнай свядомасці надзелены такімі рысамі, як мужнасць, смеласць. Герой твора мае такія якасці: “*Ваўчэцкі падабаўся Паланейчыку сваёю адвагаю, але часам ён бравіраваў і лішне лез на рэжон”* [23, с. 19]. З **воўкам** у народзе звязваюцца такія рысы, як злосць, агрэсіўнасць, бязлітаснасць. Апелятыўная семантыка прозвішча ажывае ў аўтарскім апісанні персанажа: “*Чужое акупанцкае адзенне на Ваўчэцкім нібы злілося з яго сваім, звераватым, воўчыым: трохі прыўзнятая верхняя губа і белыя зубы, з якіх вырываліся з роўнага паўкола два рэзцы, як іклы, рабілі на яго твары падабенства зварынага аскалу”* [23, с. 140]. Герой бязлітасна забівае сям’ю чалавека, якога абвінавачвалі ў даносе на сям’ю Ваўчэцкіх, знішчанаў акупантамі. У славянскай міфалогіі “**воўк** – сімвал мудрасці, празорлівасці” [6, с. 90]. Такія якасці ў выніку напружанага і балючага роздуму пасля здзейсненага злачынства фарміруюцца і ў героя твора. З цягам часу Ваўчэцкі пачынае разумець, што дабро і зло – катэгорыі адносныя, і тое, што ён лічыць справядлівае, з пункту гледжання Божых законаў, – зло, злачынства. У выніку напружаных маральна-духоўных пошукаў герой прыходзіць да мудрай высновы: “*зло нараджае зло, і злом яго ніколі не выкараніш”* [23, с. 120].

Прозвішча сям’і **Казак** характарызуе такія якасці людзей, як адвага, мужнасць, умённе знайсці выйсце з самых складаных і небяспечных абставінаў. Метафарычна слова **казак** выкарыстоўваецца як найменне безразважна смелага, дзёрзкага чалавека, рызыканта. Апелятыўная семантыка прозвішча адпавядае характару кожнага члена сям’і: “*Ці ўзяць Казакоў: усе да адной душы ў партызанах!”* [23, с. 159]. Унутраная форма паэтоніма раскрываецца шляхам апісання жыцця, характару, учынкаў персанажаў. Бацька быў матросам у Петраградзе, падчас ягонаў службы было нямаля выпадкаў, “*калі ўсю справу вырашала яго адвага, вырашалі секунды. У баў ёсць нейкая няў-*

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 54 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

лоўная хвіліна, калі шалі вагі гатовы пераважыць у любы бок, варта кінуць на адну з іх хоць круцінку” [23, с. 116]. Адважнай дзяўчынай з’яўляецца і Юля **Казак**, якая здолела вырвацца з занятай акупантамі вёскі, дабрацца да партызанаў і стаць байцом атрада разведчыкаў: “А цяпер у атрадзе будзе служыць Юля **Казак**. Думаю, што яна апраўдае сваё прозвішча... Ужо, мне здаецца, апраўдала...” [23, с. 103]. Разведчыкам-рызыкентам быў і Лёнька **Казак**, які загінуў праз сваю па-юнацку безразважную смеласць.

Значымым, характарыстычным з’яўляецца прозвішча галоўнага героя рамана “Без ангелаў” Сяргея **Бяды**. Яно можа ўспрымацца як жорсткае наканаванне чалавеку гараваць, пакутаваць. Чытач назірае за фарміраваннем светапогляду і маральных якасцяў героя твора – сына савецкай эпохі. Спярша Сяргей адзначае: “З юнацтва я шчыра і аддана верыў нашым кіраўнікам, друкаванае слова выклікала павагу, поўны давер. Перадавіца “Правды” замяніла мне Біблію. Я прымаў усё на веру, не задумваючыся” [59, с. 116]. Письменнік з надзвычайнай дакладнасцю фіксуе разлад, расчараванне ў жыцці “правільнага, ідэйнага савецкага чалавека”. Страціўшы ідэалы, герой не змог знайсці свайго месца ў жыцці, забытаўся ў ніцях часу. “Нешта ў маёй душы пасля ўсіх непрыемнасцяў надламалася... Я быў падобны на пясок, які размываюць на беразе хвалі” [59, с. 132]. Сімвалічным з’яўляецца сон Сяргея. “Мне аднойчы так і прыснілася, што нясу крыж, але не драўляны, а чыгуны, цяжкі, цяжкі” [59, с. 132]. Аўтар падкрэслівае, што галоўная бяда яго героя – жыццё бездухоўнае, без спагады да людзей, без веры. “Што зробіць голы чалавек, калі ён сам будзе без любові, без Бога. Без сумлення” [59, с. 132]. **Бяда** не змог знайсці сябе ні ў кар’еры, ні ў грамадскім жыцці, ні ў сям’і. Не прынёс ён радасці, любові, шчасця блізкім людзям – жонцы, дзецям. Характарыстычнае прозвішча **Бяда** – свайго роду прадказанне трагічнага лёсу не толькі аднаго чалавека, але і цэлага пакалення, духоўна аголенага, атручанага ідэалогіяй, скалечанага нянавісцю і злосцю.

Трапнай характарыстыкай савецкага чыноўніка, героя рамана Г. Марчука “Без ангелаў”, з’яўляюцца гаваркое імя і прозвішча старшыні сельсавета **Вінцуся Лабунькі**. Імя **Вінцусь** паходзіць з лацінскай мовы і азначае ‘той, хто перамагае’ [2, с. 88], а прозвішча **Лабунька** суадносіцца з рэгіянальным словам **лабуніца** ‘падладжвацца ліслівасцю, дагаджаць’, зафіксаваным у слоўніку У. Даля [22, с. 72]. Былы ўплывовы начальнік, які правініўся нечым у вобласці і быў зняты з высокага паста, **Лабунька** ў вёсцы робіць усё, каб дагадзіць кіраўніцтву, падладзіцца пад палітычныя ўмовы. Старшыня гаварыў толькі па-руску, абклеіў усе сцены кабінета мноствам самых розных інструкцый, умоў спаборніцтваў. Нават школьны баль становіцца ідэалагічна афарбаваным: дзеці на свяце апранаюцца ў касцюмы “Праграма КПСС”, “Генеральная асамблея ААН” і інш. У гэтай барацьбе за душы дарослых і дзяцей **Лабунька** часам станавіўся пераможцам. Некаторыя вяскоўцы (Мікола Тупіца, школьнік Грыня Бяда), забыўшыся на чалавечыя і Божыя законы, здымаюць

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 55 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

крыжы з вясковай царквы.

У аснове прозвішча **Ракіна**, якое мае герайня рамана “Без ангелаў”, ляжыць назва жывёлы, што ў народнай свядомасці замацавалася як сімвал злосці. Заўважым, што на старонках твора ніводнага разу не згадваецца імя герайні. І гэта з’яўляецца паказчыкам адмоўнай ацэнкі **Ракінай** як аўтарам, так і персанажамі. Бязлітасная, бесчалавечная доктар **Ракіна** ў адносінах да пакут хворых людзей. “**Ракіна**, як гаспадыня сваёй лаўкі, строга наказвала: “Калоць камфару толькі таму, хто памірае. Сядзячыя, ляжачыя няхай церпяць” [59, с. 12]. Помслівая герайня і ў адносінах да калег: дзеля таго, каб заваяваць мужчыну, спадцішка дабіваецца пераводу маладзенькай саперніцы ў суседні лагер.

Гаваркое прозвішча можа лаканічна акрэсліваць знешнасць персанажа. Так, у рамана “Без ангелаў” чытач знаёміцца з легендай пра Яна **Багатырэвіча**. Слоўны партрэт асілка Яна – ключ да разумення сэнсу прозвішча: “**Багатыр Ян служыў у пана конюхам. Прыгожы быў і ростам два метры**” [59, с. 58].

Нярэдка аўтар акцэнтуюе ўвагу чытача на адпаведнасці паміж этымалагічнай семантыкай прозвішча і сутнасцю персанажа. Прыклад такой адпаведнасці – гаваркое прозвішча героя рамана “Без ангелаў” **Карась**: “**Хітры і асцярожны Карась адпавядаў свайму прозвішчу. Вадзіў ён мяне за нос тыдні тры, усё абцягуючы “подходящее место, руководящий пост”. Абцягў з такім выгладам, што здавалася: яго кругленькія шчокі, маленькі роцік, кірматы носік – увесь твар, уся фігура спачувалі твайму гору**” [59, с. 128]. Письменнік удала праводзіць паралель паміж паводзінамі чалавека і рыбы. Заўважым, што прозвішча нясе інфармацыю не толькі пра знешнасць, але і пра ўнутраную сутнасць Карася, які адчувае сябе ў атмасферы бюракратызму, кар’ерызму, прыстасавальніцтва як рыба ў вадзе.

Побач з прыёмам адпаведнасці сэнсу прозвішча сутнасці створанага вобраза берасцейскія аўтары выкарыстоўваюць прыём кантрасту, калі семантыка паэтонама супрацьлеглая рысам персанажа. Так, у апавяданні Клаўдзіі Каліны “Піяніна” камічны эффект ствараецца за кошт неадпаведнасці гаваркога прозвішча **Малечка** знешнасці вялізнага, нязграбнага салдата: “**Усе пасмейваліся з Малечкі, з яго плашч-палаткі, шытай з дзвюх палатак, і з недарэчнага прозвішча, бо куды здатней было б яму звацца Вялічкам. Быў высачэзны, дзябёлы, шыракаплечы, насаты, вірлавокі, з цяжкімі, як гіры, рукамі і агромністымі ступакамі. Ногі былі такія вялікія, што хлапец ніяк не мог сабе падабраць ботаў. І таму ў яго зайсёды ці нешта ціснула, ці муляла, і ён проста сцізорыкам прапорваў у перадках ботаў дзіркі, каб хоць трохі даць волю пальцам**” [41, с. 152-153].

Адзін з герояў рамана Г. Марчука “Без ангелаў” названы **Самсонам Гарошкам**. **Самсон** – імя мужаага біблейскага героя, які валодаў надзвычайнай сілай. **Гарошак** (Пакацігарошак) – найменне смелага асілка, персанажа славянскіх казак. Сутнасць марчукоўскага героя супрацьлег-

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 56 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

лая семантыцы такіх сімвалічных імені і прозвішча. Аўтар падкрэслівае, што *Самсон Гарошка* палахлівы, мітуслівы. Ён пастаянна ўзгадняе свае ўчынкi з ацэнкамі і меркаваннямі начальства, імкнецца абаперціся на больш моцных па характары людзей. Між іншым, менавіта такі чалавек здолеў не толькі ўтрымацца на пасадзе старшыні сельсавета, але і атрымаць павышэнне па службе. Аўтар найменнем свайго героя падказвае чытачу: вось “багатыры”, “героі” нашага часу. Яны не маюць цвёрдых перакананняў, падпарадкоўваюцца ўладзе, прыстасоўваюцца да абставін. Толькі такія людзі маглі вытрымаць жыццёвыя выпрабаванні і ўзвысіцца ў таталітарнай дзяржаве.

Прозвішчы персанажаў могуць ужывацца метафарычна. Так, найменні герояў рамана “Без ангелаў” *Карася і Радкевіча* выступаюць як абагульненая характарыстыка тых, хто злоўжывае службовым становішчам, маніпулюе падначаленымі для дасягнення ўласных карыслівых мэт. “Адно шкадаваў: без майго прыгляду зусім азвярэюць карасі ды радкевічы, хоць і разумеў сваё бяссілле” [59, с. 132].

Вобразна-выяўленчыя ўласцівасці прозвішчаў-паэтонімаў абумоўлены іх багатым лексічным фонам, які актуалізуецца ў кантэксце мастацкага твора, што дазваляе гаваркім антрапонімам выражаць аўтарскую характарыстыку і ацэнку героя, жыццёвай з’явы, падзеі, факта.

Выразную нацыянальна-культурную адметнасць маюць мянушкі – найменні, якія называюць і характарызуюць, ацэньваюць знешнасць, маральныя якасці, паводзіны чалавека, акрэсліваюць сваяцкія адносіны паміж людзьмі.

З глыбокай старажытнасці да нашага часу ў асяроддзі вяскоўцаў шырока ўжываюцца так званыя *сямейна-родавыя мянушкі*. Такія празванні як адзін са сродкаў перадачы вясковага каларыту выкарыстоўваюцца берасцейскімі аўтарамі, напр.: “У вёсцы Чаплін, дзе жыў мой дзед, кажуць не гэта, а цета. Чалавек з іншае мясціны прыстаў у прымы да чаплінскай маладзіцы. З-за таго, што ён ужываў слова *гэты*, нязвыклае для чаплінцаў, яму далі адпаведную мянушку. Ягоных дзяцей і ўнукаў і сёння зовуць *Гэтавымі*” [34, с. 33-34]. Спосабам ідэнтыфікацыі персанажаў-сялян могуць быць часта ўжывальныя ў вясковым асяроддзі мянушкі-*андронімы* – празванні жонак, утвораныя ад імёнаў, прозвішчаў, мянушак мужоў, напр.: “Уліце, цяпер ужо *Хадосіце*, якая ўсё ж дачакалася свайго *Хадоса*, адрэзали добры надзел панскай уробленай зямлі ды далі дзялянку лугу” [41, с. 68]; “Не ведаю, якія грошы цяпер будуць хадзіць. . . Пакуль усялякія бяруць. . .” – паклаў Васіль перад *Туручыхай* два медзякі” [41, с. 23]; “Нябожчык муж *Малашкі* быў у рэпціжкім калгасе аграномам. Вось таму яе і сталі зваць *Аграномкай*” [41, с. 89].

У разрадзе *індыўідуальных мянушак* можна выдзеліць наступныя тэматычныя групы. Найперш гэта найменні, якія характарызуюць фізічныя ўласцівасці і знешнія прыметы чалавека: *Сухарукі, Кульгавы, Руды, Рабы, Казлоўскі, Оперная, Цыганчук* і інш. Такія мянушкі нібыта выстаўляюць напамінаць пэўную, найбольш яркую рысу знешняга аблічча індывіда, якая становіць-

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 57 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

ца прадметам усеагульнага назірання. Гэта могуць быць заганныя рысы, што вылучаюць носьбіта празвання з агульнага фону. Так, фізічнае калецтва персанажа фіксуе мянушка *Сухарукі*: “У *Сухарукага* было нешта з леваю рукою, здаецца, ці не паранены ў грамадзянскую вайну” [23, с. 98]. Характарыстыкай знешняга недахопу з’яўляецца празванне героя згаданага вышэй твора Мірона *Кульгавага*. Яркую, не такую, як у іншых палешукоў, знешнасць юнака акрэслівае мянушка *Цыганчук*: “Абзывалі Лёньку *Цыганчуком*: ён трос смалянымі нячэсанымі кудламі, якія звісалі на лоб, бліскаў сінімі бялкамі вачэй” [41, с. 138]. Характарыстычныя празванні гэтай групы змяшчаюць насмешлівую і нават пагардлівую эмацыйную ацэнку герояў.

Характарыстыка прыгожага голасу, якім прырода надзяліла дзяўчыну, стала асновай празвання *Оперная*: “*Оперная* – паспелі ўжо ў інтэрнаце даць Надзі мянушку. У яе моцнае, шырокага дыяпазону і прыгожага тэмбру драматычнае сапрапа” [41, с. 89]. Мянушка *Казлоўскі* стала жартаўлівым найменнем вясковага спевака, персанажа апавядання Клаўдзіі Каліны “Бярэзінка”. Згаданыя мянушкі маюць іранічнае адценне.

Факты біяграфіі і род дзейнасці літаратурных герояў перадаюць празванні *Паішка-трубач*, *Партызанка*, *Базыль-“вывяда”*. Герой аповесці К. Каліны “Бурштынавы пацеркі”, былы дзедомавец, атрымаў мянушку *Паішка-трубач*, бо ў дзяцінстве быў трубачом у піянерскім атрадзе, чым вельмі ганарыўся. Празванне *Партызанка* атрымала гераіня згаданай аповесці, якая ў ваенным дзяцінстве была ў партызанскім атрадзе. Названія мянушкі валодаюць некагортай доляй іроніі. Мянушку *Базыль-“вывяда”* атрымаў герой аповесці К. Каліны, які даносіў на аднавяскоўцаў у паліцыю, збіраючы інфармацыю пра чытанне забароненай літаратуры і гутаркі пра несправядлівасць улады: “Загугнявіўшы ў свой сцягнуты рубіцамі нос “вечар добры”, *Базыль-“вывяда”*, як яго дражнілі, зашарыў вачамі па сталю, дзе ляжалі газеты, па тварах аднавяскоўцаў, сілячыся адгадаць, пра што тут гаварылі” [41, с. 57]. Найменне *Базыль-“вывяда”* мае адценне знявагі.

Унутраную сутнасць, маральныя якасці персанажаў перадаюць мянушкі *Воўк*, *Дзед*, *Гарыныч*, *Балаболка*, “*Рыла ты, рыла*”, *Гарохавы кароль*, *Северны*, *Панскі* і інш. Характарыстычнае найменне можа акрэсліваць сутнасць чалавека праз аналогію з прадстаўнікамі жывёльнага свету. Так, празванне *Воўк*, якое належыць персанажу аповесці У. Дамашэвіча “Кожны чацвёрты”, акрэслівае і ацэньвае “звярыныя” рысы характару героя: “Мянушка яго была *Воўк*, і нішто яго за вочы іначай не называў, мо якраз за гэтую яго звераватасць, за майклівасць, за нелюдзімасць, якая відаць была ў поглядзе яго цёмных вачэй, у выразе зарослага чорным шчаціннем, работа з востры твару” [23, с. 6].

Жыццёвы вопыт, пачуццё адказнасці за лёс партызан, чуласць, мудрасць партызанскага кіраўніка падкрэслівае мянушка *Дзед*, якая належыць герою аповесці У. Дамашэвіча. Характарыстычнае празванне мае адабральны характар: “Ужо некалькі разоў Юля чула, што *Дзед*, як звалі

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 58 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

яго за вочы, – вельмі людскі чалавек. Камісар ніколі не націскаў на свае правы, а наадварот – на абавязкі, а найпершым сваім абавязкам лічыў клопат пра людзей, пра іх жыццё, пра аўтарытэт партызана як народнага мсціўца. І не дай Бог, каб гэты аўтарытэт быў калі-небудзь кім-небудзь падарваны! І тады камісар з пакладзістага і памяркоўнага рабіўся раптам суровы і жорсткі” [23, с. 50].

Празмерную балбатлівасць персанажа твора Клаўдзіі Каліны “Бярэзінка” характарызуе найменне **Балаболка**: “**Балаболкам** Лёніка на сяле дражняць за пустазвонства, усялякія выхлясы на скоках і за фанабэрыю. **Балаболка** ён і ёсць! Толькі зачачі – слова не дасць вымавіць” [41, с. 121]. Гарачы нораў герані аповесці З. Дудзюк “Аднарог” перадае мянушка **Гарыныч**, утвораная ад імені **Гарыслава**. Характарыстычнае празванне набывае іранічнае адценне.

Інфармацыю пра рысы характару персанажаў рамана “Без ангелаў” нясуць мянушкі **Северны** і **Панскі**. Такія празванні галоўны герой рамана Сяргей Бяда даў сваім сынам. Старэйшы сын быў чалавекам упартым, смелым, абаронцам слабых, пакрыўджаных. Ён мог і Нёман пераплыць, і адпомсціць селяніну, які пакрыўдзіў малодшага брата, і запырэчыць жорсткаму, бязлітаснаму бацьку. Мянуська **Северны** мае станоўчае адзначнае значэнне, падкрэсліваючы ў характары героя сілу волі, непрыманне ўсялякай несправядлівасці. “*Вось сядзіць перада мною сын, такі падобны на мяне, нават шклянку рукой трымае, як я. Вось мая апора, мой працяг. Трэба загартаваць яго. У ім надзея. Якія праніжнёныя дапытлівыя вочы, як умее маўчаць, слухаць, як граматына разважае, як любіць маці, меншых*” [59, с. 156]. Малодшы сын Сяргея ўжо іншы чалавек. Грыша быў непааслухмяным хлопцам, які не дараваў бацьку здзеку з сябе і спадцішка помсціў яму. Вядома, такія паводзіны сына не падабаліся Сяргею. Як чалавек, што глядзіць на свет з пазіцыяй класавай барацьбы, Бяда такія якасці, як хітрасць, помслінасць, звязвае з прадстаўнікамі былога пануючага класа. Фарміраванне ў Грышы такога характару, на думку бацькі, было абумоўлена тым, што сын у маленстве выходзіўся ў пані Струнеўскай. Найменне **Панскі** дае адмоўную характарыстыку свайму ўладальніку. “**Панскі** – басурман, не варты таго, каб з Северным і побач пастаяць. Завадатар. Усіх зводзіць, усіх падбуртвае спадцішка на шкоду. Набіў шкла і насыпаў ля парога, каб, значыць, я босы наступіў. Так мне помсціць за тое, што я набіў яго. Шкоднік. З яго афіцэра не выйдзе, не ворта і сілы траціць на выхаванне” [59, с. 156].

Мянуська старшыні калгаса Вінцуся Лабунькі, героя рамана “Без ангелаў”, звязана з уведзеным кіраўніком звычайна віншаваць вяскоўцаў з дзяржаўнымі святамі выкананнем песень і канцэртных нумароў. “*Вінцусь Пятровіч уваходзіў у хату і ад імя ўрада віншаваў са святам і жадаў здароўя, шчасця і энтузіязму ў выкананні планаў пяцігодкі. Музыкант шпарыў усюды польскае “Сто лят” і “Рулатэ рула”. Так нажыў сабе Вінцусь Пятровіч мянушку “Рулатэ рула пайшоў”. Нехта жартаваў: “Рыла ты, рыла”* [59, с. 101]. Злая іронія адчуваецца ў мянушцы, якая з’яўляецца

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 59 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

сродкам характарыстыкі несур’ёзнага, непрафесійнага кіраўніка калгаса, што запомніўся вяскоўцам не працай, а “тучнымі” мерапрыемствамі.

Празрыстую ўнутраную форму мае мянушка **Гароховы кароль**, якая належыць герою рамана “Без ангелаў” Зоту Мітрафанавічу Галушку. Носьбіт мянушкі – чалавек, надзелены ўладай. Праўда, ён нічога не робіць, каб дапамагчы людзям у вырашэнні іх надзённых праблем. Кантэкст падказвае сэнсавую напоўненасць мянушкі. “*Зот Мітрафанавіч усім абяцаў дапамогу, абавязкова спасылаючыся на моцную руку зверху. Дзед Адолік ахрысціў яго Гароховым каралём. Блізка да сэрца новы старшыня нічога і ніколі не прымаў. За знешняй увагай і актыўнасцю хавалася звычайная апатыя і бязвер’е да ўсяго, акрамя гарэлкі, якую ён мог піць у любы час сутак. Быў ён дзядзька пацешны*” [59, с. 80]. Мянушка **Гароховы кароль** асацыятыўна звязваецца, на нашу думку, з фразеалагізмам *пудзіла гароховае* – ‘пусты чалавек, варты смеху’ [49, с. 231]. Сапраўды, вяскоўцы смяліся са старшыні, не ўспрымалі яго ўсур’ёз, лічылі балбатуном, пустасловам, пасмешышчам. Характарыстычнае празванне змяшчае сатырычна-насмешлівую і нават пагардлівую эмацыянальную характэрыстыку героя.

Указаннем на нацыянальнасць героя з’яўляецца характарыстычнае найменне **Стах-Лях**, якое належыць герою аповесці У. Дамашэвіча “Кожны чацвёрты”. Мянушка мае іранічнае адценне.

Акалічнасці з’яўлення чалавека ў вёсцы перадае празванне **Прыблудны**: “*Год таму з’явіўся ў вёсцы Иван, мужчына няпэўнага ўзросту, якога тутэйшы люд называў Прыблудным. Прышоў ён невядома адкуль, заняў адну пустую хату і пераконваў усіх, што яму гаспадар дазволіў тут жыць. Иван нідзе не працаваў, шыраў па ваколіцах, падбіраў усё, што дрэнна ляжала, тым і жыві. Часта яго бачылі моцна п’яным*” [26, с. 220]. Як бачым, з цягам часу мянушка набыла новую матывацыю, стаўшы характарыстыкай чалавека, які так і не здолеў ператварыцца ў руслівага гаспадара, працаўніка. Празванне **Прыблудны** мае адценне асуджэння, знявагі.

Абставіны нараджэння дзяцей акрэсліваюць найменні **Фрыцык, Васюкоў**. Так, хлопчыка, героя аповесці Клаўдзіі Каліны “Маці і сын”, дражнілі ў вёсцы **Фрыцыкам**, бо ён нарадзіўся ў час вайны ад немца. Прозвішча выпадкова бацькі стала асновай мянушкі **Васюкоў**, якая належыць герою апавядання Зінаіды Дудзюк “Рэінкарнацыя”: “*Звалі яго Юзікам Селічам, а Васюкоў была толькі мянушка. Казалі, што Юзікава маці прыгуляла малодшага сына з раённым уплываваным Васюковым, які прыезджаў кантраляваць працу калгаса*” [26, с. 261].

Заўважым, што выкарыстанне мянушак з’яўляецца сродкам характарыстыкі людскіх адносін. Да чалавека можна падысці з двух розных пунктаў гледжання: аб’ектыўна, з пункту гледжання старонняга назіральніка, альбо прызнаўшы ў другім чалавеку асобу, падкрэсліўшы яе каштоўнасць. “Як здаецца, нам дадзена выбіраць перад тварам другога чалавека, другога суб’екта: абыходзіцца з ім як з рэччу, выкарыстоўваць яго альбо абыходзіцца з ім як з “я” [68, с. 97]. Так, называюць

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 60 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

чы каго-небудзь па імені, моўца прызнае грамадскую і асобасную каштоўнасць асобы, суб'екта. Ужыўшы мянушку, чалавек становіцца ў пазіцыю старонняга абыякавага назіральніка, які не выяўляе ў адносінах да аб'екта характарыстыкі шчырых пачуццяў, не суперажывае, не спачувае яму. Працэс узнікнення абразлівых характарыстычных назваў адлюстроўваецца ў семантыцы дзеясловаў, якія абазначаюць зняважлівы для чалавека акт намінацыі пры дапамозе мянушкі. У адрозненне ад асабовага імя мянушка не даецца (прэзентуецца), а выпадкова прыстае, прыліпае, прыклейваецца, напр.: “*От ужю людзі – як **прылепяць** чалавеку мянушку, дык кіпцямі не адарвееш*” [41, с. 121]. Цікавымі ў гэтым сэнсе з’яўляюцца назіранні за ўжываннем антрапонімаў у творах берасцейскіх аўтараў. Так, бацьку галоўнага героя апавядання Зінаіды Дудзюк “Рэінкарнацыя” аднавяскоўцы з павагаю называлі толькі па імені **Сымон**: “*Хоць чалавека дайно не было на свеце, яго ўдаву па-ранейшаму называлі Галенай **Сымонкавай**, мусіць, добры быў чалавек, што і мянушку яму не прыдумалі*” [41, с. 263]. Герой апавядання К. Каліны “Бярэзінка” – несур’ёзны малады чалавек, якога насмешліва празываюць у вёсцы **Балаболкам**, пачынае заляцацца да брыгадзіравай пляменніцы. Негатыўнае стаўленне брыгадзіра да “жаніха” праяўляецца ў тым, што ён называе хлопца па прозвішчы або нават “у вочы” мянушкай: “*От **Балаболка** пракляты! А яшчэ крыўдзіцца! – аж вывернуўся на ганку Іван Харытонавіч. – Гэта ж мне назло, каб усе чулі! Ну цяперака плётак не абярэшыся! Заўтра ж усе Ляшаны ўведаюць, што **Шалястун** каля брыгадзіравых весніц аціраецца*” [41, с. 129]. Аднак паступова брыгадзір, прыглядаючыся да юнака, яго ўчынкаў, характару, мяняе сваю ацэнку маладога чалавека. Выратаваўшы разам з хлопцам бярэзінку, якую маглі зламаць, знішчыць, апрацоўваючы поле, Іван Харытонавіч пачынае бачыць у жаніху-няўдаліцы небалага чалавека і ў думках упершыню называе юнака па імені: “*Калматыя бровы Івана Харытонавіча разышліся, твар паяснеў: **Лёнік** неяк хораша, па-дзіцячы раптам усміхнуўся. І ў гэтай усмешцы было нешта матчына, Балесіна, шчырае, яснае...*” [41, с. 149]. Спачуванне і сімпатыя да чалавека дыктуюць і форму яго называння – імя **Лёнька**.

Як відаць з прыкладаў, ёсць два асноўныя шляхі абзначэння найбольш кідкай прыметы чалавека ў мянушцы: 1) непасрэднае называнне якасці чалавека: **Сухарукі, Кульгавы, Руды, Рабы, Оперная, Ваўкаваты, Прыблудны, Трубач, Вывада, Лях, Балаболка, Партызанка**; 2) апасродкаваная характарыстыка праз аналогію з жывёламі, міфалагічнымі істотамі або гістарычнымі асобамі: **Воўк, Дзед, Гарыныч, Фрыцык, Казлоўскі** і інш.

Каля 60% выяўленых мянушак утворана лексіка-семантычным спосабам, на аснове метафараычнага і метанімічнага пераносаў: **Дзед, Цыганчук, Партызанка, Балаболка, Воўк, Казлоўскі, Гарыныч, Фрыцык, Васюкоў** і інш. Каля 10% мянушак утворана сінтаксічным шляхам у выніку лексікалізацыі словазлучэнняў і сказаў: **Пашка-трубач, Базыль-ывада, Стах-**

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 61 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

Лях, “Рыла ты рыла”. Марфолога-сінтаксічным спосабам, шляхам субстантывацыі прыметнікаў, утворана 30% характарыстычных найменняў: *Сухарукі, Кульгавы, Руды, Рабы, Опера-ная, Северны, Панскі, Ваўкаваты, Прыблудны.*

Мянушкі адпостроўваюць менталітэт народа, сфарміраваныя ў грамадстве ў пэўную гістарычную эпоху ацэнкі чалавечай сутнасці, учынкаў, паводзінаў. У кантэксце мастацкага твора адзначна-характарыстычныя празванні становяцца трапным і лаканічным сродкам стварэння мастацкіх вобразаў.

*Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі*

Пачатак

Змест

Старонка 62 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

5 Функцыі антрапонімаў у гістарычнай прозе берасцейскіх пісьменнікаў

Функцыі антрапонімаў у мастацкіх творах на гістарычную тэму абумоўлены жанравай спецыфікай твораў, індывідуальна-аўтарскім стылем, эстэтычнымі ўстаноўкамі і ідэйнай накіраванасцю мастацкіх тэкстаў.

Мастацкія творы з’яўляюцца свайго роду адбіткам жыцця. Таму, як і ў жыцці, антрапонімы ў мастацкім тэксце выконваюць *намінатыўна-ідэнтыфікацыйна-інфарматыўную функцыю*, вылучаючы асобу як члена сацыуму. Найперш гэтую ролю адыгрываюць імёны і прозвішчы рэальных асоб, якіх дастаткова многа ў гістарычнай прозе. Імёны славытых продкаў – гістарычны “кантэкст” мастацкага палатна, жывое асяроддзе, найбольш выразны і праўдзівы фон дзеяння мастацкага твора. Заўважым, што аўтары твораў пра мінуўшчыну (у прыватнасці, З. Дудзюк і В. Коўтун) выкарыстоўваюць прыём актуалізацыі этымалагічнай семантыкі імёнаў гістарычных дзеячаў.

Галоўная функцыя паэтонімаў, якія з’яўляюцца найважнейшым сродкам стварэння мастацкага вобраза, – *паэтыкаанамастычная (мастацкая)*. У складзе гэтай функцыі, на думку І.М. Петрачкавай, вылучаюцца *культурна-гістарычны, характарыстычны, ідэйны (ідэалагічны), стылістычны і сацыяльны* кампаненты [70, с. 6-7].

У кантэксце гістарычнай прозы адной з найважнейшых з’яўляецца *культурна-гістарычная функцыя*. Любое найменне персанажа, ужытае пісьменнікамі, адпавядае антрапанімікону адлюстраванага ў творы часу і этнічнай прасторы. Паэтонім “уцісаны” ў пэўны сацыякультурны кантэкст, інакш кажучы, ён культурна-гістарычна абумоўлены. Імя персанажа перадае светаўспрыманне і светапогляд чалавека пэўнага часу. Так, у антрапанімічнай прасторы твораў З. Дудзюк, якія адлюстроўваюць дахрысціянскі этап гісторыі славянскіх плямёнаў, прысутнічаюць празванні-мянушкі славянскага паходжання, што выражаюць веру людзей у паяднёнасць з прыродай праз продка-татама (*Лілея, Дубраўка, Дзірван, Прыгожы Сокал*), імкненне праз імя атрымаць дапамогу багоў (*Веляслаў, Ардагаст*), накрэсліць шчаслівы лёс (*Валук, Славун*), зберагчы ад хвароб і няўдач (*Неўдач, Нябул*).

Выконваючы *характарыстычную* функцыю, антрапонімы даюць чытачу інфармацыю пра знешнасць індывіда (язычніцкія імёны *Агнян, Злаціца, Вялішын*, мянушкі *Куль аўсяны, Мангол, Чапля, Кульгавы, Сухарукі, Цыганчук*, прозвішчы *Багатырэвіч, Малечка*), пра рысы характару героя (язычніцкія імёны *Радуня, Воля*, каляндарныя імёны *Сынклета* (грэч. ‘высакародная, тая, што нясе святло’), *Рычард* (англ. ‘смелы’), *Еўпраксія* (грэч. ‘дабрачыннасць’) *Надзея*, прозвішчы *Дабжынскі, Спратаноўскі, Гмырак, Ракіна, Казак*, мянушкі *Мондрык, Святун, Фарысей, Гароховы кароль, Северны, Панскі, Дзед*), пра асаблівасці

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 63 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

маўлення індывіда (мянушкі *Дзебіш, Маішэр*), пра род заняткаў персанажаў (мянушкі *Гужаеды, Паішка-трубач, Партызанка*, каляндарнае імя *Тэрэса* (грэч. ‘паляўніца’).

Ідэалагічны складнік мастацкай функцыі заключаецца ў тым, што праз імёны персанажаў аўтар выражае ідэю твора. Так, аналіз зместу нарыса З. Дудзюк “Леў” раскрывае сэнсава-эмацыйнае напаўненне імені галоўнага героя, якое з’яўляецца загалоўкам твора. Актualізуючы этымалагічнае значэнне паэтоніма, які становіцца **іменем-сімвалам**, пісьменніца выказвае ідэю таго, што менавіта такія **львы** – атланты, волаты духу – становяцца героямі свайго часу. Яны – добры прыклад служэння народу, мужнай абароны радзімы ад жорсткага і моцнага ворага, захавання мовы і гістарычнай спадчыны шляхам стварэння прававога грамадства. Прозвішча **Бяда**, якое мае галоўны герой рамана Г. Марчука “Без ангелаў”, – адзін са сродкаў, што дапамагае перадаць трагедыю пакалення духоўна скалечаных, атручаных ідэалогіяй людзей-рабоў.

Стылістычны кампанент мастацкай функцыі паэтонімаў заключаецца ў тым, што характарыстычныя онімы не толькі называюць персанажаў, але і даюць ім становучую (язычніцкія імёны *Радаслаў, Радуня, Дабраслаў*, каляндарныя імёны *Леў, Еўфрасіння* (грэч. ‘радасць’), *Варлаам* (халдз. ‘сын Божы’), *Сафія* (грэч. ‘мудрасць’), прозвішчы *Дабжынскі, Чыж, мянушкі Цыцэрон, Мандрык* або адмоўную (прозвішчы *Спратаноўскі, Гмырак, мянушкі Мангол, Генерал, Гінжал, Фарысей, Рыла ты, рыла, Фрыцык, Прыблудны*) ацэнку. Акрамя таго, паэтонімы перадаюць дастаткова шырокі спектр эмоцый. У мянушках і прозвішчах эмоцыі і пачуцці выражаюцца праз лексічнае значэнне асновы онімаў. Гэта захалленне (*Цыцэрон, Вабішчэвіч*), жартаўлівасць (*Кацярына III, Маішэр, Гарошавы кароль, Гарыныч*), пагарда (*Фарысей, Гужаеды, Прыблудны*) і інш. Ва ўласных асабовых імёнах эмоцыі і пачуцці выражаюцца дзякуючы багатаму набору суфіксаў суб’ектыўнай ацэнкі. Толькі ў кантэксце мастацкага твора можна вызначыць, якія пачуцці выражаюцца тым ці іншым варыянтам імені. Напрыклад, у рамана “Крыж міласэрнасці” адна з гераінь, жонка знакамітага адваката Анатоля Фёдаравіча Коні, носіць імя *Аннушка*: “*Аннушка – невысокая жанчына, як кажучы, без узросту з сівымі хвалістымі валасамі і шэрымі, шырока расплюшчанымі і надзвычай добрымі і разумнымі вачамі*” [44, с. 118]. Такая форма імені перадае як пяшчоту, сімпатыю, так і памяркоўна-паблаглівыя адносіны герояў твора да спагадлівай і ў той жа час па-дзіцячы найўнай жанчыны, якая сур’ёзна захапляецца вучэннем мадам Блавацкай і яе паплечніцы мадам Жаліхоўскай.

Сацыяльная функцыя антрапонімаў заключаецца ва ўказанні праз пасрэдніцтва імён на месца персанажаў у сацыяльнай іерархіі. Так, у рамана З. Дудзюк “Велясіты” прадстаўнікі вышэйшых саслоўяў маюць складаныя імёны (*Святаслаў, Веляслаў, Міраслава*), што накрэсліваюць жыццёвы шлях слаўных і магутных валадароў, якім спрыяюць багі. Прадстаўнікі ніжэйшых саслоўяў названы празваннямі-мянушкамі, якія акрэсліваюць знешнасць (*Агнян, Злаціца, Лілея*),

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

◀ ▶

Старонка 64 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

унутраную сутнасць чалавека (*Весьліна, Радуня, Гарызд*), абставіны нараджэння (*Обрыч* – дзіця, народжанае ад обра) і інш. У рамане З. Дудзюк “Год 1812” паказчыкам сацыяльнай прыналежнасці герояў з’яўляюцца іх прозвішчы. Так, прадстаўнікі шляхты маюць прозвішчы на -скі (*Дабжынскі, Ажахоўскі, Ляснеўскі, Маеўскі*), а расейскія вайскоўцы і чыноўнікі носяць патранімічныя прозвішчы з суфіксамі -оў-, -еў-, -ін- (*Лавашоў, Катухоў, Шувалаў, Нарышкін*). Прозвішчы сялян прыгадваюцца толькі тройчы, што з’яўляецца сведчаннем таго, што ў XIX стагоддзі прозвішчы сялянства працягваюць фарміраванне і пакуль не ахопліваюць усіх прадстаўнікоў ніжэйшых саслоўяў.

Размежаванне *культурна-гістарычнай, характарыстычнай, ідэалагічнай, сацыяльнай і стылістычнай* функцый з’яўляецца ўмоўным, бо імёны персанажаў гістарычнай прозы найчасцей выконваюць некалькі розных функцый адначасова.

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 65 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

6 Курсавыя працы па літаратурна-мастацкай анамастыцы: тэматыка, бібліяграфія, метадычныя парады

6.1 Нацыянальна-культурная адметнасць антрапанімікону кнігі ўспамінаў Уладзіміра Калесніка “Доўг памяці”

Узнікаючы праблемы сэнсу жыцця, прызначэння чалавека на зямлі, вечнай памяці пра тых, хто не вярнуўся з вайны, У. Калеснік у кнізе ўспамінаў можна, праўдзіва, шчыра, пранікліва ўваскрашае постаці родных і блізкіх людзей ва ўсім іх чалавечым багацці. Ствараючы вобразы тых, памяць пра каго жыве ў сэрцы, пісьменнік ярка раскрывае эмацыйна-экспрэсіўныя ўласцівасці, прагматычны патэнцыял, нацыянальна-культурную інфармацыю антрапанімаў.

Мэта даследавання – выявіць спецыфіку функцыянавання антрапанімаў у кнізе ўспамінаў “Доўг памяці” і прааналізаваць нацыянальна-культурную адметнасць імёнаў у іх сувязях і адносінах з сацыяльна-гістарычнымі зменамі ў беларускім грамадстве ХХ стагоддзя.

Для рэалізацыі мэты патрэбна вырашыць наступныя задачы:

- выявіць антрапанімічныя адзінкі ў мове кнігі ўспамінаў “Доўг памяці”;
- сістэматызаваць паэтонімы ў залежнасці ад іх паходжання, функцыянальнай значнасці і ўнутранай формы;
- выявіць нацыянальна-культурныя асаблівасці адлюстраваных у творы антрапанімічных формаў, прынятых у беларускім лінгвакультурным асяроддзі ХХ стагоддзя;
- акрэсліць функцыі антрапанімічных адзінак у творы.

Праца складаецца з “Уводзінаў”, трох раздзелаў, “Заклучэння” і “Спіса выкарыстаных крыніц”.

Ва ўводзінах абгрунтоўваецца актуальнасць працы, яе прадмет і аб’ект, ставяцца мэты і задачы, указваюцца метады даследавання. Характарызуюцца адметныя асаблівасці творчасці У. Калесніка – вучонага-літаратуразнаўцы, філосафа, пісьменніка. Прыводзіцца агляд мовазнаўчых і літаратуразнаўчых прац па тэме даследавання.

У першым раздзеле “Уласнае імя ў мастацкай літаратуры” разглядаецца спецыфіка функцыянавання антрапанімаў у мастацкіх творах, прасочваецца залежнасць выбару і ўжывання паэтонімаў ад жанру і тэмы твора. Выдзяляюцца самыя яркія асаблівасці жанру аўтабіяграфічнай прозы з пункту гледжання ўжывання антрапанімічнай намінацыі і яе варыянтаў з праекцыяй на творчасць вучонага, пісьменніка, філосафа Уладзіміра Калесніка.

У другім раздзеле “Нацыянальна-культурныя асаблівасці і мастацка-эстэтычная роля антрапанімаў у кнізе “Доўг памяці” Уладзіміра Калесніка” патрэбна акрэсліць дыяпазон фармальнага і

*Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі*

Пачатак

Змест

Старонка 66 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

сэнсавага вар’іравання ўласных асабовых імён. Трэба адзначыць, што вучоны-філолаг У. Калеснік часта каментуе сэнсавую нагрузку і прагматычную значнасць шматстайных формаў антрапонімаў, якія не толькі дыферэнцыруюць розных носьбітаў аднаго імені, але і з’яўляюцца паказчыкам статусу асобы ў грамадстве, выражаюць ацэнку чалавека іншымі людзьмі, напр.: “*Наогул у Сіняўцы была традыцыя здрабняць і распадабняць імёны, каб яны маглі замяніць і прозвішчы, якія з-за эканоміі слоў неахвотна ўжывалі. Распадабнёныя імёны выяўлялі яшчэ індывідуальныя характары ўладальнікаў, напрыклад, самае пашыранае імя Іван у нашай вёсцы мела такі веер мадыфікацый: **Іван** – гэта нехта салідны, **Іванко** – так сабе, **Іваначко** – благоўце ці блазан, але **Ян**, **Янко**, **Ясько**, **Ясенько** – ішлі на поўным сур’ёзе. Біблейскае імя Іосіф мела такія варыянты: **Ёсін**, **Язэп**, **Язэбка**, **Джэп**, **Язэбачко**, **Юзік**, **Юзічак**, а **Пётр** – **Пятрук**, **Пецер**, **Петрык**, **Пятро**. Калі такіх варыянтаў на ўсіх **Іванаў**, **Язэпаў** ці **Пятроў** не хапала, то дазвалялася ўзмацняць імя родавымі мянушкамі і атрымлівалася **Пецер Тарэсін**, **Пецер Хвелеў**, **Пецер Базёнаў**”. У раздзеле аналізуецца канфесійная дыферэнцыяцыя імёнаў і іх формаў. Разглядаецца адметнасць функцыянаванняў разнастайных формаў онімаў як этыкетных знакаў, што функцыянавалі ў розныя часы айчыннай гісторыі.*

У раздзеле неабходна ахарактарызаваць прозвішчы герояў твора, разгледзець паходжанне гэтага разраду антрапонімаў: прааналізаваць прозвішчы, утвораныя ад кананічных імёнаў і ад язычніцкіх празванняў-мянушак. Неабходна адзначыць, што, прыгадваючы прозвішчы сваіх продкаў і землякоў, пісьменнік-філолаг нярэдка разважае пра паходжанне антрапоніма, напр.: “*Маці мая мела прозвішча **Балабановіч**. Яно было настолькі распаўсюджана ў вёсцы, што я ў дзіцячым узросце успрыняў яго як прэстыжнае і пазней доўга, ледзь не да апошніх курсаў педінстытута, не ўлоўліваў у гэтым прозвішчы татаршчыны ў квадраце: **бала-бан**, **бала-бан**... У беларускай мове **балабонь**, што азначае павярхоўнага безадказнага гаваруна. Можна таму, што носьбіты гэтага прозвішча былі ў вёсцы людзьмі паважанымі, статэчнымі гаспадарамі, мне і ў галаву не магло прыйсці, што лінгвістычная этымалогія прозвішча маёй маці выглядае так непрыглядна”. Трэба акцэнтаваць увагу на тым, што дасведчаны філолаг і назіральны чалавек, Калеснік часам заўважае адпаведнасць сэнсавай нагрузкі прозвішча і рыс знешнасці чалавека, напр.: “*Прафесар **Крук** быў самым блізкім чалавекам сярод педагогаў гімназіі. **Крук** па-беларуску – груган. Знешнасцю прафесар нечым **нагадваў гэтую пташу**: быў чарнявы, з птушыным сушашчавым тварам і вострым прыгнутым носам. Абрыв твару ў яго быў авальны, таму не кідалася ў вочы нічога драпежнага. Чорныя маленькія вусікі рабілі яго зусім свойскім прыстойным панам”*.*

Важны матэрыял для даследавання – імёны і прозвішчы палітыкаў (***Пілсудскага**, **Варашылава**, **Гітлера**, **Мусаліні**, **Сталіна**, **Леніна***), ваеначальнікаў (***Будзёнага**, **Калчака**, **Чапаева***), рэлігійных дзеячаў (***Гапона***), мастакоў (***Сальвадора Далі**, **Гагена**, **Карла Мая**, **Клода***

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 67 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

Манэ, Рушчыца, Хэлмоньскага, Фалата, Вычулкоўскага, Артура Гротгера), вучоных (Фрэйда, Маркса, Ніцшэ, Паўлава), пісьменнікаў (Броўкі, Глебкі, Танка, Маякоўскага, Радзевіч, Коласа, Купалы). Рэальныя дзеячы мінуўшчыны – гэта гістарычны “фон” мастацкага палатна. Выкарыстанне гэтых імёнаў – сведчанне высокага культурнага ўзроўню і энцыклапедычных ведаў аўтара кнігі.

У раздзеле даследуюцца актыўна ўжывальныя ў асяроддзі землякоў У. Калесніка мянушкі. Выдзяляюцца і аналізуюцца *калектыўна-тэрытарыяльныя і сямейна-родавыя празванні*. Неабходна адзначыць, што пісьменнік-філолаг не проста ўжывае такія найменні, а задумваецца над іх матывацыяй, напр.: “*Бацькаў род называлі **Вазёнавымі**, а хто быў той родапачынальнік **Вазён** – адказаць не мог ніхто ні ў сям’і, ні ў вёсцы. Ніколі не чуў я расказу пра яго жыццё, і сёння, ведаючы прафесійна лінгвістыку, магу толькі здагадацца, што зыходнае было **Васіль**, вымаўлялася на ўніяцкі лад **Вазыль**, а памяншальна-ласкальная форма **База**, сын таго **Базы**, таксама **Васіль**, пры памяншэнні называўся ўжо **Вазёнам**. . . Матчын род называлі **Хвелевымі**, а хто быў той **Хвель** – таксама ні сямейнікі, ні вяскоўцы не ведалі. Не ведалі нават імя, ад якога некалі ўтварылася родавая мянушка, на маёй памяці такіх імён у вёсцы ўжо не было. **Фелікс** – імя каталіцкае ці ўніяцкае, а Сіняўская Слабада ўжо на памяці дзядоў была ўся праваслаўная. Праваслаўны быў і мой дзед па маці Ясь Балабановіч, у якога родавай мянушкай служыла імя нейкага продка **Хвеля**”*. Выдзяляюцца і характарызуюцца тэматычныя групы мянушак: 1) празванні-характарыстыкі знешнасці: *Глінамес, Куліж, Пушкін*; 2) характарыстыкі маральных якасцяў носьбіта: *Казак, Д’ябляк*; 3) празванні, якія ўтрымліваюць інфармацыю пра факты біяграфіі чалавека: *Амерыканец*; 4) мянушкі, якія ўтрымліваюць звесткі пра род заняткаў, прафесію персанажаў: *Художнік, Мікстура, Цымісхія, Пэтала-конская смерць, Дух пушчы*. Разглядаючы мянушкі, варта асэнсаваць нацыянальна-культурную адметнасць гэтага разраду антрапонімаў, якая праяўляецца ў сэнсавай нагрузцы характарыстычных найменняў, у адлюстраваных у мянушках этычных і эстэтычных нормах.

У трэцім раздзеле “Функцыі антрапонімаў у кнізе ўспамінаў У. Калесніка “Доўг памяці” разглядаюцца *характарыстычны, ідэалагічны, сацыяльны, стылістычны, культурна-гістарычны* складнікі паэтыкаанамастычнай функцыі онімаў у кантэксце твора беларускага пісьменніка і вучонага.

У заключэнні працы робяцца вывады пра вызначальныя рысы антрапанімікону аўтабіяграфічнай прозы Уладзіміра Калесніка: выкарыстанне імёнаў рэальных асобаў (родных, блізкіх людзей), шырокае ўжыванне імёнаў гістарычных дзеячаў, якія фарміруюць фон мастацкага палатна, адпаведнасць сэнсавай нагрузкі і формы найменняў герояў словаўтваральным тыпам і мадэлям беларускага антрапанімікону ХХ стагоддзя. Акцэнтуюцца ўвага на каментарых пісьменніка-філолага,

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 68 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

які дае ўдумлівае тлумачэнне паходжання, этымалагічнага значэння, сэнсавай нагрузкі прозвішчаў, мянушак, асабовых імёнаў і іх шматлікіх формаў, ужытых у розных сферах чалавечага жыцця.

Літаратура

1. Калеснік, У. Доўг памяці / У. Калеснік. – Брэст : ААТ “Брэсцкая друкарня”, 2005. – 548 с.
2. Басава, Г.І. Антрапонімы і іх нацыянальна-культурныя асаблівасці ў беларускай, рускай і нямецкай мовах / Г.І. Басава // Надзённыя праблемы лексікалогіі і анамастыкі : зб. навук. арт. / М-ва адукац. Рэсп. Беларусь, Мазырскі дзярж. ун-т ; адк. рэд. А.В. Солахаў, В.В. Шур. – Мазыр, 2006. – 145–147.
3. Беларуская антрапаніміка : вучэб. дапам. / Г.М. Мезенка (наук. рэд.) [і інш.]. – Віцебск : УА “ВДУ імя П.М. Машэрава”, 2009. – 254 с.
4. Бірыла, М.В. Беларуская антрапанімія : Прозвішчы, утвораныя ад апелятыўнай лексікі / М.В. Бірыла. – Мінск : Навука і тэхніка, 1969. – 508 с.
5. Бут-Гусаім, С.Ф. Маўленчы этыкет і прагматычная роля ўласных асабовых імёнаў у беларускай мове / С.Ф. Бут-Гусаім // Гісторыка-тэарэтычныя актуаліі сучаснай філалогіі : матэрыялы рэсп. навук.-практ. канф., прысвеч. 70-годдзю з дня нараджэння вучонага-літаратуразнаўцы, педагога, прафесара А.А. Майсейчыка, Брэст, 3 лістапада 2006 г. / УА “Брэсцкі дзярж. ун-т імя А.С. Пушкіна”. Кафедра беларускага літаратуразнаўства. Івацэвіцкі раённы выканаўчы камітэт ; рэдкал. : Л. В. Леванцэвіч [і інш.] ; пад агульн. рэд. З. П. Мельнікавай. – Брэст : Альтэрнатыва, 2008. – С. 163-166.
6. Бут-Гусаім, С.Ф. Прагматычная значнасць уласных асабовых імёнаў у кнізе ўспамінаў Уладзіміра Калесніка “Доўг памяці” / С.Ф. Бут-Гусаім // История в зеркале литературы: исторический роман Ю. Крашевского в контексте европейской истории и литературы (к 200-летию со дня рождения) : сб. материалов Международного научно-практического семинара преподавателей и студентов, Брест, 23-24 ноября 2012 года / Брест. гос. ун-т имени А.С. Пушкина; редкол. : Л.М. Садко, И.А. Ворон, Л.Н. Грицук. – Брест : БрГУ, 2013. – 82 с.
7. Зубкова, Л.И. Русское имя II половины XX века в лингвокультурологическом аспекте : автореф. дис. ... докт. филолог. наук : 10. 02. 02 / Л.И. Зубкова ; Воронежский гос. ун-т. – Воронеж, 2009. – 40 с.

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 69 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

8. Зуева, І.М. Антрапонім у сацыяльна-культурным кантэксце мастацкага твора (на матэрыяле творчасці У. Караткевіча) / І.М. Зуева // Русский язык в изменяющемся мире : материалы Междунар. науч. конф. , Минск, 30-31 марта 1999 г. / Белорус. гос. ун-т ; редкол. П.П. Шуба [и др.]. – Минск, 2000. – С. 70-73.
9. Карніеўская, Т.А. Імя як соцыякультурны сімвал / Т.А. Карніеўская // Актуальные вопросы славянской ономастики : материалы Междунар. науч. конф., Гомель, 21-22 ноября 2002 г. / М-во обр-ния Республики Беларусь, Гомельский гос. ун-т ; редкол. : Р.М. Козлова [и др.]. – Гомель, 2002. – С. 107–111.
10. Карпенко, М.В. Функции литературной антропониимии / М.В. Карпенко // Русская антропониимика. – Одесса : Одесский гос. ун-т, 1970. – С. 14–40.
11. Лобань, Н.П. “Лёсу кірунак, долі выснова” : Уласнае імя ў мастацкім тэксце / Н.П. Лобань // Роднае слова. – 2001. – № 12. – С. 38–41.
12. Лобань, Н.П. “Які Рыгорка, такая пра яго й гаворка” : Мянюшка як сродак выражэння ацэнкі і характарыстыкі літаратурнага персанажа / Н.П. Лобань // Роднае слова. – 1999. – № 7. – С. 61–67.
13. Папко, К. Аб сабе і аб жыцці: “Гісторыя духу” Мікалая Бярдзьева і “Вопыт душы” Уладзіміра Калесніка (паводле аўтабіяграфічных кніг М. Бярдзьева “Самапазнанне” і У. Калесніка “Доўг памяці”) / К. Папко. – Польшча. – 2013. – № 4. – С. 111–115.
14. Папко, К.А. Далучэнне да вечнасці: ідэя самапазнання ў кнізе У. Калесніка “Доўг памяці” / К.А. Папко // Актуальныя праблемы сучаснага літаратурнага працэсу : зб. матэр. рэсп. навук-практ. канф., Брэст, 21 лютага 2012 года / Брэсцкі дзярж. ун-т імя А.С. Пушкіна ; рэдкал.: З.П. Мельнікава [і інш.]. – Брэст, 2013. – С.141–147.
15. Пасланец Праметэя : кніга пра Уладзіміра Калесніка / рэдкал.: Г.М. Праневіч (гал. рэд.) [і інш.]. – Брэст : БрДУ, 2007. – 387с.
16. Петрачкова, И.М. Значимость имени собственного в художественном тексте (на материале современной русской прозы) : автореф. дис. . . . канд. филолог. наук : 10. 02. 02 / И.М. Петрачкова ; Бел. гос. ун-т. – Минск, 2003. – 21 с.
17. Рогалев, А.Ф. Имя и образ : Художественная функция имён собственных в литературных произведениях и сказках / А.Ф. Рогалев. – Гомель : Барк, 2007. – 224 с.

*Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі*

Пачатак

Змест

Старонка 70 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

18. Семянькова, Г.К. Неафіцыйнае імянаванне жыхароў Віцебшчыны і светапогляд беларусаў / Г.К. Семянькова // *Веснік Віцебскага дзяржаўнага ўніверсітэта*. – 2002. – № 2. – С. 89–94.
19. Семянькова, Г.К. Уласнае імя як паказчык нацыянальнай, сацыяльнай і культурнай характарыстыкі носьбіта / Г.К. Семянькова // *Надзённыя праблемы лексікалогіі і анамастыкі славянскіх моў : матэр. II Міжнар. навук. канф., Мазыр, 22-23 красавіка 2010 г. / Мазырскі дзярж. пед. ун-т ; рэдкал.: В.В. Шур [і інш.]. – Мазыр, 2010. – С. 213–215.*
20. Скребнёва, Т.В. Именник жителей Витебщины 2-й половины XIX века в контексте истории и культуры / Т.В. Скребнёва // *Нацыянальна-культурны кампанент у дыялектнай і літаратурнай мове : матэрыялы Рэсп. навук.-практ. канф., Брэст, 18-19 кастр. 2012 г. / М-ва адукацыі Рэсп. Беларусь, Брэст. дзярж. ун-т імя А.С. Пушкіна ; рэдкал. : М.І. Новік [і інш.]. – Брэст : Альтернатыва, 2013. – С. 202–208.*
21. Станкевіч, Я. Асабовыя назовы па бацьку ў беларусаў / Я. Станкевіч // *Язык і языказнаўства*. – 2-е выд. – Вільня : Інстытут беларусістыкі, 2007. – С. 530–533.
22. Старавойтава, Н.П. Гісторыя і сучаснасць беларускага слоўнага этыкету / Н.П. Старавойтава. // *Роднае слова*. – 2006. – № 6. – С. 39–42.
23. Суперанская, А.В. Языковые и неязыковые ассоциации собственных имён / А.В. Суперанская // *Антропонимика : сб. ст. / Под ред. В.А. Никонова и А.В. Суперанской*. – М. : Наука, 1970. – С. 7–17.
24. Шумская, І.А. Антрапонімы, якія характарызуюць знешні выгляд чалавека (на матэрыяле гаворак Брэстчыны) / І.А. Шумская // *Словообразование и номинативная деривация в славянских языках : тезисы докладов III респ. конф., Гродно, 5-6 октября 1989 г. : в 2 ч. / редкол.: В.М. Никитевич и [др.]. – Гродно : Гродненский гос. ун-т, 1989. – Ч. 2. – С. 189–191*
25. Шумская, І.А. Эмацыянальна-ацэначныя формы мужчынскіх асабовых імён Брэстчыны / І.А. Шумская // *Весті Акад. навук БССР. Сер. грамадскіх навук*. – 1983. – № 1. – С. 102–109.
26. Шур, В. Гаваркія онімы ў творах беларускай мастацкай літаратуры (на прыкладах з твораў Якуба Коласа) / В.В. Шур // *Веснік Мазырскага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта. Філалогія*. – 2002. – № 7. – С. 76–81.

*Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі*

Пачатак

Змест

Старонка 71 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

6.2 Антрапанімікон рамана Уладзіміра Гніламёдава “Уліс з Прускі”

Творча аналізуючы вечныя праблемы сэнсу жыцця, прызначэння чалавека на зямлі, неабходна насі захоўваць традыцыі продкаў, Уладзімір Гніламёдаў апавядае пра гісторыю свайго роду ў трылогіі “Сямейная хроніка ў стылі барока”. Сюжэтную аснову твора складаюць жыццёвыя перыпетыі Лявонція Міхайлавіча Сцепанюка, дзеда аўтара. Падзеі ў першай частцы трылогіі – рамана “Уліс з Прускі” – разгортваюцца ў вёсцы Пруска, што на Камянеччыне, і ў суседніх паселішчах: Трасцяніца, Свяшчова, Бучамле і інш. Галоўны герой – вясковы хлопец Лявон Кужаль – сталее, едзе на заробкі ў Амерыку і вяртаецца на радзіму, каб стаць апорай сям’і, знайсці каханне і асэнсаваць сваё прызначэнне на зямлі. Уваскрашаючы постаці продкаў, пісьменнік умела выкарыстоўвае характарыстычныя, эмацыйна-ацэнныя ўласцівасці і нацыянальна-культурную інфармацыю ўласных імёнаў. Мэта працы – вызначыць спецыфіку ўжывання антрапанімаў у рамана Уладзіміра Гніламёдава, выявіць сэнсавую нагрузку паэтонімаў і іх ролю ў стварэнні вобразаў і прасторава-часавых адносінаў мастацкага твора. Для рэалізацыі пастаўленай мэты патрэбна вырашыць наступныя задачы:

- выявіць антрапанімы ў мастацкім творы У. Гніламёдава;
- даследаваць антрапанімічныя адзінкі з лінгвістычных і гісторыка-культуралагічных пазіцый;
- вызначыць функцыі антрапанімічных адзінак у рамана;
- выявіць ролю ўласных імёнаў у выражэнні аўтарскай пазіцыі і ацэнкі.

Праца складаецца з “Уводзінаў”, двух раздзелаў, “Заклучэння” і “Спіса выкарыстаных крыніц”.

Ва “Уводзінах” даецца агульная характарыстыка паэтычнай анамастыкі як навуковай дысцыпліны, падкрэсліваецца важнасць вывучэння паэтонімаў для больш поўнага разумення мастацкага тэксту. Акрэсліваецца актуальнасць курсавой працы, прадмет і аб’ект даследавання, ставяцца мэты і задачы, вызначаюцца метады даследавання. Патрэбна акрэсліць адметныя асаблівасці творчасці У. Гніламёдава – навукоўцы і пісьменніка. Неабходна правесці агляд навуковых прац лінгвістаў і літаратуразнаўцаў па тэме даследавання.

У першым раздзеле “Прагматычныя ўласцівасці і мастацкая роля антрапанімаў у рамана У. Гніламёдава “Уліс з Прускі” неабходна даследаваць уласныя асабовыя імёны, прозвішчы, мянушкі, якія з’яўляюцца адлюстраваннем нацыянальна-культурных асаблівасцяў беларускага іменаслову пачатку XX стагоддзя.

Трэба вывучыць паходжанне і сэнсавую нагрузку ўласных асабовых імёнаў. Патрэбна акрэсліць словаўтваральную структуру, сэнс і паказаць шматзначнасць эмацыйна-ацэнных формаў

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 72 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

антрапонімаў. Неабходна разглядзець паслядоўнае ўжыванне розных варыянтаў іменаў герояў, што сведчыць пра змену сацыяльнага статусу чалавека. Напрыклад, чытаючы раман, мы назіраем за лёсам прускаўскага хлопца **Лявона** Кужаля ад часоў дзяцінства і юнацтва, калі “ён быў не **Лявонам**, а **Лявонкам** – падлеткам, што надаўна скончыў вясковую школу”. Змена формаў іменавання героя (**Лявонка** ў маленстве, **Леан** на службе ў пана, **Лявонцій** падчас разбіральніцтва за распаўсюджванне падрыўной літаратуры ў расейскім судзе, містар **Леан** падчас вандравання па Амерыцы і ўрэшце – хлопец **Лявон**, які вярнуўся з чужыны дарослым моцным мужчынам) сведчыць пра ўзмужненне чалавека, які перажывае цяжкія жыццёвыя выпрабаванні і становіцца апрай сям’і.

Аналізуецца нацыянальная спецыфіка імёнаў – этыкетных знакаў, канфесійная дыферэнцыяцыя імёнаў.

Асаблівую ўвагу неабходна звярнуць на выкарыстанне прэцэдэнтных онімаў у рамане. Вучоны і пісьменнік-энцыклапедыст, У. Гніламёдаў часта асэнсоўвае і ацэньвае асобы і падзеі праз прызму супастаўлення з персаналіямі сусветнай гісторыі і культуры. Напрыклад, прэцэдэнтнае імя царавандроўніка **Уліса** ляжыць у аснове характарыстыкі палескага хлопца, які ў пошуках дабрабыту, шчасця адпльвае ў Амерыку і, прайшоўшы на чужыне выпрабаванні беспрацоўем, пагрозай смерці, каханнем жанчын, якія так і не сталі роднымі, вяртаецца ў родную Пруску. Як гамераўскі **Уліс**, Лявон пасля доўгіх гадоў вандровак прыходзіць да разумення, што цэнтрам сусвету з’яўляюцца для чалавека радзіма, дом і сям’я. Толькі тут можна знайсці шчасце і гармонію.

У працы разглядаецца паходжанне прозвішчаў герояў рамана. Аналізуецца патранімічныя і непатранімічныя прозвішчы персанажаў. Неабходна звярнуць увагу, што часам пісьменнік, расказваючы пра гісторыю пэўнай сям’і, прыгадвае звесткі пра паходжанне прозвішча. Праўда, звесткі гэтыя, напэўна, належаць да разрады так званай народнай этымалогіі, напр.: “Прозвішча **Аўтуха** было **Пыр**. Казалі, што яго дзеда звалі **Упыр**, але першая літара па часе адвалілася і стала **Пыр**”. Патрэбна разглядзець гаваркія прозвішчы герояў, якія не толькі называюць, але і характарызуюць і ацэньваюць персанажаў. Унутраная форма такіх паэтонімаў раскрываецца праз апісанне ўчынкаў герояў, характарыстыку іх маральных якасцяў і інш. Напрыклад, у прозвішчы персанажаў рамана **Хлябічай** – указанне на **расхлябанасць** – **нявытрыманасць**, **разбэшчанасць**. Лоўчы і ляснік паноў Падгурскіх Дармідонт **Хлябіч** карыстаецца сваёй пасадай для паляпшэння ўласнага дабрабыту, бессаромна падманваючы гаспадароў і сялян. Не грэбуе ён і шлюбам з былой панскай каханкай-пакаёўкай. Сын Дармідонта – **Трахімка** – з маладосці набыў у Прусцы рэпутацыю разбэшчанага хлопца, аматара любоўных прыгод. Так, малады **Хлябіч** уступае ў сувязь з мачахай Аленай, а потым адбівае чужую нявесту.

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 73 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

У раздзеле разглядаецца функцыянаванне ў рамане ацэначна-характарыстычных найменняў – мянушак, якія паказваюць на сваяцкія адносіны паміж людзьмі, а таксама характарызуюць асоб паводле розных якасцяў і выражаюць іх ацэнку – станоўчую ці адмоўную. Трэба адзначыць, што найважнейшым сродкам перадачы вясковага каларыту з’яўляюцца *сямейна-родавыя мянушкі*: матронімы (*Ганна Васілішчына*), патронімы (*Оргій Маркаў*), андронімы (*Васіліха, Хомчыха*). Неабходна акрэсліць тэматычныя групы індывідуальных мянушак: онімы–“замалёўкі” знешнасці (*Бочка*), празванні-характарыстыкі абставінаў нараджэння і фактаў біяграфіі (*Знайда, Марыканец*), *дэлакутывы* – адфразавыя ўтварэнні, якія характарызуюць маўленне носьбітаў, напр.: “*Гамон кожнага году ніяк не мог дачакацца вясны (сям’я галадала) і нецярпліва прыспешвай час: “Ой, лодкове, калі ж той май прыйдзе?”. За гэта атрымай мянушку – Май. Але, калі называлі Маём, крыўдзіўся*”. Трэба адзначыць, што мянушкі, якія характарызуюць разнастайныя якасці персанажаў, могуць утвараць сінанімічныя рады, паказваючы герояў з розных бакоў: “*Марка Замалільны (ён сапраўды жыў на хутары за могліцамі), які аднойчы, матлянуўшы падолам сваёй палатнянай сарочкі, вырвай з хаты Масея Галёнкі бервяно і разagnaў ім п’яных, калі тыя ўсчалі паміж сабой бойку. Назаўтра, праўда, Марка падняў хату за вугал і ўставіў бервяно на месца, але падагнаць яго як трэба усё ж не здолеў, і яно крыху выпірала ўбок. Пасля гэтага Масея і празвалі Касабокім, сапраўднае прозвішча яго было Галёнка*”. Неабходна разгледзець характар ацэнкі (станоўчая ці адмоўная) і спектр эмоцый, выражаных мянушкамі.

У другім раздзеле “Функцыі антрапонімаў у рамане У. Гніламёдава “Уліс з Прускі” разглядаюцца *ідэйны (ідэалагічны), культурна-гістарычны, характарыстычны, ідэалагічны, сацыяльны, стылістычны* складнікі паэтыкаанамастычнай функцыі онімаў у кантэксце твора беларускага пісьменніка і вучонага-філолага.

У заключэнні патрэбна зрабіць вывад пра галоўныя рысы антрапанімікону рамана Уладзіміра Гніламёдава: выкарыстанне імёнаў рэальных асобаў (продкаў, землякоў), а таксама адпаведнасць формаў іменавання герояў асаблівасцям антрапанімікону Палесся першай паловы ХХ стагоддзя. Варта адзначыць, што нацыянальна-культурная адметнасць антрапонімаў праяўляецца на словаўтваральным, стылістычным і прагматычным узроўнях і падтрымліваецца прэцэдэнтнымі імёнамі сусветнай культуры.

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 74 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

Літаратура

1. Гніламёдаў, У.В. Уліс з Прускі : раман / У.В. Гніламёдаў. – Мінск : Маст. літ., 2006. – 382 с.
2. Беларуская антрапаніміка : вучэб. дапам. / Г.М. Мезенка (наук. рэд.) [і інш.]. – Віцебск : УА “ВДУ імя П.М. Машэрава”, 2009. – 254 с.
3. Бешкарева, О. Особенности прагматического компонента лексического значения в структуре личного имени: этносемантический и социальный компоненты / О. Бешкарева // Национально-культурный компонент в тексте и языке : материалы II Междунар. научн. конф., Минск, 7-9 апреля 1999 г. / Белорус. гос. ун-т ; редкол.: С.М. Прохорова [и др.]. – Минск, 1999. – С. 9–13.
4. Бірыла, М.В. Беларуская антрапанімія : Прозвішчы, утвораныя ад апелятыўнай лексікі / М.В. Бірыла. – Мінск : Навука і тэхніка, 1969. – 508 с.
5. Бут-Гусаім, С. Ф. Варыятыўнасць і прагматычная роля ўласнага асабовага імя ў мастацкім тэксе / С. Ф. Бут-Гусаім // Руска-беларускае літаратурнае ўзаемадзеянне: гісторыя, сучасны стан, пераспектывы : матэрыялы Міжнар. навук. канф., Брэст, 8–19 снежня 2003 г. / М-ва адукацыі Рэсп. Беларусь, Брэсцкі дзярж. ун-т ; пад агул. рэд. М.І. Мішчанчука: у 2 ч. – Брэст, 2004. – Ч. 1. – С. 38–42.
6. Бут-Гусаім, С.Ф. Мянупкі як ацэначна-характарыстычны сродак у прозе берасцейскіх пісьменнікаў / С.Ф. Бут-Гусаім // Славянские языки : системно-описательный и социокультурный аспекты исследования : материалы V Междунар. науч.-метод. конф.: Брест, 24-25 ноября 2011 : в 2 ч. / М-во абр-ния Респ. Беларусь, Брестск. гос. ун-т имени А.С. Пушкина, каф. общ. и рус. языкознания ; редкол.: О.Б. Переход [и др.]. – Брест : Альтернатива, 2012. – Ч.2. – С. 110-113.
7. Бут-Гусаім, С.Ф. Нацыянальна-культурная адметнасць антрапанімікону рамана У.Гніламёдава “Вяртанне” / С.Ф. Бут-Гусаім // Русская литература и методика её преподавания в современном поликультурном пространстве: автор, жанр, стиль: сб. материалов научн.-практ. канф., Брест, 4-5 октября 2012 г. / БрГУ имени А.С. Пушкина; под общ. ред. Т.В. Сенькевич. – Брест : БрГУ, 2012. – Ч.1. – С. 16–21.
8. Бут-Гусаім, С.Ф. Уласныя асабовыя імёны ў кантэксце рамана Уладзіміра Гніламёдава “Уліс з Прускі” / С.Ф. Бут-Гусаім // Нацыянальна-культурны кампанент у дыялектнай і літаратурнай мове : матэрыялы Рэсп. навук.-практ. канф., Брэст, 18-19 кастр. 2012 г. / М-ва аду-

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 75 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

кацыі Рэсп. Беларусь, Брэст, дзярж. ун-т імя А.С. Пушкіна ; рэдкал. : М.І. Новік [і інш.]. – Брэст : Альтернатыва, 2013. – С. 21-24.

9. Зубкова, Л.И. Имена в “деревенской прозе” второй половины XX века / Л.И. Зубкова // Русская речь. – 2009. – № 2. – С.98–100.
10. Личные имена в прошлом, настоящем и будущем : проблемы антропонимики : сб. ст. / АН СССР, Институт этнографии имени Н.Н. Миклухо-Маклая ; отв. ред. В.А. Никонов. – М. : Наука, 1970. 343 с.
11. Лобань, Н.П. “Лёсу кірунак, долі выснова” : Уласнае імя ў мастацкім тэксе / Н.П. Лобань // Роднае слова. – 2001. – № 12. – С. 38-41.
12. Магазаник, Э.Б. Ономапэтика, или “говорящие имена” в литературе / Э.Б. Магазаник. – Ташкент : Фан, 1978. – 148 с.
13. Мезенка, Г.М. Беларуская анамастыка : навуч. дапам. для студ. ун-таў / Г.М. Мезенка. – Мінск : Выш. школа, 1997. – 119 с.
14. Мельников, В. Что означает ваше имя? Имена и именины / В. Мельников. – Новосибирск, 2013. – 80 с.
15. Михайлов, В.Н. О специфике литературной ономастики // В.Н. Михайлов // Вопросы стилистики. Стилистика художественной речи : Межвуз. науч. сб. Вып.22. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1988. – С. 3–19.
16. Петрачкова, И.М. Специфика собственных имён в «деревенской прозе» Василия Белова / И.М. Петрачкова // Вес. Беларус. дзярж. ун-та. Сер 4. Філалогія. Журналістыка. Педагагіка. – 2002. – № 1. – С. 84–90.
17. Піваварчык, Т. “Братка беларус. . .” : Роднай мовы чулыя і ветлівыя словы / Т. Піваварчык // Роднае слова. – 2001. – № 7. – С. 39-42.
18. Рогалев, А.Ф. Ономастика художественных произведений : пособие / А.Ф. Рогалев. – Гомель : Изд-во ГГУ, 2003. – 194 с.
19. Струкаў, В.В. Прозвішчы-характарыстыкі ў беларускай мастацкай літаратуры / В.В. Струкаў // Весці Гомельскага дзярж. ун-та. Беларуская мова. – 2000. – № 2. – С.90–93.
20. Сусллова, А.В. Фамилии литературных героев / А.В. Сусллова, А.В. Суперанская // Современные русские фамилии – М. : Наука, 1981. – С. 129–134.

*Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі*

Пачатак

Змест

Старонка 76 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

21. Уладзімір Гніламедаў // Літаратурная карта Берасцейшчыны / Укл. А. Крэйдзіч. – Брэст : ААТ “Брэсцкая друкарня”, 2008. – С. 300–303.
22. Фоякова, О.И. Имя собственное в художественном тексте / О.И. Фоякова. – Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1990. – 104 с.
23. Формановская, Н.И. Коммуникативно-прагматические аспекты единиц общения / Н.И. Формановская. – М. : Наука, 1998. – 290 с.
24. Шур, В.В. Беларускія ўласныя імёны : Беларуская антрапаніміка і тапаніміка : дапам. для настаўнікаў / В.В. Шур. – Мінск : Маст. літ., 1998. – 239 с.
25. Шур, В. Асаблівасці анамастыкону твораў І. Навуменкі / В. Шур // Рэгіянальнае, нацыянальнае і агульнаадукацыйнае ў славянскіх літаратурах : матэрыялы Міжнар. навук. чытанняў да 80-годдзя з дня нараджэння І. Навуменкі, Гомель, 7-8 кастрычніка 2010 г. / Гомельскі дзярж. ун-т рэдкал.: І.Ф. Штэйнер (адк. рэд.) [і інш.]. – Гомель, 2010. – С. 35–41.

*Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі*

Пачатак

Змест

Старонка 77 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

6.3 Антрапанімікон палесся ў рамане Георгія Марчука “Кветкі правінцы”

Давыд-Гарадок, Гарынь, столінскія вёскі і мястэчкі з іх адметнымі назвамі і людям сталі адвечнай крыніцай натхнення для Георгія Марчука. З маленькай радзімай пісьменніка-берасцейца аб’ядноўвае не толькі тое, што тут жывуць яго родныя, што тут магілы продкаў, але і асяроддзе, людзі, якія сфарміравалі чалавечы і мастацкі свет творцы. Раман “Кветкі правінцы” па праве можна лічыць самым спавядальна шчырым творам пісьменніка. Аўтар праўдзіва расказвае чытачу пра шлях свайго сталення – праз пакуты, праз страты блізкіх, праз глыбокі роздум над прызначэннем чалавека, праз пошукі адзінага і спрадвечнага закону людскога быцця. Творца піша гісторыю Палесся, у большасці персанажаў яго твора пазнаюцца землякі пісьменніка – людзі з багатым духоўным светам і марай пра спакойнае заможнае жыццё на сваёй зямлі. З’яўляючыся важным складнікам паэтыкі літаратурнага твора, антрапанімікон адлюстроўвае нацыянальны, этнаграфічны і гістарычны каларыт малой радзімы пісьменніка – Палесся.

Мэта працы – вызначыць спецыфіку антрапанімаў, ужытых у рамане Г. Марчука, выявіўшы іх лексіка-семантычныя асаблівасці, функцыі онімаў у тэксце, іх значэнне ў рэалізацыі творчай задумы аўтара, ролі ў стварэнні мастацкіх вобразаў.

Для дасягнення пастаўленай мэты неабходна вырашыць наступныя задачы:

- выбраць з тэксту рамана Г. Марчука ўсе антрапонімы, акрэсліўшы такім чынам антрапанімічную прастору яго твора;
- раскласіфікаваць паэтонімы рамана з пункту гледжання ступені іх семантычнай актыўнасці;
- ахарактарызаваць паходжанне і словаўтваральную структуру ўласных асабовых імёнаў, прозвішчаў, псеўданімаў, мянушак;
- вызначыць функцыі антрапанімічных адзінак у творы;
- разгледзець матывацыю пісьменніка пры выбары онімаў, выявіць адзначна-аўтарскую пазіцыю, закладзеную ў паэтонімы;
- прааналізаваць антрапонімы з пазіцый суаднесенасці іх з біяграфіяй пісьменніка.

Праца складаецца з “Уводзінаў”, чатырох раздзелаў, “Заклучэння” і “Спіса выкарыстаных крыніц”.

Ва “Уводзінах” вызначаецца актуальнасць і навізна даследавання, акрэсліваюцца яго прадмет і аб’ект, апісваюцца крыніцы і матэрыял, ставяцца мэты і задачы курсавой працы. Неабходна

*Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі*

Пачатак

Змест

Старонка 78 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

вызначыць адметныя асаблівасці творчасці берасцейскага пісьменніка. Патрэбна правесці агляд лінгвістычных і літаратуразнаўчых даследаванняў па тэме курсавой працы.

У першым раздзеле “Літаратурныя антрапонімы як кампаненты вобразнай тканіны мастацкіх твораў. Тыпы імён літаратурных герояў” даецца азначэнне паэтоніма, акрэсліваецца адметнасць зместавай прыроды і функцый уласных імёнаў у мастацкім тэксце. Разглядаецца распрацаваная А.Ф. Рогалевым і І. М. Петрачкавай класіфікацыя паэтонімаў з пункту гледжання ступені іх семантычнай актыўнасці.

У другім раздзеле “Уласныя асабовыя імёны ў рамане Г. Марчука” даследуецца паходжанне, этымалагічная семантыка, прагматычная роля імёнаў у кантэксце мастацкага твора. Увага звяртаецца на тое, што аўтабіяграфічны твор уяўляе сабой карціну жыцця, пабачаную праз прызму асабістага вопыту аўтара. Гэты вопыт накладвае адбітак на адносіны да жыцця, на характар успрымання свету. Уплываюць на светапогляд і на творчасць пісьменніка блізкія, родныя людзі. Імёны бацькоў і родных (маці **Марыі**, бабы **Насці**, дзеда **Цімоха**, прабабы **Таццяны**) згадваюцца ў рамане Г. Марчука. Этымалагічная семантыка імёнаў родных суадносіцца з сутнаснымі рысамі людзей – носьбітаў імёнаў. Напрыклад, значэнне грэчаскай асновы імені прабабы Г. Марчука **Таццяны** – “наладжвальніца, заснавальніца”. Менавіта **Таццяна** з’яўляецца заснавальніцай роду Марчукоў на зямлі: “Гэта яна прывезла з Пінска прыказчыка Міхайла, яна сваім розумам і наваротлівасцю паставіла яго на ногі <...>. Ніхто лепш за яе не пёк хлеб, боршч не варыў. Падрэзалі ёй зямлі. Зноў на ногі стала <...>. Ад яе, ад **Таццяны**, усе мы, святыя і грэшныя”. У раздзеле асэнсоўваюцца прагматычныя ўласцівасці шматстайных варыянтаў асабовых імёнаў, у якіх адлюстроўваюцца тонкія нюансы чалавечых адносінаў, статус носьбітаў найменняў у грамадстве, а таксама асаблівасці беларускага нацыянальнага характару. Асаблівая ўвага звяртаецца на народна-дыялектныя варыянты імёнаў (**Олена**, **Міхалко**, **Іванко**, **Прося**, **Халімон** і інш.), якія з’яўляюцца важным сродкам стварэння каларыту Палесся ў рамане.

У трэцім раздзеле “Прозвішчы ў рамане Г. Марчука” разглядаецца паходжанне, словаўтваральная структура і сэнсавая нагрузка прозвішчаў персанажаў твора. Адметнай рысай антрапанімікону аўтабіяграфічнай прозы з’яўляецца выкарыстанне рэальных прозвішчаў блізкіх пісьменніку людзей. Напрыклад, на старонках рамана “Кветкі правінцыі” можна знайсці аўтарскае тлумачэнне паходжання прозвішча сям’і дзеда пісьменніка – **Асколка**: “Нехта казаў мне, што продкі майго дзеда **Цімоха** вазілі разам з купцамі соль і хлеб. Мелі далёкіх сваякоў у Старым **Асколе** на Русі”.

У курсавой працы неабходна акрэсліць аўтарскія прыёмы раскрыцця “затушаванай”, “зацменнай” унутранай формы ўскоснагаваркіх прозвішчаў герояў. Гэта псіхалагічная характарыстыка персанажа, апісанне знешняга выгляду, учынкаў героя і інш. Кожнае з гаваркіх прозвішчаў трэба прааналізаваць з пацверджаннем прыкладамі, якімі могуць быць сказ, некалькі сказаў, мікратэкст.

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 79 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

Напрыклад, насычана семантычнымі нюансамі прозвішча **Бабёр**, якое належыць герою рамана “Кветкі правінцы”. У беларускай міфалогіі **бабёр** – жывёла, якая сімвалізуе багацце, дабрабыт. Вобраз працавітага, дбайнага гаспадара асацыятыўна звязваецца з вобразам звярка, асноўны інстынкт якога – будаваць, назапашваць. “*Прырода надзяліла **Бабра** шырокім розумам, хуткай кемлівацю і ўменнем прадбачыць заўтрашні дзень... Жыццёвы вопыт меў велізарны. Яшчэ ў маладыя гады пры Польшчы змяніў не адну прафесію. Бабёр умеў і мог даць талковую параду бондару, шаўцу, рымару, сталяру, пекару. Сам ён вэндзіў самыя смачныя каўбасы, разводзіў індыкоў і рабіў някислае яблычнае, вінаграднае, слівавае віно. У **Бабра** можна было купіць усё: іголку, брытву, лязо, цялё, індыка, скуры, хамуты, швейную машыну, лямпачкі і нават дровы. Ён быў на рэдкасць дбайны гаспадар. Усё збіраў на падворку: пасудзіну, матузкі, старую папругу, драцяныя кручкі ці вобад ад ровара”*. Часам, каб вызначыць матывацыю гаваркога прозвішча, неабходна прааналізаваць змест усяго твора. Так, прыкладам гаваркога оніма з’яўляецца прозвішча галоўнага героя рамана “Кветкі правінцы” **Доля**. У аснове прозвішча – назва аднаго з найстаражытнейшых уяўленняў-персаніфікацый, што міфалагічным спосабам тлумачыць прадвызначанасць чалавечага лёсу. Жыццё Адася Доля цяжкае, поўнае розных выпрабаванняў, перашкод, на шляху хлопца больш страт, слёз, нягод, чым радасці, смеху. Часам Адасю здавалася, што чалавек нічога не можа змяніць у сваім жыцці: “*Мо сапраўды я няўдачнік. Бывае такое... Воўк раскавай, не пад той зоркай народзішся і ўвесь час гібееш, пакуль душа твая знойдзе новы прытулак, калі міне багата часу”*. Аля спакваля, прайшоўшы шлях расчараванняў і пакут, герой упэўніваецца, што, хоць чалавечая доля сапраўды прадвызначана, кожны можа напоўніць сваё жыццё глыбокім сэнсам і праз гэта адчуць сябе шчаслівым. Сэнс чалавечага жыцця – у адказнасці і любові да чалавека, які побач, і гэтая любоў перамагае смерць: “*Кожны чалавек мусіць цярпліва змагацца за жыццё, усведамляць адказнасць за яго, за дзяцей, за род свой. Жыццё бясконцае, няхай шчасціць жывым, і няхай яны поўняць сваёй непайторнасцю новыя кнігі. Трэба знайсці ў сабе сілы і смеласць насіць у сабе мінулае, і яно дапаможа не баяцца смерці. Ave vita!”*

У чацвёртым раздзеле “Мянушкі ў раманах Г. Марчука “Кветкі правінцы” разглядаюцца паходжанне сямейна-родавых і індывідуальных мянушак, аналізуюцца тэматычныя групы індывідуальных характарыстычных празванняў, вызначаюцца тыпы мянушак-паэтонімаў з пункту гледжання ступені семантычнай актыўнасці: прамагаваркія (**Барадулька**), ускоснагаваркія (**Воўк-пустэльнік**) і інш.

У заключэнні акрэсліваюцца асноўныя асаблівасці выкарыстаных у кантэксце рамана Г. Марчука антрапонімаў, якія з’яўляюцца сродкам стварэння нацыянальнага і рэгіянальнага каларыту, а таксама выразнікам поглядаў, этычных і эстэтычных нормаў палешукоў.

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 80 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

Літаратура

1. Марчук, Г. Кветкі правінцыі : раман, навелы, афарызмы / Г. Марчук. – Мінск : Маст. літ., 2004. – 416 с.
2. Басава, Г.М. Літаратурныя антрапонімы як элемент “анамастычнай прасторы” твора / Г.М. Басава // Беларуская мова ў другой палове ХХ стагоддзя : матэрыялы Міжнар. навук. канф., Мінск, 22-24 кастрычніка 1997 г. / Бел. дзярж. ун-т, Акад. навук Беларусі ; рэдкал. : Л.І. Сямешка, М.Р. Прыгодзіч [і інш.]. – Мінск, 1998. – С. 225-228.
3. Бірыла, М.В. Беларуская антрапанімія : Уласныя імёны, імёны-мянушкі, імёны па бацьку, прозвішчы / М.В. Бірыла. – Мінск : Навука і тэхніка, 1966. – 328 с.
4. Бірыла, М.В. Беларуская антрапанімія : Структура ўласных мужчынскіх імён / М.В. Бірыла. – Мінск : Навука і тэхніка, 1982. – 320 с.
5. Бут-Гусаім, С.Ф. Антрапанімічная прастора палескіх твораў Г. Марчука / С.Ф. Бут-Гусаім // Моўнакультурная прастора Берасцейшчыны : зборнік навуковых артыкулаў / М-ва адукацыі Рэспублікі Беларусь, Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.С. Пушкіна, каф. гісторыі беларускай мовы і дыялекталогіі ; рэдкал.: М.М. Аляхновіч [і інш.]. – Брэст : Альтэрнатыва, 2010. – С.19–24.
6. Бут-Гусаім, С.Ф. Мянускі як адзначна-характарыстычны сродак у кантэксце аўтабіяграфічнай прозы Георгія Марчука і Васіля Жуковіча / С.Ф. Бут-Гусаім, В. Зіновік // Нацыянальна-культурны кампанент у дыялектнай і літаратурнай мове : матэрыялы Рэсп. навук.-практ. канф. Брэст, 18-19 кастр. 2012 г. / М-ва адукацыі Рэсп. Беларусь, Брэсц. дзярж. ун-т імя А.С. Пушкіна ; рэдкал. : М.І. Новік [і інш.]. – Брэст : Альтэрнатыва, 2013. – С. 27–30.
7. Бут-Гусаім, С.Ф. Уласныя асабовыя імёны ў кантэксце твораў Г. Марчука / С. Ф. Бут-Гусаім // Имя и слово : сб. научн. и учебн.-метод. трудов / БрГУ им. А. С. Пушкина, Институт нефилологии Академии Подляской ; под общ. ред. В. И. Сенкевича. – Вып. 3. – Брест : Альтэрнатыва, 2009. – С.67-79.
8. Бут-Гусаім, С.Ф. Характарыстычныя прозвішчы ў кантэксце твораў Георгія Марчука / С. Ф. Бут-Гусаім // Традыцыі матэрыяльнай і духоўнай культуры Усходняга Палесся: праблемы вывучэння і захавання ў постчарнобыльскі час : зб. навук. арт. Вып. 2. / М-ва адукацыі РБ; Гомельскі дзярж. ун-т імя Ф. Скарыны ; рэдкал.: А.А. Станкевіч [і інш.]. – Гомель, 2009. – С. 162-164.

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 81 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

9. Дашкевіч, Г. М. Письменнік, якога адкрыў тэатр : Штрыхі творчасці Георгія Марчука / Г. М. Дашкевіч // Роднае слова. – 1997. – № 1. – С. 19-26.
10. Дранько-Майсюк, Л. Ад культуры да ідэалу / Л. Дранько-Майсюк // Полымя. – 1989. – № 2. – С. 215-218.
11. Карніеўская, Т.А. Імя як соцыякультурны сімвал / Т.А. Карніеўская // Актуальныя пытанні славянскай ономастыкі : матэрыялы Міжнароднага навуковага канферэнса, Гомель, 21-22 студзеня 2002 г. / М-во абразова і навуковай справы Рэспублікі Беларусь, Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт; рэдкал. : Р.М. Козлова [і др.]. – Гомель, 2002. – С. 107–111.
12. Лебедзеў, У. Проза Георгія Марчука / У. Лебедзеў // Берасцейскія карані'98 : гісторыка-краязнаўчы і літаратурны зборнік / рэдкал.: Г.С. Тамашэвіч [і інш.]. – Брэст, 1998. – С. 286-296.
13. Марціновіч, А. Хутар, мястэчка, правінцыя – яго натхненне : Творчы партрэт Георгія Марчука / А. Марціновіч // Маладосць. – 1997. – № 1. – С. 230–243. 14. Мезенка, Г.М. Беларуская анамастыка : навуч. дапам. для студ. ун-таў / Г.М. Мезенка. – Мінск : Выш. школа, 1997. – 119 с.
14. Петрачкова, И.М. Значимость имени собственного в художественном тексте (на материале современной русской прозы) : автореф. дис. . . . канд. филолог. наук : 10. 02. 02 / И.М. Петрачкова ; Бел. гос. ун-т. – Минск, 2003. – 21 с.
15. Рогалев, А.Ф. Имя и образ : Художественная функция имён собственных в литературных произведениях и сказках / А.Ф. Рогалев. – Гомель: Барк, 2007. – 224 с.
16. Рогалев, А.Ф. Ономастика художественных произведений : пособие / А.Ф. Рогалев. – Гомель : Изд-во ГГУ, 2003. – 194 с.
17. Струкаў, В.В. Змест і семантыка прозвішча як літаратурнага антрапоніма / В.В. Струкаў // Актуальныя праблемы функцыянавання і развіцця лексікі славянскіх моў : матэрыялы Міжнароднага навуковага канферэнса, прысвечанага 60-годдзю ўн-та, Мазыр, 7-8 кастрычніка 2004 г. / УА “Мазырскі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт”; рэдкал.: А.В. Солахаў [і інш.]. – Мазыр, 2004. – С. 160-163.
18. Суперанская, А.В. Ваше имя? Рассказы об именах разных народов / А.В. Суперанская. – М. : Армада-пресс, 2001. – 256 с.
19. Чыж, А. Беларускі іменьнік / А. Чыж. – Гомель : Collegium sarmatum, 1998. – 60 с.

*Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі*

Пачатак

Змест

Старонка 82 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

20. Штэйнер, І. Ф. Сусвет, убачаны здалёк : Творчасць Георгія Марчука : манаграфія / І.Ф. Штэйнер. – Гомель : УА “ГДУ імя Ф. Скарыны”, 2003. – 95 с.
21. Шур, В. Асаблівасці анамастыкону твораў І. Навуменкі / В. Шур // Рэгіянальнае, нацыянальнае і агульнаадукацыйнае ў славянскіх літаратурах : матэрыялы Міжнар. навук. чытанняў да 80-годдзя з дня нараджэння І. Навуменкі, Гомель, 7-8 кастрычніка 2010 г. / Гомельскі дзярж. ун-т рэдкал.: І.Ф. Штэйнер (адк. рэд.) [і інш.]. – Гомель, 2010. – С. 35–41.
22. Шур, В.В. Онім у мастацкім тэксце : манаграфія / В.В. Шур. – Мінск : Кнігазбор, 2006. – 216 с.
23. Шур, В.В. Уласныя імёны ў часе і прасторы / В.В. Шур. – Мінск : Нацыянальны інстытут адукацыі. – 100 с.

*Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі*

Пачатак

Змест

Старонка 83 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

6.4 Антрапанімічная прастора казак Георгія Марчука

Георгій Марчук з'яўляецца аўтарам шматлікіх твораў для дзяцей і юнацтва: зборнікаў казак “Жылі-былі дзед Васільчык і баба Кацярына”, “Чужое багацце”, “Дзікая група”, п’есаў-казак “Чаканне сабакі Тэафіла”, “Новыя прыгоды Несцеркі”.

Дзеянне практычна ўсіх казак Г. Марчука разгортваецца на Палессі, дзе сярод неабсяжных балот стаіць старажытны Давыд-Гарадок, дзе чароўная Гарынь упадае ў царыцу края Прыпяць, дзе “за сямю лясамі, трыма балотамі, куды не вядуць мінскія, кіеўскія, варшаўскія дарогі, жывуць модзі звыкла, законаслужмяна, па-добрасуседску”. Выбіраючы імёны з нацыянальнага антрапанімікону ці ствараючы іх на базе апелятыўнага лексічнага матэрыялу, берасцейскі пісьменнік максімальна выкарыстоўвае прагматычны зарад і нацыянальна-культурную інфармацыю антрапонімаў, якія служаць асновай для стварэння стылістычна эфектыўных у кантэксце аўтарскай казкі функцый паэтонімаў.

Мэта працы – выявіць структурна-стылістычны тыпы антрапонімаў, адзначыць іх функцыянальныя асаблівасці ў кантэксце казак Г. Марчука.

Для дасягнення пастаўленай мэты неабходна вырашыць наступныя задачы:

- выдзеліць з тэксту казак Г. Марчука антрапанімічныя адзінкі, вызначыць іх тэматычныя групы, удзельную вагу кожнай з іх у літаратурным антрапаніміконе;
- вызначыць ступень адпаведнасці антрапонімаў, ужытых у аўтарскіх казках, і рэальнага антрапанімікону;
- выявіць крытэрыі адбору антрапанімічнай лексікі ў аўтарскай казцы;
- акрэсліць ролю ўласных імён у паэтыцы аўтарскай казкі.

Праца складаецца з “Уводзінаў”, двух раздзелаў, “Заклучэння” і “Спіса выкарыстаных крыніц”.

Ва “Уводзінах” абгрунтоўваецца актуальнасць навуковай праблемы, вызначаюцца аб’ект і прадмет даследавання, фармулююцца мэты і задачы, якія вырашаюцца ў працы, указваюцца метады даследавання. Неабходна акрэсліць адметныя асаблівасці паэтыкі казак берасцейскага пісьменніка. Патрэбна правесці агляд лінгвістычных і літаратуразнаўчых даследаванняў па праблемах паэтыкі аўтарскай казкі і анамастыкону дзіцячай літаратуры.

У першым раздзеле “Антрапанімікон аўтарскіх казак Георгія Марчука” даецца характарыстыка антрапанімічнай прасторы твораў берасцейскага аўтара.

Казкі Г. Марчука цікавыя і адметныя спалучэннем рэальнага і фантастычнага. Казачнік апаўвае маленькаму чытачу пра слыннае мінулае роднага краю, пра славетных продкаў, майстэрства,

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 84 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

мужнасць, розум якіх цаніліся ва ўсім свеце. Таму неабходна акцэнтаваць увагу на ўжытых у кантэксце казак імёнах рэальных гістарычных дзеячаў: князя *Давыда*, унука *Яраслава Мудрага*, казака *Нябабы*, паплечніка *Багдана Хмяльніцкага*, польскага караля *Уладзіслава IV*, каралеў *Марыі Ганзага* і *Боны Сфорца*, венецыянскага пасла *Ціеполы* і інш. Увядзенне рэальных гістарычных асобаў у казкі неабходнае для стварэння адпаведнай атмасферы сёвай мінуўшчыны, якая перагукваецца з днём сённяшнім.

Тэндэнцыя збліжэння літаратурнай і рэальнай анамастыкі, характэрная для літаратуры XX–XXI стагоддзя, адлюстравана ў адборы антрапанімічнай лексікі ў аўтарскай казцы. Неабходна разгледзець найбольш ужывальныя ў творах Г. Марчука традыцыйныя антрапонімы, запазычаныя з рэальнага анамастыкону: *Базыль, Ян, Аксён, Домна, Марфа, Гапа, Мікадзім, Лука, Астан, Піліп, Сілуян, Багуслава* і інш. Імёны ў кантэксце казкі функцыянуюць у рознастайных варыянтах: афіцыйных, скарачаных, эмацыйна-экспрэсіўных, літаратурных, дыялектных і інш. Трэба прааналізаваць найбольш часта ўжывальныя ў казках памяншальна-ласкавыя формы асобовых імёнаў: *Марыйка, Ганначка, Іванка, Юраська, Васільчык, Ягорка, Янка, Анця*. Імёны гэтыя сведчаць пра адлюстраванне народнай традыцыі называць дзяцей і падлеткаў формамі імёнаў, якія выражаюць ласку і пяшчоту. Неабходна разгледзець насычаныя цёплымі пачуццямі формы імёнаў, якія называюць блізкіх, каханых, сяброў: *Іванка, Ганначка, Марыйка*. Доля пэраатыўных імёнаў у мастацкіх тэкстах для дзяцей нязначная. Гэта звязана са станючай эмацыйнай і этычнай накіраванасцю дзіцячай літаратуры.

Неабходна заўважыць, што ў творах дзіцячай літаратуры, у тым ліку і казках, онімы часцей за ўсё матываваныя словаўтваральна, фанетычна і семантычна, пры гэтым матывы іменавання прама ці ўскосна эксплікуюцца ў тэксце. Дзіцячы пісьменнік імкнецца да максімальнай празрыстасці ўнутранай формы ўласнага імені, створанага і аказіянальна ўжытага ў творы. У працы патрэбна прааналізаваць *прамагаваркія онімы*, да якіх адносяцца імёны-ўказальнікі роду заняткаў, сацыяльнага статусу, знешнасці персанажаў: *Настайнік, Студэнт, Прафесар, Дама, Аднавокі Пірат*.

Неабходна звярнуць увагу на тое, што ў творах Георгія Марчука дзейнічаюць персанажы беларускіх народных казак: *Несцерка, Пачварнік, Русалка*. Часам аўтар прадстаўляе чытачу сваю трактоўку паходжання імёнаў традыцыйных казачных персанажаў. Напрыклад, *Несцерка* з’явіўся на свет тады, калі стары Месяц знік, малады не нарадзіўся, а бацюшка “*давай імёны па Сонцы або па Месяцы*”. Да таго ж вельмі незвычайным было немаўля, якое з першых хвілінаў жыцця пачало смяяцца. Неардынарнасць малага і незвычайнасць часу нараджэння дзіцяці патрабавала своеасаблівага імені. Словы бацюшкі “*несць чысла імёнам – Ян, Пятрусь, Яраслаў, Святаполк, – ды ніводнае вашаму не падыходзіць*” сталі асновай узнікнення імені Несцерка.

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 85 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

Трэба адзначыць, што паводле казачнай традыцыі паэтонімамі з'яўляюцца не толькі асабовыя імёны, але і непару́на звязаныя з імі апелятывы-прыдаткі. У падобных выпадках адпаведныя агульныя назоўнікі маюць непасрэдныя адносіны да персанажаў, характарызуюць іх паводле той ці іншай прыкметы. Неабходна прааналізаваць азначэнні-прыдаткі пры асабовых імёнах, якія ўтрымліваюць наступныя віды інфармацыі пра носьбітаў імёнаў. Прыдаткі могуць указваць на род заняткаў, сацыяльнае становішча персанажа: *Сілуян-каваль упадабаў дзяўчыну-сірату Багуславу, незвычайную прыгажуню* (“Каваль Сілуян і злы дух”); *Кабету яго Домнай клічуць. Домна-шаптуха. Скнура, як і ён* (“Новыя прыгоды Несцеркі”); *Я Абдула-эфендзі, а не дэргіш* (“Новыя прыгоды Несцеркі”). Прыдаткі могуць выражаць эмоцыі і пачуцці станоўчага характару, напр., спагаду, спачуванне: *Не, іхняй Кацярыне-сіротцы і жаніха трэба шукаць багаццейшага, каб ладны быў, кемлівы і пры здаровым целе* (“Чужое багацце”). Азначэнні-прыдаткі могуць быць сродкам адмоўнай характарыстыкі маральных якасцяў персанажа, напр.: *Піліп-баязлівец толькі страшыць знарок, каб яго, героя, майляў усе баяліся* (“Качка Гапа”).

Неабходна адзначыць, што яркім ацэначна-характарыстычным сродкам у творах пісьменніка з'яўляюцца прозвішчы. Падчас аналізу трэба звярнуць увагу на тое, што многія прозвішчы Марчуковых герояў сацыяльна характарыстычныя. Гэта антрапонімы з суфіксамі -ск- (*Майданскі, Завадскі*), -евіч- (*Пуп-Шкевіч, Валкевіч*). Трэба заўважыць, што прозвішчы маюць толькі прадстаўнікі вышэйшых саслоўяў (пан *Пуп-Шкевіч*, аканом *Завадскі*, пан *Майданскі* і інш.), у адрозненне ад сялянцаў, якім аўтар дае толькі імёны. Аналізуючы гаваркія прозвішчы герояў казак, неабходна разгледзець прыёмы актуалізацыі ўнутранай формы паэтонімаў. Кожнае гаваркое імя павінна быць прааналізавана з пацверджаннем прыкладамі, якімі могуць быць асобныя сказы, мікраконтэкст ці макраконтэкст пэўнай казкі як асобнага мастацкага твора.

У другім раздзеле “Функцыі антрапонімаў у казках Георгія Марчука” раскрываецца характарыстычны і эмацыяна-стылістычны патэнцыял антрапонімаў і іх варыянтаў у кантэксце твораў пісьменніка.

У заключэнні працы робяцца вывады пра тое, што формы іменавання персанажаў твораў Г. Марчука адлюстроўваюць гісторыю і сучаснасць беларускага антрапанімікону. Антрапанімічная прастора аўтарскай казкі ўтрымлівае інфармацыю пра менталітэт палешукоў, іх культурна-гістарычныя карані і сучасныя погляды на чалавека, яго ўчынкі, паводзіны, маральнае аблічча.

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 86 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

Літаратура

1. Марчук, Г. Дзікая груша / Г. Марчук. – Мінск : Беларусь, 2000. – 287 с.
2. Марчук, Г. Жылі-былі дзед Васільчык і баба Кацярына / Г. Марчук. – Мінск : Маст. літ., 1987. – 234 с.
3. Бардакова, В.В. Специфика литературной ономастики детской художественной прозы : автореф. . . . дис. канд. филолог. наук 10.02.01 : Бардакова В.В. ; Волгоградский гос. пед. ун-т. – Волгоград, 2000. – 16 с.
4. Барыс, С. Як у нас клічуць? : Беларускія імёны / С. Барыс. – Мінск : Медысонт, 2010. – 124 с.
5. Басава, Г.І. Антрапонімы і іх нацыянальна-культурныя асаблівасці ў беларускай, рускай і нямецкай мовах / Г.І. Басава // Надзённыя праблемы лексікалогіі і анамастыкі : зб. навук. арт. / М-ва адукац. Рэсп. Беларусь, Мазырскі дзярж. ун-т ; адк. рэд. А.В. Солахаў, В.В. Шур. – Мазыр, 2006. – 145–147.
6. Бірыла, М.В. Беларуская антрапанімія : Уласныя імёны, імёны-мянушкі, імёны па бацьку, прозвішчы / М.В. Бірыла. – Мінск : Навука і тэхніка, 1966. – 328 с.
7. Бут-Гусаім, С. Ф. Антрапанімічная прастора казак Георгія Марчука / С. Ф. Бут-Гусаім // Літаратура для дзяцей і юнацтва ў кантэксце сучасных адукацыйных і выхаваўчых праблем : матэрыялы рэсп. навук. канф., Брэст, 13-14 сакавіка 2009 г. / УА “Брэсцкі дзярж. ун-т” ; рэдкал.: У.А. Сенькавец [і інш.]. – Брэст : Альтэрнатыва, 2009. – Т. 1. – С. 57-62.
8. Бут-Гусаім, С. Ф. Выкарыстанне эмацыянальна-экспрэсіўных варыянтаў назоўнікаў у дзіцячым маўленні / С. Ф. Бут-Гусаім // Рэформа школы : навучанне і выхаванне малодшых школьнікаў : матэрыялы рэгіянальна-навука. канф., Брэст, 5 лістапада 1999 г. / Брэсцкі дзярж. ун-т, кафедра рус. і бел. моў з метадык. выкладання ; пад рэд. В.І. Сянкевіча. – Брэст, 2000. – С. 73-75.
9. Дудзюк, З.І. Нямеранае багацце : эсэ / З.І. Дудзюк. – Брэст : Альтэрнатыва, 2012. – 82 с.
10. Кудрашова, М. Хрэсьбіны, называнне дзіцяці ў культуры народаў свету / М. Кудрашова // Роднае слова. – 2000. – № 6. – С.99–103.
11. Лемтюгова, В. Фамилия как привилегия / В. Лемтюгова // Беларусь сегодня. – 2009. – 28 февраля. – С. 16.

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 87 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

12. Личные имена в прошлом, настоящем и будущем : проблемы антропонимики : сб. ст. /АН СССР, Институт этнографии имени Н.Н. Миклухо-Маклая ; отв. ред. В.А. Никонов. – М. : Наука, 1970. – 343 с.
13. Ляшук, В.Я. Літаратура Берасцейшчыны / В.Я. Ляшук, Г.М. Снітко. – Брэст : Выд-ва С. Лаўрова, 1999. – С. 358-361.
14. Мельников, В. Что означает ваше имя? Имена и именины / В. Мельников. – Новосибирск, 2013. – 80 с.
15. Ратникова, И.Э. Имя собственное в разных типах сознания / И.Э. Ратникова // Русский язык и литература. – 2001. – № 1. – С. 103-112.
16. Рогалев, А.Ф. Введение в антропонимику. Именование людей с древнейших времён до конца XVIII века (на белорусском антропонимическом материале) / А.Ф. Рогалев. – Брянск : Группа компаний «Десяточка», 2009. – 147 с.
17. Рогалев, А.Ф. Имя и образ : Художественная функция имён собственных в литературных произведениях и сказках / А.Ф. Рогалев. – Гомель : Барк, 2007. – 224 с.
18. Суперанская, А.В. Стилистика собственных имён / А.В. Суперанская // Теория и методика ономастических исследований / А.В. Суперанская [и др.]. – Москва : URSS: ЛКИ, 2007. – С. 118-132.
19. Хрышчановіч, Л. “Па імені і жыццё” : антрапанімічная прастора беларускай народнай казкі / Л. Хрышчановіч // Роднае слова. – 1999. – № 5-6. – С. 131-139.
20. Штэйнер, І.Ф. Сусвет, убачаны здалёк : Творчасць Георгія Марчука : манаграфія / І.Ф. Штэйнер. – Гомель : УА “ГДУ імя Ф. Скарыны”, 2003. – 95 с.
21. Шумская, І.А. Эмацыянальна-ацэначныя формы мужчынскіх асабовых імён Брэстчыны / І.А. Шумская // Весті Акад. навук БССР. Сер. грамадскіх навук. – 1983. – № 1. – С. 102-109.
22. Шур, В.В. З гісторыі ўласных імёнаў / В.В. Шур. – Мінск : Выш. шк., 1993. – 156 с.

*Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі*

Пачатак

Змест

Старонка 88 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

6.5 Анымастыкон дзіцячай прозы Раісы Баравіковай

Раіса Андрэеўна Баравікова – адна з самых яркіх прадстаўніц сучаснай беларускай літаратуры. Цэлы шэраг твораў пісьменніцы, напісаных у жанры фэнтэзі, адрасаваны дзецям. Гэта зборнікі “Галенчыны “Я”, альбо Планета Цікаўных хлопчыкаў”, “Дзве аповесці пра Міжпланетнага пажарніка і казка пра жабяня Квыш-Квыш”, “Казачныя аповесці пра Міжпланетнага пажарніка і іншых мамурыкаў”, “Казкі астранаўта” і фантастычна-гістарычная аповесць “Казімір, сын Ягайлы, плюс Насця з 8 “Б” раўнянца сэрца, пранізанае страляю”. Героі твораў Р. Баравіковай ажыццяўляюць захапляльныя падарожжы ў прасторы і часе, наведваючы планеты Цікаўных Хлопчыкаў і Мамурыю, пераносячыся ў эпоху валадарання караля Ягайлы і ў далёкую будучыню. Стварэнне казак, апавяданняў, аповесцяў, арыентаваных на дзіцячае ўпрыманне, патрабуе спецыфічных форм, сродкаў і прыёмаў, дзякуючы якім дасягаюцца ўдалыя суадносіны прама выражанага сэнсу і падтэксту. Адным з такіх сродкаў з’яўляецца анымастычная лексіка – важны кампанент паэтыкі мастацкага твора.

Мэта працы – вызначэнне аб’ёму і зместу анымастычнай прасторы казак, апавяданняў, аповесцяў, напісаных Р. Баравіковай у жанры фэнтэзі; апісанне спецыфікі, ролі і функцый імён уласных, якія з’яўляюцца адным з моўных сродкаў стварэння мастацкіх вобразаў.

Для дасягнення пастаўленай мэты неабходна вырашыць наступныя задачы:

- выявіць склад анымастычных адзінак, выдзеліць тэматычныя групы онімаў;
- вызначыць структурна-словаўтваральныя асаблівасці паэтонімаў;
- разгледзець анымастыкон твораў Р. Баравіковай у культурна-гістарычным і семантыка-прагматычным аспектах;
- выявіць спецыфіку функцыянавання ўласных імёнаў у літаратуры для дзяцей жанру фэнтэзі.

Праца складаецца з “Уводзінаў”, двух раздзелаў, “Заклучэння” і “Спіса выкарыстаных крыніц”.

Ва “Уводзінах” вызначаюцца аб’ект, прадмет, актуальнасць даследавання, фармулююцца мэты і задачы, указваюцца метады даследавання. Акрэсліваюцца асноўныя асаблівасці жанру фэнтэзі. Адзначаюцца адметныя рысы паэтыкі твораў для дзяцей і юнацтва. Праводзіцца агляд лінгвістычных і літаратуразнаўчых даследаванняў творчасці Раісы Баравіковай.

У першым раздзеле “Анымастычная прастора дзіцячай прозы Раісы Баравіковай” даецца характарыстыка асноўных складнікаў анымастыкону твораў пісьменніцы: антрапонімаў, тапонімаў, міфонімаў, бібліёнімаў і інш.

*Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі*

Пачатак

Змест

Старонка 89 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

Найважнейшае месца ў анамастыконе твораў Р.Баравіковай займаюць *антрапонімы*. Творы пісьменніцы цікавыя і адметныя спалучэннем рэальнага і фантастычнага. Так, у апавесці “Казімір, сын Ягайлы, плюс Насця з 8 “Б” раўняецца сэрца, пранізанае стралою” пісьменніца апавядае маленькаму чытачу пра далёкае XV стагоддзе. У курсавой працы трэба разгледзець згаданыя ў творы імёны рэальных гістарычных дзеячаў: польскага караля *Ягайлы*, каралевіча *Казіміра*, каралевы *Эльжбеты*, вялікіх князёў *Жыгімонта* і *Вітаўта*. Імёны персанажаў, створаных фантазіяй пісьменніцы, адлюстроўваюць мадэлі іменавання, якія бытавалі ў беларусаў у мінулым. Героі “Казак астранаўта” пераносяцца ў даўнія часы, калі на нашай зямлі суіснавалі язычніцтва і хрысціянства. У курсавой працы трэба прааналізаваць як хрысціянскія (*Янук, Паланея, Дамініка*), так і язычніцкія імёны (*Лён, Кудла*) герояў казак.

Ствараючы карціны сучаснага жыцця, пісьменніца тонка выкарыстоўвае шырокі спектр формаў асабовых імёнаў. У раздзеле павінна быць разгледжана прагматычная значнасць формаў антрапонімаў, якія з’яўляюцца паказчыкам узросту, сацыяльнага статусу дзейных асобаў, а таксама выразнікам разнастайных эмоцый і пачуццяў: пяшчоты, сяброўскай фамільярнасці, спачування і інш.: *Ліначка, Стасік, Талік, Лёнік, Петрусёк, Галенка, Валодька, Міколка, Ясік, Ясічак, Янік, Васька, Настуля, Ірынка* і многія іншыя.

Патрэбна звярнуць увагу на тое, што нярэдка на старонках твораў Р. Баравіковай *прамагаваркія* асабовыя імёны: Пісьменніца імкнецца да максімальнай яснасці ўнутранай формы імені, якое лаканічна абмалёўвае знешнасць (*Дзюлісцік, Кутасік, Бунька*), маральныя якасці (*Татачка, дай памагу*), род заняткаў (*Галоўны дэгустатар, Міжпланетны пажарнік, Галоўны аранжаржэйшчык, Чыставуст*), месца жыхарства (*Мамурык*) героя. Кожнае гаваркое імя павінна быць разгледжана з пацверджаннем прыкладамі з твораў.

Адметнай асаблівасцю літаратуры для дзяцей з’яўляецца значная колькасць найменняў жывел (*заонімаў*) і высокая частата іх ужывання ў тэксце. Неабходна разгледзець заонімы, якія з’яўляюцца *прамагаваркімі паэтонімамі*. Напрыклад, заонім *Сівая Поўсць* трапіла абмалёўвае знешнасць старога крата, а гаваркі онім *Бутуз* з’яўляецца характарыстыкай “*неверагодна тоўстага, ну проста да агіднасці*” крацяняці. Гарэзлівая начніца *Брыся* атрымала гаваркое празванне праз тое, што цікаўнасць яе была настолькі празмернай, што тата ўвесь час загадваў дацэ: “*Брысь! Брысь адсюль!*”.

У працы патрэбна разгледзець *тапонімы*, якія з’яўляюцца лакалізатарамі прасторы мастацкага твора. Гэта найменні рэальных гарадоў, рэк, мораў (*Брэст, Астрамечава, Слуцк, Варонеж, Нью-Ёрк, Раўбічы, Мінск, Белавезская пушча, Налібоцкая пушча, Нёман, Атлантычны акіян*), *урбанімы* – назвы плошчаў, раёнаў, вуліц (*Цэнтральны раён, раён Пайднёвы Запад, вуліца Касманаўтаў* у Мінску), *мікратапонімы* – назвы дробных геагра-

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 90 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

фічных аб'ектаў (*Зялёнае поле, Антонава дарога, Чорная гара, Слімакова гара*).

У курсавой працы неабходна апісаць ужытыя ў кантэксце твораў Р. Баравіковай *касмонімы* – назвы аб'ектаў касмічнай прасторы (*Поўня, Галактыка, Зямля, Сонца, Месяц, сузор'і Дзевы, Шаляў, Цяльца, Скарпіёна, Льва, Ліры, Змяі* і многія інш.). Трэба акцэнтаваць увагу на тым, што важнай для твораў дзіцячай літаратуры з'яўляецца адукацыйная функцыя. Са старонак твораў Р. Баравіковай маленькі чытач можа даведацца пра гісторыю астранамічных найменняў. Так, назву сузор'я *Дзевы* далі ў старажытным Егіпце: “З'яўленне сузор'я на вечаровым небе сведчыла, што надыйшла пара ўраджая. На палатках працавалі пераважна жанчыны – *дзевы*. Таму і *Спіка* – самая прыкметная зорка гэтага сузор'я – у перакладзе з лацінскай мовы азначае *колас*” (“Казкі астранаўта”). Побач з найменнямі рэальных касмічных аб'ектаў у творах жанру фэнтэзі існуюць найменні аб'ектаў, створаных фантазіяй аўтаркі. Гэта фантастычнае *Вуза* з сузор'я *Шаляў*, трапіўшы ў якое, героі “Казак астранаўта” перамяшчаюцца ў *Бабілу (Вавілон)* часоў *Навухаданосара*. Неабходна разгледзець найменні фантастычных планет, ужытых у кантэксце твораў Р. Баравіковай: *Новая Калідонія, планета Цікаўных Хлопчыкаў, планета Шэрай Непрыветлівасці, Зялёная планета, планета Чарапах, планета Сапфіраў* і інш.

У раздзеле павінны быць прааналізаваны перыферыійныя анамастычныя адзінкі, якія ствараюць апавядальны фон твораў і з'яўляюцца своеасаблівымі знакамі часу, адлюстоўваючы інтарэсы і светаўспрыманне дзяцей. Героі прыгодніцкіх казак падарожнічаюць у часе і трапляюць у мінулае. Адчуванне навакольнага свету нашымі продкамі перадаецца праз ужыванне *міфонімаў* – найменняў міфалагічных істот. Старажытны чалавек адухаўляў навакольны свет, верачы, што малако ў кароў прападае праз *Хлеўніка*, снапы на палатку можа параскідаць *Паветрык*, з коміна можа вываліцца *Пячурнік*, а скарбы зямлі на Купалле ахоўвае *Кладнік*. Светаўспрыманне чалавека будучых стагоддзяў перадаецца праз ужыванне ў кантэксце твораў як традыцыйных, звыклых сучаснаму чытачу геартонімаў – найменняў свят (*Каляды, Новы год*), так і новых свят, што адзначаюць людзі будучага (*Дзень Лёгкага крыла, Свята духмянага пялёстка* і інш.).

У другім раздзеле “Функцыі онімаў у творах Р. Баравіковай” разглядаюцца асноўныя складнікі паэтыкаанамастычнай функцыі онімаў у кантэксце твораў жанру фэнтэзі.

У “Заклучэнні” робяцца вывады пра майстэрства Раісы Баравіковай у выкарыстанні онімаў, якія дазваляюць пісьменніцы стварыць захапляльныя, фантастычныя і праўдзівыя карціны сучаснасці, мінулага і будучага.

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 91 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

Літаратура

1. Баравікова, Р. Казачныя аповесці пра міжпланетнага Пажарніка і іншых мамурыкаў / Р. Баравікова. – Мінск : Літаратура і Искусство, 2010. – 141 с.
2. Баравікова, Р. Казкі астранаўта : касмічныя падарожжы беларусаў / Р. Баравікова. – Мінск : Літаратура і Искусство, 2006. – 158 с.
3. Баравікова, Р. Казімір – сын Ягайлы + Насця з 8 “Б” / Р. Баравікова // Адзінокі васьмікласнік хоча пазнаёміцца. – Мінск : Літаратура і Искусство, 2008. – С. 61–104.
4. Бардакова, В.В. Специфика литературной ономастики детской художественной прозы : автореф. . . . дис. канд. филолог. наук 10.02.01 : Бардакова В.В. ; Волгоградский гос. пед. ун-т. – Волгоград, 2000. – 16 с.
5. Басава, Г.М. Літаратурныя антрапонімы як элемент “анамастычнай прасторы” твора / Г.М. Басава // Беларуская мова ў другой палове ХХ стагоддзя : матэрыялы Міжнар. навук. канф., Мінск, 22-24 кастрычніка 1997 г. / Бел. дзярж. ун-т, Акад. навук Беларусі ; рэдкал.: Л.І. Сямешка, М.Р. Прыгодзіч [і інш.]. – Мінск, 1998. – С. 225-228.
6. Беларуская антрапаніміка : вучэб. дапам. / Г.М. Мезенка (наук. рэд.) [і інш.]. – Віцебск : УА “ВДУ імя П.М. Машэрава”, 2009. – 254 с.
7. Бірыла, М.В. Беларуская антрапанімія : Структура ўласных мужчынскіх імён / М.В. Бірыла. – Мінск : Навука і тэхніка, 1982. – 320 с.
8. Бут-Гусаім, С.Ф. Адметнасць антрапанімікону беларускай аўтарскай казкі (на матэрыяле твораў Р. Баравіковай) / С.Ф. Бут-Гусаім, С.І. Флар’яновіч // Намінатыўныя і функцыянальныя аспекты вывучэння мовы і маўленчай дзейнасці ў ВНУ і школе : зб. навук. арт. / М-ва адукацыі Рэсп. Беларусь, Брэсцкі дзярж. ун-т імя А.С. Пушкіна, каф. рус і бел. моў з метадыкай выкладання ; рэдкал. : Г.М. Канцавая [і інш.]. – Брэст : Альтэрнатыва, 2011. – С. 19-23.
9. Бут-Гусаім, С.Ф. Анамастычная прастора дзіцячай прозы Раісы Баравіковай / С.Ф. Бут-Гусаім, С.І. Флар’яновіч // Мировой литературный процесс: автор – жанр – стиль : сб. науч. тр. ; под общ. ред. Т.В. Сенькевич. – Брест, 2011. – С. 26–27.

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 92 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

10. Бут-Гусаім, С.Ф. Антрапанімікон рамана Вольгі Іпатавай “Вяшчун Гедзіміна” / С.Ф. Бут-Гусаім // Сёмыя рэспубліканскія Калеснікаўскія чытанні : матэрыялы міжнар. навук. канф., Брэст, 15 снежня 2009 г. : у 2 ч. / УА “Брэсцкі дзярж. ун-т” ; рэдкал.: З.П. Мельнікава [і інш.]. – Брэст : Альтэрнатыва, 2010. – Ч. 2. – С. 268 – 273.
11. Бут-Гусаім, С. Ф. Выкарыстанне эмацыянальна-экспрэсіўных варыянтаў назоўнікаў у дзіцячым маўленні / С. Ф. Бут-Гусаім // Рэформа школы : навучанне і выхаванне малодшых школьнікаў : матэрыялы рэгіянальн. навук. канф., Брэст, 5 лістапада 1999 г. / Брэсцкі дзярж. ун-т, кафедра рус. і бел. моў з метод. выкладання ; пад рэд. В.І. Сянкевіча. – Брэст, 2000. – С. 73-75.
12. Вороничев, О.Е. Об устаревших фактах ономастики / О.Е. Вороничев // Русский язык в школе. – 2001. – № 1. – С. 70-73.
13. Карпенко, М.В. Функции литературной антропонимии / М.В. Карпенко // Русская антропонимика. – Одесса : Одесский гос. ун-т, 1970. – С. 14–40.
14. Ляшук, В.Я. Літаратура Берасцейшчыны / В.Я. Ляшук, Г.М. Снітко. – Брэст : Выд-ва С. Лаўрова, 1999. – С. 358-361.
15. Магазаник, Э.Б. Ономапэтика, или «говорящие имена» в литературе / Э.Б. Магазаник. – Ташкент : Фан, 1978. – 148 с.
16. Михайлов, В.Н. О специфике литературной ономастики // В.Н. Михайлов // Вопросы стилистики. Стилистика художественной речи : Межвуз. науч. сб. Вып.22. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1988. – С. 3–19.
17. Петрачкова, И.М. Роль имён собственных в создании жанра исторической прозы / И.М. Петрачкова // Актуальные вопросы славянской ономастики : материалы Междунар. науч. конф., Гомель, 11-12 ноября 2004 г. / М-во обр-ния Республики Беларусь, Гомельский гос. ун-т ; редкол. : Р.М. Козлова [и др.]. – Гомель, 2004. – С.146–159.
18. Піваварчык, Т. “Братка беларус. . .” : Роднай мовы чулыя і ветлівыя словы / Т. Піваварчык // Роднае слова. – 2001. – № 7. – С. 39–42.
19. Ратникова, И.Э. Имя собственное в разных типах сознания / И.Э. Ратникова // Русский язык и литература. – 2001. – № 1. – С. 103 –112.

*Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі*

Пачатак

Змест

Старонка 93 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

20. Рогалев, А.Ф. Введение в антропонимику. Именование людей с древнейших времён до конца XVIII века (на белорусском антропонимическом материале) / А.Ф. Рогалев. – Брянск : Группа компаний «Десяточка», 2009. – 147 с.
21. Фояякова, О.И. Имя собственное в художественном тексте / О.И. Фояякова. – Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1990. – 104 с.
22. Шур, В. Уласнае імя ў мастацкім тэксце : манаграфія / В. Шур. – Мазыр : МДПУ імя І. Шамякіна, 2010. – 207 с.

*Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі*

Пачатак

Змест

Старонка 94 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

6.6 Нацыянальна-культурная адметнасць анаматычнай прасторы аповесці А. Бензерука “Мячы Грунвальда, альбо Дванаццаць абаронцаў караля”

У аповесці “Мячы Грунвальда, альбо Дванаццаць абаронцаў караля” Анатоль Бензерук вядзе займальны аповед пра знакамітую Грунвальдскую бітву, у якой сышліся магутныя рыцары Крыжацкага войска, што вёў у бой вялікі магістр Ульрых Юнгінген, з палякамі і ліцвінамі, якімі кіравалі кароль Уладзіслаў Ягайла і вялікі князь Аляксандр Вітатаўт. Сродкам мастацкага адлюстравання фактаў і постацяў далекага мінулага ў аповесці з’яўляюцца насычаныя нацыянальна-культурнай інфармацыяй уласныя імёны, якія становяцца адным з найважнейшых спосабаў выражэння светапогляду чалавека далёкага XV стагоддзя.

Мэта курсавой працы – комплекснае апісанне ўжытых у аповесці Анатоля Бензерука онімаў, якія з’яўляюцца неад’емным элементам ідэйна-тэматычнага зместу мастацкага тэксту. Для дасягнення пастаўленай мэты неабходна вырашыць наступныя задачы:

- выявіць састаў даследуемых анаматычных адзінак, тэматычныя групы імён уласных, вызначыць удзельную вагу кожнай з іх у літаратурным анаматыконе;
- вызначыць ступень адпаведнасці антрапанімаў і тапонімаў, ужытых у аповесці, і рэальнага анаматыкону;
- вызначыць структурныя і словаўтваральныя асаблівасці паэтонімаў;
- выявіць крытэрыі адбору анаматычнай лексікі ў гістарычнай прозе, адрасаванай дзецям і падлеткам.

Праца складаецца з “Уводзінаў”, трох раздзелаў, “Заклучэння” і спіса выкарыстаных крыніц. Ва “Уводзінах” абгрупоўваецца актуальнасць навуковай праблемы, вызначаюцца аб’ект і прадмет даследавання, фармулююцца мэты і задачы, якія вырашаюцца ў працы, указваюцца метады даследавання. Неабходна акрэсліць адметныя асаблівасці паэтыкі гістарычнай прозы. Патрэбна правесці агляд лінгвістычных і літаратуразнаўчых даследаванняў па праблемах паэтыкі дзіцячай літаратуры і такога яе складніка, як анаматычная лексіка.

У першым раздзеле “Антрапанімікон аповесці Анатоля Бензерука” даецца характарыстыка антрапанімічнай прасторы твора. Аўтар раскрывае чытачу старонкі гісторыі Радзімы. Таму ў творы не раз называюцца імёны рэальных гістарычных дзеячаў. У раздзеле разглядаюцца *онімы-сучаснікі*, якія называюць гістарычных асоб XV стагоддзя – асноўнага часу дзеяння аповесці, напр.: імёны польскага караля *Уладзіслава Ягайлы* і літоўскага князя *Аляксандра Вітаўта*, сына хана Залатой Арды *Джэладзіна*, чэшскага караля *Вацлава*, венгерскага караля *Сігізмунда*;

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 95 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

імяны палкаводцаў, напр.: магістра Тэўтонскага ордэна *Улрыха Юнгінгена*, камандора *Ліхтэнштайна*, маршала *Валенрода*. Аўтар аповесці прыгадвае старонкі гісторыі Вялікага Княства Літоўскага, таму ў працы павінны быць разгледжаны *онімь-рэтраспекцый*, напр.: імяны вялікіх князёў *Гедзіміна* і *Альгерда* і інш. Некаторыя вядомыя ў сусветнай гісторыі валадары мелі не толькі імяны, але і характарыстычныя празванні-мянушкі, што адлюстравана ў аповесці. Варта адзначыць, што аўтар не проста прыгадвае характарыстычныя найменні вядомых гістарычных дзеячаў, а прыводзіць матывацыю мянушак, напр.: “*Комтур быў са старажытнага роду. Усе мужчыны ў сям’і насілі аднолькавае імя, Генрыхі – бацька, дзед, прадзед і гэтак ажно да Генрыха Чэшскага і Генрыха Рускага, заснавальнікаў роду. Яны атрымалі мянушкі не за тое, што адзін быў чэхам, а другі русінам. Зусім наадварот: адчайна і смела змагаліся продкі Плаўэна супраць славян, прыхоплівалі чужыя землі, на іх замкі свае будавалі, таму і стаў забойца чэхаў звацца Чэшскім, а забойца русаў Рускім*”.

У раздзеле трэба паказаць адпаведнасць імянаў персанажаў, створаных фантазіяй пісьменніка, мадэлям іменавання XV стагоддзя. Неабходна прааналізаваць будову язычніцкіх (Дабяслаў, Келбаса, Збігнеў, Земавіт, Яраслаў) і хрысціянскіх (*Барташ, Мікалай* і інш.) імянаў. Адаптуючыся да славянскіх моў, хрысціянскія імяны сталі ўтвараць размоўна-бытавыя і ацэначныя формы. У працы павінны быць разгледжаны будова, функцыі і сэнсавая нагрузка формаў імянаў, напр.: *Яна, Янка, Яська* (формы імені пінскай князёўны) і інш. Асаблівая ўвага звяртаецца на гаваркія імяны (*Чайка, Рэйтар-Хэрум, Рыцар Чорны Язык*). Асэнсоўваюцца прыёмы актуалізацыі ўнутранай формы гаваркіх паэтонімаў.

У другім раздзеле “Фонавыя” онімь ў аповесці А. Бензерука” разглядаюцца ўжытыя ў кантэксце твора назвы свят, бостваў, культавых пабудоваў, геаграфічных аб’ектаў, старажытных дзяржаў і інш. Адною з найгалоўнейшых катэгорый наўнага асэнсавання асобай свету з’яўляецца катэгорыя часу. Асабістае і грамадскае жыццё чалавека было звязана з пэўнымі святамі, якія ахутваліся магічнай тайнай. Таму *геартонімы* (найменні свят) шырока прадстаўлены на старонках аповесці А. Бензерука. У раздзеле апісваюцца назвы як хрысціянскіх (*Вербная нядзеля, Раство Хрыстовае, дзень Святога Яна Хрысціцеля, дзень Рассяння Апосталаў*), так і язычніцкіх (*Купалле*) свят. Патрэбна адзначыць, што ў кантэксце мастацкага твора, адрасаванага маладым чытачам, прыводзяцца не толькі назвы традыцыйных свят, але па-мастацку прэзентуецца нацыянальна-культурная інфармацыя геартонімаў. Юны чытач атрымлівае магчымасць назіраць, як праходзілі святочныя дні нашых продкаў.

У раздзеле павінны быць разгледжаны неабходныя для адлюстравання светапогляду чалавека эпохі Сярэднявечча *тэонімы* (найменні багоў), *агіёнімы* (імяны святых), *бібліёнімы* (назвы кніг) і інш.

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 96 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

Асаблівая ўвага надаецца аналізу *тапонімаў*. Устарэлыя геаграфічныя найменні неабходна разгледзець паводле іх суадносінаў з сучаснымі назвамі. Некаторыя ўстарэлыя найменні адрозніваюцца ад сучасных назваў асаблівасцямі гучання і словаўтваральнымі афіксамі. Гэта *фанетыка-словаўтваральныя археонімы: Менск, Берасце, Гародня, Вільня, Коўна*. Гістарыёнімы з'яўляюцца найменнямі дзяржаў і дзяржаўных саюзаў, якія зніклі з палітычнай і геаграфічнай карты, напр.: Залатая Арда (феадальная дзяржава на тэрыторыі Сярэдняй Азіі і Усходняй Еўропы ў XII–XV стагоддзях, якая трымала ў васальнай залежнасці рускія землі), *Падляшша* (гістарычная вобласць на захадзе этнічнай тэрыторыі беларусаў у басейне Заходняга Буга і Нарава, у XIII–XIV стагоддзях цалкам увайшла ў Вялікае Княства Літоўскае), *Чэшскае Каралеўства* і інш.

У трэцім раздзеле “Функцыі онімаў у аповесці” разглядаюцца асноўныя складнікі паэтыкаанамастычнай функцыі онімаў у кантэксце гістарычнай прозы, адрасаванай дзецям і падлеткам. У “Заклучэнні” робяцца вывады пра майстэрства Анатоля Бензерука ў выкарыстанні онімаў, якія дазваляюць пісьменніку пазнаёміць юнага чытача з падзеямі і постацямі слаўнай мінуўшчыны.

Літаратура

1. Бензярук, А. Мячы Грунвальда, альбо Дванаццаць абаронцаў караля / А. Бензярук. – Мінск : Мастацкая літаратура, 2012. – 130 с.
2. Аленич, В.М., Бут-Гусаім, С.Ф. Антрапанімічная прастора гістарычнай прозы берасцейскіх пісьменнікаў / В. Аленич, С.Ф. Бут-Гусаім // Содружество наук. Барановічы-2012 : матэрыялы VIII Междунар. науч.-практ. конф. молодых исследователей, Барановічы, 23-24 мая 2012 г. / УО “Барановічскі гос. ун-т” ; редкол.: А.В. Никишова [и др.]. – Барановічы, 2012. – С. 184-187.
3. Беларуская антрапаніміка : вучэб. дапам. / Г.М. Мезенка (наук. рэд.) [і інш.]. – Віцебск : УА “ВДУ імя П.М. Машэрава”, 2009. – 254 с.
4. Бірыла, М.В. Беларуская антрапанімія : Уласныя імёны, імёны-мянушкі, імёны па бацьку, прозвішчы / М.В. Бірыла. – Мінск : Навука і тэхніка, 1966. – 328 с.
5. Бут-Гусаім, С.Ф. Антрапанімічная прастора рамана Вольгі Іпатавай “Залатая жрыца Ашвінаў” / С.Ф. Бут-Гусаім // Славянские языки : системно-описательный и социокультурный аспекты исследования : материалы IV Международной научно-методической конференции, Брест, 25-26 ноября 2009 г. : в 2 ч. / М-во абр-ня Респ. Беларусь, Брестский гос. ун-т им. А.С. Пушкина ; редкол.: С.А. Королевич [и др.]. – Брест : БрГУ, 2010. – Ч. 2. – С. 164–168.

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 97 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

6. Бут-Гусаім, С.Ф. Антрапонімы ў мове рамана Вольгі Іпатавай “Альгердава дзіда” / С.Ф. Бут-Гусаім // Актуальныя праблемы кампаратывістыкі : сб. матэрыялаў / Брэстскі гос. ун-т ім. А.С. Пушкіна; пад общ. рэд. Е.Г. Кивака ; редкол. : С.А. Королевич [и др.]. – Брест : БрГУ, 2010. – С. 49–53.
7. Бут-Гусаім, С.Ф. Нацыянальна-культурная адметнасць антрапанімікону рамана-жыцця Валянціны Коўтун “Пакліканья” / С.Ф. Бут-Гусаім // Актуальныя праблемы мовазнаўства і лінгвадыдактыкі : зб. навук. арт. : у 2 ч. / М-ва адукацыі Рэсп. Беларусь, Брэст, дзярж. ун-т імя А.С. Пушкіна, каф. беларус. мовазнаўства ; рэд. кал. : М. І. Новік [і інш.] ; – Брэст : Альтэрнатыва, 2012. – Ч. 1. – С. 81–86.
8. Вороничев, О.Е. Об устаревших фактах ономастики / О.Е. Вороничев // Русский язык в школе. – 2001. – № 1. – С. 70–73.
9. Зевина, И.В. Имена собственные как личные номинации персонажей в романе В. Пикуля «Слово и дело» / И.В. Зевина // Национально-культурный компонент в тексте и языке : материалы II Междунар. научн. конф., Минск, 7-9 апреля 1999 г. / Белорус. гос. ун-т ; редкол.: С.М. Прохорова [и др.] – Минск, 1999. – С. 23–26.
10. Зуева, И.М. Антрапонім у сацыяльна-культурным кантэксце мастацкага твора (на матэрыяле творчасці У. Караткевіча) / И.М. Зуева // Русская язык в изменяющемся мире : материалы Междунар. науч. конф. , Минск, 30-31 марта 1999 г. / Белорус. гос. ун-т ; редкол. П.П. Шуба [и др.]. – Минск, 2000. – С. 70-73.
11. Карпенко, М.В. Функции литературной антропонимии / М.В. Карпенко // Русская антропонимика. – Одесса : Одесский гос. ун-т, 1970. – С. 14–40.
12. Мезенка, Г.М. Беларуская анамастыка : навуч. дапам. для студ. ун-таў / Г.М. Мезенка. – Мінск : Выш. школа, 1997. – 119 с.
13. Петрачкова, И.М. Жанраўтваральная роля анімаў у гістарычных аповесцях К.І. Тарасова / И.М. Петрачкова // Известия Гомельского государственного университета имени Франциска Скорины. – 2001. – № 1 (10). – С. 122–124.
14. Петрачкова, И.М. Значимость имени собственного в художественном тексте (на материале современной русской прозы) : автореф. дис. ... канд. филолог. наук : 10. 02. 02 / И.М. Петрачкова ; Бел. гос. ун-т. – Минск, 2003. – 21 с.

*Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі*

Пачатак

Змест

Старонка 98 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

15. Петрачкова, И.М. Роль имён собственных в создании жанра исторической прозы / И.М. Петрачкова // Актуальные вопросы славянской ономастики : материалы Междунар. науч. конф., Гомель, 11-12 ноября 2004 г. / М-во обр-ния Республики Беларусь, Гомельский гос. ун-т ; редкол. : Р.М. Козлова [и др.]. – Гомель, 2004. – С.146–159.
16. Рогалев, А.Ф. Введение в антропониимику. Именованiе людей с древнейших времён до конца XVIII века (на белорусском антропониимическом материале) / А.Ф. Рогалев. – Брянск : Группа компаний «Десяточка», 2009. – 147 с.
17. Рогалев, А.Ф. Имя и образ : Художественная функция имён собственных в литературных произведениях и сказках / А.Ф. Рогалев. – Гомель : Барк, 2007. – 224 с.
18. Суперанская, А.В. Ваше имя? Рассказы об именах разных народов / А.В. Суперанская. – М. : Армада-пресс, 2001. – 256 с.
19. Суперанская, А.В. О русских именах / А.В. Сулова, А.В. Суперанская. – Л. : Лениздат, 1985. – 222 с.
20. Шулева, И.В. Структура и функционирование имён собственных в исторической прозе В. Орлова / И.В. Шулева // Актуальные вопросы славянской ономастики : материалы Междунар. науч. конф., Гомель, 21-22 ноября 2002 г. / М-во обр-ния Республики Беларусь, Гомельский гос. ун-т ; редкол. : Р.М. Козлова [и др.]. – Гомель, 2002. – С. 245–251.

*Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі*

Пачатак

Змест

Старонка 99 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

ЗАКЛЮЧЭННЕ

Гістарычная проза – гэта арыгінальнае мастацтва слова з пэўнымі адметнасцямі арганізацыі моўнага матэрыялу, сярод якіх асаблівасці ўжывання паэтонімаў з’яўляюцца прыкметным складнікам пісьменніцкага майстэрства. Колькасць выяўленых у прааналізаваных творах антрапонімаў склала 1007 адзінак.

Гістарычная проза берасцейскіх аўтараў вызначаецца стылістычна матываваным ужываннем антрапанімічных адзінак, якія перадаюць адметнасць матэрыяльнай і духоўнай культуры нашых продкаў. Найважнейшымі рысамі антрапанімікону твораў гістарычнай тэматыкі з’яўляецца адпаведнасць выбраных для ідэнтыфікацыі і характарыстыкі персанажаў імёнаў часу і этнакультурнаму рэгіёну, у якім разгортваюцца падзеі, шырокае выкарыстанне імёнаў рэальных гістарычных асоб, якія фарміруюць фон дзеяння, а таксама адпаведнасць сэнсавай нагрузкі і формы найменняў герояў словаўтваральным тыпам і мадэлям антрапонімаў адпаведнага гістарычнага перыяду.

1. Разгляд антрапанімікону твораў Зінаіды Дудзюк, якія акрэсліваюць дахрысціянскі этап гісторыі славян (раман “Велясіты”, аповесць-хранограф “Славянскія князі”, зборнікі эсэ “Шляхамі адвечнага слова”, “Нямеранае багацце”, паказаў, што пісьменніца паспяхова выкарыстоўвае прыём актуалізацыі этымалагічнага значэння імёнаў рэальных гістарычных асоб – правадыроў даўніх славянскіх дзяржаў. Абапіраючыся на звесткі, зафіксаваныя ў помніках культуры чалавецтва, аўтарка раскрывае захаваную ў імёнах інфармацыю пра светапогляд нашых продкаў. Выкарыстання пісьменніцай язычніцкія імёны непасрэдна звернуты да свету прыроды, часткай якой лічылі сябе наш продкі. Адлюстравана ў творах і старажытнае разуменне імені як неад’емнага складніка чалавека, што праявілася ў імёнах-пажаданнях, якія выконвалі стваральную ролю, фарміравалі індывіда, прадвызначалі яго лёс, забяспечвалі падтрымку багоў і татэмных продкаў. Большасць празванняў герояў згаданых твораў з’яўляюцца ўскоснагаваркімі антрапонімамі з “зацемненнай” унутранай формай, зразумець сэнс якіх дапамагае кантэкст – канкрэтызатар зместу імені.

2. Перыяд узаемадзеяння кананічных і некананічных імёнаў знайшоў адлюстраванне ў рамане В. Коўтун “Пакліканая” і гістарычным нарысе З. Дудзюк “Леў”. У рамане-жыцці Валянціны Коўтун, створаным паводле канонаў жанру старажытнай літаратуры пра жыццё і подзвігі святых, прадстаўлена хрысціянская канцэпцыя імені – “па імені і жыццё”. Апісанне жыццёвага шляху герояў твора паказвае: называнне чалавека іменем святога забяспечвае духоўную роднасць носьбіта імені са святым і агульнасць іх лёсу. Каляндарныя імёны, што ў большасці сваёй належаць да іншамоўнай лексікі, з’яўляюцца схаванагаваркімі онімамі. Семантычная нагрузка паэтонімаў раскрываецца праз асэнсаванне зместу ўсяго мастацкага твора. Дуалізм вераванняў славян перадаецца праз ужыванне побач з каляндарнымі імёнамі славянскіх гаваркіх празванняў мянушак,

*Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі*

Пачатак

Змест

Старонка 100 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

які выкарыстоўваліся для называння людзей XII стагоддзя.

Своеасаблівай энцыклапедыяй іменаслову XVI–XVII стагоддзяў з’яўляецца антрапанімікон гістарычнага нарыса З. Дудзюк “Леў”. Імёнам рэальных гістарычных асоб, што адлюстроўваюць сацыяльны статус і веравызнанне чалавека, надаецца галоўная роля на старонках твора. Письменніца фіксуе працэс фарміравання такіх складнікаў айчыннага іменаслову, як патронімы і прозвішчы. Часам аўтарка надае імёнам рэальных дзеячаў беларускай мінуўшчыны сэнсавую нагрузку, ствараючы паэтонімы-сімвалы і гаваркія імёны.

3. Перыяд манапольнага панавання кананічных імёнаў знайшоў мастацкае адлюстраванне ў раманах З. Дудзюк “Год 1812”, А. Наварыча “Літоўскі воўк” і В. Коўтун “Крыж міласэрнасці”. Ствараючы партрэты людзей XIX–XX стагоддзя, аўтары ўмела выкарыстоўваюць прагматычны патэнцыял такіх яркіх паказчыкаў статусу асобы ў соцыуме і дзейсных рэгулятараў людскіх адносін, як уласныя асабовыя імёны. Яны ў творах письменнікаў нясуць інфармацыю пра веравызнанне, статус, аўтарытэт асобы ў грамадстве. Прозвішчы з’яўляюцца сродкам нацыянальнай і сацыяльнай характарыстыкі герояў. Як правіла, гэта ўскоснагаваркія паэтонімы. Важным сродкам характарыстыкі і ацэнкі літаратурных персанажаў з’яўляюцца мянушкі, якія акрэсліваюць маральныя ўласцівасці, рысы характару асобы, вонкавы выгляд герояў і асаблівасці іх маўлення.

4. У творах Г. Марчука, У. Дамашэвіча, К. Каліны, З. Дудзюк, якія па-мастацку аналізуюць савецкі перыяд айчынай гісторыі, адлюстроўваюцца асаблівасці антрапанімічнай прасторы гэтага часу: дэкананізацыя іменаслову, змяненні нормаў этыкету і інш. Дыяпазон эмоцый і пачуццяў, якія выражаюцца шматлікімі варыянтамі ўласных асабовых імён, ужытых пісьменнікамі, надзвычай шырокі: пяшчота, сяброўская фамільярнасць, агіда, насмешка, спагада, кплінасць, пагарда і інш. “Затушаваная” ўнутраная форма ўскоснагаркіх прозвішчаў, якія пераважаюць у прааналізаваных творах, раскрываецца, дзякуючы такім сродкам, як характарыстыка ўнутранага свету, апісанне ўчынкаў герояў у сюжэтным дзеянні. Мянускі ў творах берасцейскіх аўтараў – сродак характарыстыкі не толькі носьбітаў прызванняў, але і соцыуму, у якім ужываюцца такія формы найменняў. Найчасцей гэта асяроддзе вяскоўцаў і моладзі, дзе людзі не так строга прытрымліваюцца этыкетных норм, дзе прынята адкрыта, востра, трашна, а часам і крыўдна характарызаваць і ацэньваць чалавека.

5. Галоўная функцыя літаратурных антрапонімаў як найважнейшых сродкаў стварэння мастацкага вобраза ў гістарычнай прозе – паэтыкаанамастычная (мастацкая), у складзе якой вылучаюцца культурна-гістарычны, характарыстычны, ідэйны (ідэалагічны), стылістычны і сацыяльны кампаненты.

6. Выкананне курсавых прац па літаратурна-мастацкай анамастыцы дазволіць узбагаціць веды студэнтаў аб гісторыі і сучасным стане беларускага іменаслову, удасканаліць навыкі збору, класі-

Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі

Пачатак

Змест

Старонка 101 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

фікацыі і аналізу онімаў, якія з'яўляюцца важнымі элементамі мастацкіх твораў розных жанраў.

*Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі*

Пачатак

Змест

Старонка 102 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ

1. Апресян, Ю.Д. Прагматическая информация для толкового словаря / Ю.Д. Апресян // Прагматика и проблемы интенциональности : сб. науч. тр. / Акад. наук СССР, Ин-т языкознания ; отв. ред. Н.Д. Арутюнова. — М., 1988. — С. 7-45.
2. Барыс, С. Як у нас клічуць? : Беларускія імёны / С. Барыс. — Мінск : Медысонт, 2010. — 124 с.
3. Басава, Г.М. Літаратурныя антрапонімы як элемент “анамастычнай прасторы” твора / Г.М. Басава // Беларуская мова ў другой палове ХХ стагоддзя : матэрыялы Міжнар. навук. канф., Мінск, 22-24 кастрычніка 1997 г. / Бел. дзярж. ун-т, Акад. навук Беларусі ; рэдкал.: Л.І. Сямешка, М.Р. Прыгодзіч [і інш.]. — Мінск, 1998. — С. 225-228.
4. Басава, Г.М. “Ні сюды Мікіта, ні туды Мікіта” : Уласнае імя як носьбіт нацыянальна-культурнага кампанента значэння слова / Г.М. Басава // Роднае слова. — 2001. — № 10. — С. 40-41.
5. Беларуская антрапаніміка : вучэб. дапам. / Г.М. Мезенка (наук. рэд.) [і інш.]. — Віцебск : УА “ВДУ імя П.М. Машэрава”, 2009. — 254 с.
6. Беларуская міфалогія : энцыклап. слоўнік / С. Санько [і інш.] ; склад. І. Клімковіч. — 2-е выд., дап. — Мінск : Беларусь, 2006. — 599 с.
7. Белинский, В.Г. Полное собрание сочинений : в 13 т. / В.Г. Белинский ; редкол.: Н.Ф. Бельчиков [и др.]. — М. : Изд-во АН СССР, 1953-1959. — Т. 1. — 1953. — 574 с.
8. Бірыла, М.В. Беларуская антрапанімія : Уласныя імёны, імёны-мянушкі, імёны па бацьку, прозвішчы / М.В. Бірыла. — Мінск : Навука і тэхніка, 1966. — 328 с.
9. Бірыла, М.В. Беларуская антрапанімія : Прозвішчы, утвораныя ад апелятыўнай лексікі / М.В. Бірыла. — Мінск : Навука і тэхніка, 1969. — 508 с.
10. Бірыла, М.В. Беларуская антрапанімія : Структура ўласных мужчынскіх імён / М.В. Бірыла. — Мінск : Навука і тэхніка, 1982. — 320 с.
11. Бондалетов, В.Д. Русская ономастика : учеб пособие / В.Д. Бондалетов. — М. : Просвещение, 1983. — 224 с.
12. Бугаёў, Дз. Гістарычная проза Алеся Наварыча ў святле караткевічаўскай традыцыі / Дз. Бугаёў // Польша. — 2006. — № 3. — С. 162-167.

*Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі*

Пачатак

Змест

Старонка 103 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

13. Валынец, Т.П. Ужыванне антрапонімаў і тапонімаў у творчасці Г. Далідовіча / Т.П. Валынец // Актуальныя праблемы функцыянавання і развіцця лексікі славянскіх моў : матэрыялы Міжнар. навук. канф., прысвеч 60-годдзю ун-та, Мазыр, 7-8 кастр. 2004 г. / УА “Мазырскі дзярж. пед ун-т” ; рэдкал.: А.В. Солахаў [і інш.] .— Мазыр, 2004. — С. 146-148.
14. Весялуха, М. Пад вокладкай / М. Весялуха // Літаратура і мастацтва. — 2011. — 27 мая. — С.4.
15. Виноградов, В.В. Русский язык (Грамматическое учение о слове) : учеб. пособие для вузов / В.В. Виноградов. — М. : Гос. уч.-пед. изд-во М-ва просвещения РСФСР, 1947. — 784 с.
16. Гарэлік, Р. Людзі “без ангелаў” / Р. Гарэлік // Першацвет. — 1994. — № 10. — С. 133-134.
17. Герцен, А.И. Письма об изучении природы / А.И. Герцен // Избранные философские произведения : в 2 т. / Акад. наук СССР. Ин-т философии. — Москва : Госполитиздат, 1948. — Т. 1. — С. 89-284.
18. Гніламёдаў, У. Уліс з Прускі : раман / У. Гніламёдаў. — Мінск : Маст. літ, 2006. — 382 с.
19. Гончаров, И.А. Собрание сочинений : в 8 т. / И.А. Гончаров. — М. : Госполитиздат, 1950 – 1955. — Т. 8 : Статьи, заметки, рецензии, автобиографии, избранные письма. — 1955. — 576 с.
20. Грымута, С.В. Крык душы ў свеце без анёлаў (праблемы раманнай творчасці Георгія Марчука) / С.В. Грымута // Взаимодействие литератур в мировом литературном процессе. Проблемы теоретической и исторической поэтики : материалы Междунар. научн. конф., Гродно, 3-5 окт. 2000 г. : в 2 ч. / УО “Гродненский гос. ун-т им. Я. Купалы” ; редкол.: Т.Е. Автухович [и др.] .— Гродно, 2001. — Ч. 2. — С. 329-333.
21. Гурская, Ю.А. Имя собственное: этимология, национально-культурный потенциал, концептуализация : автореф. дис. ... докт. филолог. наук : 10. 02. 19 / Ю.А. Гурская ; Бел. гос. ун-т. — Минск, 2009. — 44 с.
22. Даль, В.И. Толковый словарь живого великорусского языка : В 4 т. / В.И. Даль. — М. : Рус. яз., 1978 – 1980. — Т. 2. — 1979. — 779 с.
23. Дамашэвіч, У. Кожны чацвёрты : аповесць / У. Дамашэвіч. — Мінск : Мастацкая літаратура, 1991. — 145 с.
24. Дашкевіч, Г.М. Письменник, якога адкрыў тэатр : Штрыхі творчасці Георгія Марчука / Г.М. Дашкевіч // Роднае слова. — 1997. — № 1. — С. 19-26.

*Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі*

Пачатак

Змест

Старонка 104 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

25. Дранько-Майсюк, Л. Ад культуры да ідэалу / Л. Дранько-Майсюк // Польша. — 1989. — № 2. — С. 215-218.
26. Дудзюк, З.І. Аднарог : раман, аповесць, апавяданні / З.І. Дудзюк. — Мінск : Беларуская сучасная фантастыка, 2010. — 287с.
27. Дудзюк, З.І. Велясіты. Ч. 1 / З.І. Дудзюк // Маладосць. — 2005. — №. 2. — С. 18–87.
28. Дудзюк, З.І. Велясіты. Ч. 2 / З.І. Дудзюк // Маладосць. — 2005. — №. 3. — С. 5–23.
29. Дудзюк, З.І. Велясіты. Ч. 3 / З.І. Дудзюк // Маладосць. — 2005. — №. 4. — С. 110–132.
30. Дудзюк, З.І. Год 1812 / З.І. Дудзюк. — Брэст : Акадэмія, 2004. — 312 с.
31. Дудзюк, З.І. Леў : гістарычны нарыс / З.І. Дудзюк. — Мінск : Літаратура і Мастацтва, 2011. — 192 с.
32. Дудзюк, З.І. Нямеранае багацце : эсэ / З.І. Дудзюк. — Брэст : Альтэрнатыва, 2012. — 82 с.
33. Дудзюк, З.І. Славянскія князі : аповесць-хранограф / З.І. Дудзюк // Кола Сварога. — Мінск : Беларусь, 2006. — С. 202–258.
34. Дудзюк, З.І. Шляхамі адвечнага слова / З.І. Дудзюк. — Брэст : Грамадская арганізацыя “Брэсцкі абласны цэнтр падтрымкі грамадзянскіх ініцыятыў “Вежа”, 2001. — 61 с.
35. Емельяновіч, В.М. Беларуская анамастыка ў школе (матэрыялы спецкурсаў і спецсемінараў) / В.М. Емельяновіч. — Брэст : Выд-ва БрДУ, 1999. — 50 с.
36. Звегинцев, В.А. Язык и лингвистическая теория / В.А. Звегинцев. — М. : Наука, 1973. — 345 с.
37. Зубкова, Л.И. Русское имя II половины XX века в лингвокультурологическом аспекте: автореф. дис. ... докт. филолог. наук : 10. 02. 02 / Л.И. Зубкова ; Воронежский гос. ун-т. — Воронеж, 2009. — 40 с.
38. Зуева, І. Антрапанімія сатырычнага тэксту / І. Зуева // Актуальныя праблемы мовазнаўства і лінгвадыдактыкі : матэр. Рэсп. навук. канф. (да 70-годдзя з дня нараджэння праф. Г.М. Малажай), Брэст, 20-21 сак. 2008 г. / пад агульн. рэд. М.І. Новік. — Брэст : БрДУ, 2008. — С. 169-171.
39. Ивашко, В.А. Как выбирают имена / В.А. Ивашко ; под ред. А.Е. Супруна. — 2-е изд., доп. — Минск : Высш. школа, 1988. — 237 с.

*Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі*

Пачатак

Змест

Старонка 105 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

40. Имя собственное в художественном тексте : учебно-методическое пособие / авт.-сост. А.Н. Дервяго. — Витебск : ВГУ, 2008. — 195 с.
41. Каліна, К. Крылаты конь : аповесці, апавяданні / К. Каліна. — Мінск : Мастацкая літаратура, 1989. — 145 с.
42. Карніеўская, Т.А. Іменаслоў Гомеля другой паловы ХХ стагоддзя : манаграфія / Т.А. Карніеўская. — Гомель : ГДУ імя Ф. Скарыны, 2010. — 168 с.
43. Kondratiuk, M. Bibliografia onomastyki wschodnioslowianskiej do roku 1965 włącznie / M. Kondratiuk. — Białystok : Wydawnictwo Filii Uniwersytetu Warszawskiego, 1997. — 295 с.
44. Коўтун, В. Крыж міласэрнасці / В. Коўтун. — Мінск : Мастацкая літаратура, 1996. — 493 с.
45. Коўтун, В. Пакліканья / В. Коўтун. — Мінск : Мастацкая літаратура, 2007. — 247 с.
46. Кузьмянок, А. Напружаная інтрыга, загадкавасць... / А. Кузьмянок // Маладосць. — 2004. — № 6. — С.136–138.
47. Лебедзеў, У. Проза Георгія Марчука / У. Лебедзеў // Берасцейскія карані'98 : гісторыка-краязнаўчы і літаратурны зборнік / рэдкал.: Г.С. Тамашэвіч [і інш.]. — Брэст, 1998. — С. 286–296.
48. Лепешаў, І.Я. Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы : у 2 т. / І.Я. Лепешаў. — Мінск : БелЭн, 1993. — Т. 2. : М — Я. — 607 с.
49. Лепешаў, І.Я. Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы : у 2 т. / І.Я. Лепешаў. — Мінск : БелЭн, 1993. — Т. 1 : А — Л. — 590 с.
50. Ліпскі, У.С. Мы : Аповесць пра нашы прозвішчы / У.С. Ліпскі. — Мінск : Беларусь, 2006. — 262 с.
51. Лобань, Н.П. “Лёсу кірунак, долі выснова” : Уласнае імя ў мастацкім тэксте / Н.П. Лобань // Роднае слова. — 2001. — № 12. — С. 38–41.
52. Лобань, Н.П. “Які Рыгорка, такая пра яго й гаворка” : Мянужка як сродак выражэння ацэнкі і характарыстыкі літаратурнага персанажа / Н.П. Лобань // Роднае слова. — 1999. — № 7. — С. 61–67.
53. Лоқун, В. Пакліканья і абранья / В. Лоқун // Польша. — 2008. — № 2. — С. 185–191.

*Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі*

Пачатак

Змест

Старонка 106 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

54. Лысяя, Г. Па сцяжынах роднай зямлі / Г. Лысяя // Літаратура і мастацтва. — 2009. — 3 красавіка. — С.12.
55. Ляшук, В.Я. Літаратура Берасцейшчыны / В.Я. Ляшук, Г.М. Снітко. — Брэст : Выд-ва С. Лаўрова, 1999. — С. 358-361.
56. Ляшчынская, В.А. Слова ў паэзіі Янкі Купалы / В.А. Ляшчынская ; навук. рэд. А.І. Падлужны. — Мінск : Беларуская навука, 2004. — 272 с.
57. Магазаник, Э.Б. Ономапэтика, или «говорящие имена» в литературе / Э.Б. Магазаник. — Ташкент : Фан, 1978. — 148 с.
58. Макарэвіч, М.М. Некаторыя асаблівасці функцыянавання асабовых уласных імёнаў у мастацкіх творах В. Казько / М.М. Макарэвіч // VIII Міжнародныя навуковыя чытанні, прысвечаныя С. Некрашэвічу : матэрыялы Міжнар. навук. канф., Гомель, 18 мая 2007 г.: у 2 ч. / УА “Гомельскі дзярж. ун-т імя Ф. Скарыны”, Навукова-даследчы ін-т гіст. і культ. усходнеслав. народаў пры ГДУ ; рэдкал.: А.А. Станкевіч [і інш.]. — Гомель, 2007. — Ч. 2. — С. 65-69.
59. Марчук, Г. Без ангелаў : раман, апавяданні / Г. Марчук. — Мінск : Маст. літ., 1993. — 256 с.
60. Мезенка, Г.М. Беларуская анамастыка : навуч. дапам. для студ. ун-таў / Г.М. Мезенка. — Мінск : Выш. школа, 1997. — 119 с.
61. Мезенка, Г.М. Віцебшчына ва ўласных імёнах : мінулае і сучаснасць : манаграфія / Г.М. Мезенка, В.М. Ляшкевіч, Г.К. Семянькова. — Віцебск : ВДУ, 2006. — 238 с.
62. Мезенка, Г.М. Сучасная беларуская анамастыка / Г.М. Мезенка // Вес. Нац. акад. навук Беларусі. Сер. гуманітар. навук. — 2000. — № 1. — С. 131-140.
63. Митрополит Сурожский Антоний. Школа молитвы / Митрополит Сурожский Антоний. — Клин : Христианская жизнь, 2006. — 493 с.
64. Наварыч, А. Літоўскі воўк. Ч. 1 / А. Наварыч // Маладосць. — 2003. — №. 4. — С. 29–90.
65. Наварыч, А. Літоўскі воўк. Ч. 2 / А. Наварыч // Маладосць. — 2003. — №. 5. — С. 11–75.
66. Наварыч, А. Літоўскі воўк. Ч. 3 / А. Наварыч // Маладосць. — 2003. — №. 6. — С. 20–78.
67. Никонов, В.А. Личное имя — социальный знак / В.А. Никонов // Сов. этнография. — 1967. — № 5. — С. 157–168.

*Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі*

Пачатак

Змест

Старонка 107 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

68. Ортега-и-Гассет, Х. Эстетика. Философия культуры : сб. ст. / Х. Ортега-и-Гассет. — М. : Искусство, 1991. — 588 с.
69. Петрачкова, І.М. Жанраўтваральная роля анімаў у гістарычных аповесцях К.І. Тарасавы / І.М. Петрачкова // *Известия Гомельского государственного университета имени Франциска Скорины*. — 2001. — № 1 (10). — С. 122–124.
70. Петрачкова, И.М. Значимость имени собственного в художественном тексте (на материале современной русской прозы) : автореф. дис. ... канд. филолог. наук : 10. 02. 02 / И.М. Петрачкова; Бел. гос. ун-т. — Минск, 2003. — 21 с.
71. Піваварчык, Т. “Братка беларус. . .” : Роднай мовы чулыя і ветлівыя словы / Т. Піваварчык // *Роднае слова*. — 2001. — № 7. — С. 39-42.
72. Подольская, Н.В. Словарь русской ономастической терминологии / Н.В. Подольская. — М. : Наука, 1988. — 312 с.
73. Ратникова, И.Э. Имя собственное в разных типах сознания / И.Э. Ратникова // *Русский язык и литература*. — 2001. — № 1. — С. 103-112.
74. Рогалев, А.Ф. Введение в антропонимику. Именование людей с древнейших времён до конца XVIII века (на белорусском антропонимическом материале) / А.Ф. Рогалев. — Брянск : Группа компаний «Десяточка», 2009. — 147 с.
75. Рогалев, А.Ф. Имя и образ : Художественная функция имён собственных в литературных произведениях и сказках / А.Ф. Рогалев. — Гомель : Барк, 2007. — 224 с.
76. Рогалев, А.Ф. Ономастика художественных произведений : пособие / А.Ф. Рогалев. — Гомель : Изд-во ГГУ, 2003. — 194 с.
77. Русские имена в исторических лицах и народных праздниках, пословицах и приметах / сост. Н.И. Решетников. — М. : Наука, 2002. — 464 с.
78. Саланкова, Г.М. Асаблівасці аनाмастыкону ранніх апавяданняў Якуба Коласа / Г.М. Саланкова // VIII Міжнародныя навуковыя чытанні, прысвечаныя С. Некрашэвічу : матэрыялы Міжнар. навук. канф., Гомель, 18 мая 2007 г. : у 2 ч. / УА “Гомельскі дзярж. ун-т імя Ф. Скарыны”, Навукова-даследчы ін-т гіст. і культ. усходнеслав. народаў пры ГДУ ; рэдкал.: А.А. Станкевіч [і інш.]. — Гомель, 2007. — Ч. 2. — С. 104-109.

*Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі*

Пачатак

Змест

Старонка 108 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

79. Слоўнік асабовых уласных імён / НАН Беларусі, Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа ; уклад. М.Р. Суднік ; навук. рэд. А.А. Лукашанец. — 2-е выд., выпр. і дапрац. — Мінск : Бел. навука, 2005. — 176 с.
80. Станкевіч, Я. Хрышчоныя імёны вялікалітоўскія / Я. Станкевіч // Спадчына. — 1992. — № 6. — С. 96–101.
81. Струкаў, В.В. Змест і семантыка прозвішча як літаратурнага антрапоніма / В.В. Струкаў // Актуальныя праблемы функцыянавання і развіцця лексікі славянскіх моў : матэрыялы Міжнар. навук. канф., прысвеч. 60-годдзю ун-та, Мазыр, 7-8 кастр. 2004 г. / УА “Мазырскі дзярж. пед ун-т” ; рэдкал.: А.В. Солахаў [і інш.] . — Мазыр, 2004. — С. 160-163.
82. Суперанская, А.В. Ваше имя? Рассказы об именах разных народов / А.В. Суперанская. — М. : Армада-пресс, 2001. — 256 с.
83. Суперанская, А.В. О русских именах / А.В. Сулова, А.В. Суперанская. — Л. : Лениздат, 1985. — 222 с.
84. Суперанская, А.В. Языковые и неязыковые ассоциации собственных имён / А.В. Суперанская // Антропонимика : сб. ст. / Под ред. В.А. Никонова и А.В. Суперанской. — М. : Наука, 1970. — С. 7-17.
85. Сцяшковіч, Т.Ф. Слоўнік Гродзенскай вобласці / Т.Ф. Сцяшковіч. — Мінск : Навука і тэхніка, 1983. — 671 с.
86. Сянкевіч, В.І. Семантыка і прагматыка беларускай мовы / В.І. Сянкевіч. — Брэст : БрДУ, 1995. — 214 с.
87. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы : Больш за 65 тысяч слоў / І.М. Бунчук [і інш.] ; пад рэд. М.Р. Судніка, М.Н. Крыўко. — Мінск : БелЭн, 1996. — 784 с.
88. Усціновіч, А.К. Антрапанімія Гродзеншчыны і Брэстчыны (XIV – XVIII стст.) / А.К. Усціновіч ; пад рэд. М.В. Бірылы. — Мінск : Навука і тэхніка, 1975. — 176 с.
89. Усціновіч, А.К. Імёны і прозвішчы персанажаў у трылогіі Я. Коласа “На ростанях” / А.К. Усціновіч // Беларускае слова ў кантэксце і ў сістэме мовы : зб. навук. арт. ; пад рэд. В.К. Шчэрбіна. — Мінск , 1994. — С. 72-85.
90. Усціновіч, А.К. Слоўнік асабовых уласных імён / А.К. Усціновіч ; навук. рэд. А.А. Лукашанец. — Мінск : Літаратура і Мастацтва, 2011. — 240 с.

*Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі*

Пачатак

Змест

Старонка 109 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

91. Флоренский, П. Имена / П. Флоренский. — М. : Купина, 1994. — 216 с.
92. Фоякова, О.И. Имя собственное в художественном тексте / О.И. Фоякова. — Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1990. — 104 с.
93. Формановская, Н.И. Коммуникативно-прагматические аспекты единиц общения / Н.И. Формановская. — М. : Наука, 1998. — 290 с.
94. Хрышчановіч, Л. “Па імені і жыццё” : антрапанімічная прастора беларускай народнай казкі / Л. Хрышчановіч // Роднае слова. — 1999. — № 5–6. — С. 131–139.
95. Цымбалова, Л.Н. Тайны происхождения наших фамилий / Л.Н. Цымбалова. — Ростов-на-Дону : Феникс, 2008. — 473 с.
96. Цярэнцьева, І.М. Мужчынскія асабовыя імёны ў зборніку Ф. Янкоўскага “Прыпыніся на часіну” / І.М. Цярэнцьева // VIII Міжнародныя навуковыя чытання, прысвечаныя С. Некрашэвічу : матэрыялы Міжнар. навук. канф., Гомель, 18 мая 2007 г. : у 2 ч. / УА “Гомельскі дзярж. ун-т імя Ф. Скарыны”, Навукова-даследчы ін-т гіст. і культ. усходнеслав. народаў пры ГДУ ; рэдкал.: А.А. Станкевіч [і інш.]. — Гомель, 2007. — Ч. 2. — С. 129–132.
97. Чыж, А. Беларускі іменьнік / А. Чыж. — Гомель : Collegium sarmaticum, 1998. — 60 с.
98. Штэйнер, І.Ф. Сусвет, убачаны здалёк : Творчасць Георгія Марчука : манаграфія / І.Ф. Штэйнер. — Гомель : УА “ГДУ імя Ф. Скарыны”, 2003. — 95 с.
99. Шур, В.В. Анамастычная лексіка ў беларускай мастацкай літаратуры / В.В. Шур. — Мінск : УП “Тэхнапрынт”, 2002. — 226 с.
100. Шур, В.В. Беларуская літаратурная анамастыка: яе дасягненні, праблемы, перспектывы / В.В. Шур // Беларуская анамастыка: гісторыя і сучаснасць : матэрыялы Міжнар. навук. канф., Мінск, 20 красавіка 2010 г. / Інстытут мовы і літаратуры імя Я. Коласа і Я. Купалы ; рэдкал.: І.Л. Капылоў [і інш.]. — Мінск, 2010. — С. 23–26.
101. Шур, В.В. Беларускія ўласныя імёны : Беларуская антрапаніміка і тапаніміка : дапам. для настаўнікаў / В.В. Шур. — Мінск : Маст. літ., 1998. — 239 с.
102. Шур, В.В. З гісторыі ўласных імёнаў / В.В. Шур. — Мінск : Выш. шк., 1993. — 156 с.
103. Шур, В.В. Онім у мастацкім тэксце : манаграфія / В.В. Шур. — Мінск : Кнігазбор, 2006. — 216 с.

*Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогіі*

Пачатак

Змест

Старонка 110 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад

104. Шур, В. Онiмы ў творах Якуба Коласа : паказчыкі і актуалізатары дадатковых адценняў значэння / В. Шур // Роднае слова. — 2006. — № 6. — С. 23–26.
105. Шур, В. Уласнае iмя ў мастацкім тэксце : манаграфія / В. Шур. — Мазыр : МДПУ iмя I. Шамякіна, 2010. — 207 с.
106. Шур, В.В. Уласныя iмёны ў часе і прасторы / В.В. Шур. — Мiнск : Нацыянальны iнстытут адукацыi. — 100 с.
107. Шынкaрэнкa, В. Нястомных пошукаў дарога : Праблемы паэтыкі сучаснай беларускай гістарычнай прозы / В. Шынкaрэнкa. — Мiнск : Беларуская навука, 2002. — 298 с.
108. Юдзянкова, Г.В. Гаваркiя онiмы ў п'есах В. Дунiна-Марцiнкевiча / Г.В. Юдзянкова // Актуальныя праблемы мовазнаўства і лiнгвадыдактыкі : матэр. Рэсп. навук. канф. (да 70-годдзя з дня нараджэння праф. Г.М. Малажай), Брэст, 20-21 сак. 2008 г. / пад агульн. рэд. М.І. Новiк. — Брэст : БрДУ, 2008. — С. 185-188.
109. Юдзянкова, Г.В. Прозвiшчы з фармантамі –скі/-цкі ў мастацкім тэксце як паказчык сацыяльнай дыферэнцыяцыi персанажаў / Г.В. Юдзянкова // Надзённыя праблемы лексiкалогii і анамастыкі славянскiх моў : Матэр. II мiжнар. навук. канф., Мазыр, 22-23 красавiка 2010 года / рэдкал.: В.В. Шур (адк. рэд.) [i iнш.]. — Мазыр : УА “МДПУ iмя I. Шамякіна”, 2010. — С. 173-175.
110. Юдзянкова, Г.В. Прэцэдэнтны антрапонiм як кампанент анамастычнай перыфразы / Г.В. Юдзянкова // Каб жыло наша слова : зб. навук. арт. да 90-годдзя з дня нарадж. Праф. Ф.М. Янкоўскага / рэдкал.: М.І. Новiк (адк. рэд.) [i iнш.]. — Брэст : Альтернатыва, 2000. — С. 205-207.
111. Яўдошына, Л.І. Характарыстычныя моўныя сродкі ў трагiкамедыi Янкі Купалы “Тутэйшыя” / Л.І. Яўдошына // Наша класiка : традыцыi, наватарства, яе сучасная iнтэрпрэтацыя ў ВНУ і школе : матэрыялы рэсп. навук. канф., Брэст, 23-24 снежня 2002 г. : у 2 ч. / УА “Брэсцкi дзярж. ун-т iмя А. С. Пушкiна ; рэдкал.: М.І. Мiшчанчук [i iнш.]. — Брэст, 2003. — Ч. 2. — С. 203-208.
112. Яшкiн, I.Я. Слоўнiк беларускiх iмёнаў / I.Я. Яшкiн. — Мiнск : Адукацыя і выхаванне, 2009. — 136 с.

*Кафедра
беларускага
мовазнаўства
і
дыялекталогii*

Пачатак

Змест

Старонка 111 з 111

Назад

На ўвесь экран

Выхад